

- ۳ ناسنامەى گۇڧار
- ۴ سەرۇتار
- ۶ ھەندئ وردەكارى و تئيبينى لە بەكارھيتانى مۇرفيمى - لا- ئەحمەد ھيرانى
- ۱۸ ئامرازى پەيۋەندى (ە) وەك پاشگر لە رېزمانى كارى ناسادەدا د. شېركۆ بابان
- ۲۹ خويندەنە و نووسينى ژمارە بنجيبەكان بابا رەسول نورى رەسول
- ۴۲ زمانەوانى و: نەريمان خۇشناو
- ۵۷ ھەندئ لايەنى سينتاكسى لە شيۋەزارى پرواندزدا ئا: رازو پەشيد سەبرى
- ۷۲ سەلام ناوخۇش: دەسەلاتى كوردى خۇى نايەويىت زمانى يەكگرتوو دروست بئىت
- ۱۰۱ مۇرفونيم لە پروانگەى بابەتەوہ بازيان يونس
- ۱۱۳ ناوانان و ھەست رېژنە ئيسماعيل
- ۱۲۸ با زمانەكەمان بپاريزين مستەفا سەيد مينە
- ۱۳۲ واتاى رستە لاي ھاليداي شوكر محەمەد گەلالى
- ۱۴۵ چەمك و پئناسەى زاراوہ د. شەھاب شىخ تەيب
- ۱۶۴ ئەرشيفى زمانناسى ئا: زمانناسى
- ۱۷۰ كئيبى زمانناسى ئا : زمانناسى
- ۱۷۳ ھەوالى زمانناسى ئا: زمانناسى

ناسنامه‌ی گۆفار

ئەمسال ۲۰۰۹، کۆمەڵیک مامۆستای زانکۆ و رۆناکبیر بیرمان لەوێ کردەو، کە گۆفاریکی تاییبەت بە (زمان) دەریکەین، چونکە تاكو ئیستا هیچ گۆفاریک لەهەریمی کوردستان تاییبەت بەزمان دەرنەچوو، ئەم پرۆژە‌ی ئیمە یەکەم پرۆژە‌ی زمان دەبیت لە باشووری کوردستاندا. جگە لەسێ ئامانجە سەرەکییەکی لە سەروتار ئامانجەمان پیکردوووە کارنامە‌ی زمانناسی بریتی دەبیت لەمانە‌ی خوارەو:

- ۱- نووسینەوێ ریزمانیکی دروستی کوردی بەگۆیە‌ی بنەماکانی زمانی کوردییەو.
- ۲- بوژانەوێ زمان و کەلتووری کوردی.
- ۳- دۆزینەوێ ئیتیمۆلۆژی (پەسەنی) زۆر وشە‌ی کوردی.
- ۴- هەولدان بۆ کۆکردنەوێ ئەو هەموو وشەو زاراوانە‌ی گوند، چونکە بە مردنی پیرەکانمان ئەو خەزینە گەورە‌یە‌ی زمانی کوردی دەکەوێتە مەترسییەو.
- ۵- پەرەپێدان بە زمانی کارگێری کوردی.
- ۶- نزیککردنەوێ هەردوو زارە سەرەکییەکی زمانی کوردی، هەروەها گرنگی دان بە ئەوانی تر.

۷- دەرخستنی لایەنی فەلسەفی زمانی کوردی.

هەموو ئەوانە لەسەر بنەمای زارناسی - *Dialectology* ئەنجام دەدەین.

بۆ ئەوێ گۆفاره‌کەمان لەچوارچێوە ئەکادیمیەکە دەرنەچێ، ئەو دەستە‌یەکی لەپراوتکارمان لە پسیپۆری زمانی کوردی پیکهێناو، هەروەها دەستە‌ی نووسەرانی‌شمان کەسانی شارەزان لەزمانی کوردی.

خواه‌نی ئیمتیاز:

پ. ی. سەلام ناوخۆش بەکر، مامۆستای زانکۆ و ئەندامی لیژنە‌ی فەرھەنگ لە ئەکادیمیای کوردی.

سەرنوسەر:

نەریان خۆشناو، مامۆستای زانکۆ و نووسەری بواری زمان و ئەندامی لیژنە‌ی بیبلۆگرافیا لە ئەکادیمیای کوردی

سەرپەرشتیاری زانستی:

پ. د. شیرکۆ بابان، مامۆستای زانکۆ و ریزماننوس.

چونکه نه گهر کوردی بکرا بووايه زمانى خویندن و نووسین و زمانى په رله مانى کوردستان شهوه ده بوو زمانى ستاندهرى کوردی به ره و دروست بوون بچوو بووايه، نهك هه ره شهى لیبکریت و بیروکهى دوو ستاندهر له خویندن و دام و ده زگای په روه ده و فیرکردن و حکومهت کارى له سهه بکریت!

زمان حۆی پرۆسه یه کى سیاسیه! له ههه پرۆسه یه کى سیاسیدا مملانئ بهرپایه. له و نیوه نده دهسه لاتی حوکمرانى کوردستان شه مهى نه کردۆته یه کیك له پرۆزه ستراتیییه کانى ئاسایشى نه ته وهی. هه ره شه وهش وایکردوه شه و که لیئنه له ناویه ره له پرۆسه یه به فه رمى کردنى کرمانجى ناوه راست دا ناینده یه کى روونى نه بیئت، هه ره ها له پاش ته واو سه قامگیربوونى دهسه لاتی به غدا، عه ره به کان له که نالی زمانى کوردیه وه که لیئنى ناو مالى کورد ده قۆزنه وه بو لیئدانى زمانى کوردی!

سه یه دهسه لاتی سیاسى ولات له سهه بنه ماى ناسیۆنالیزمى دامه زرایت تاکو ئیستا له و سه دان گۆقارو پرۆژنامه یه ی به بودجه ی راسته وخۆ یان ناراسته وخۆى حکومه ته وه دره بجیت ته نیا گۆقاریکیش تایبهت نه بی به زمانناسى کوردیه وه؟!

ستافى ((زمانناسى)) شه و که لیئنه گه وهى له بزاقى پرۆژنامه گه رى کوردی بیئى، بۆیه به ریان له وه کرده وه گۆقاریکى مانگانه دره بکه ن. گۆقارى زمانناسى یه که م پیکۆلى کوردیه به له پیناو زمانى کوردی! شه هه وه لى ئیمه بو پیکانى چه ند ئامانجیک هاتوه:

۱- دروستکردنى کۆرى زانستى زمانى کوردی. له زۆربه ی هه ره زۆرى شه و ولاتانه ی قه درى زمانى نه ته وه یى خۆیان ده گرن، شه کادیمایه که هه یه به ناوى (کۆرى زانستى زمان). ئیمه شه هه ولده دهبین به هاوکارى زمانناسان و خه مخۆرانى زمانى کوردی شه و کۆره زانستیه ی زمانى کوردی له تاینده دامه زریئین.

۲- زمانى ستاندهرى کوردی بکه یه نه مری واقیع! باوه رمان وایه هه بوونى یه که زمانى ستاندهر له خویندن هۆکارىکى سه ره کى پاراستنى ئاسایشى نه ته وه یى تاکى کورده، هه ره ها دروستکردنى که سایه تی نه ته وه یى کوردیه.

۳- شه وه ی به هه لى پى ده لئین شه لغبای عه ره یى یان شه لغبای ئیسلامیه ی، هه یچ بنه مایه کى زانستى نییه، به لکو شه م شه لغبیه شه لغبیه کى کوردیه وه ته واو له گه ل زمانى کوردی ده سازئ. له م روانگه وه ئیمه له زمانناسى جه ختى سه ره کى له سه ره شه م شه لغبیه ده که یین.

شه م سئ ئامانجه سه ره کیه ی (زمانناسى) پرۆزه ی ستراتییى نه ته وه و ئاسایشى نه ته وه یى زمانى کوردیه، بۆیه چاوه رپى ده که یین خه مخۆرانى زمانى نه ته وه له لیكۆلینه وه و وتارى گرنگ ده رباره ی زمانى کوردی بیته شان نه که ن.

خاوه نى ئیمتياز

۲۰۰۹/۷/۴

هه ندى وردەكارى و تيبينى له به كارهيئانى مورفيى - لا - له ريزمانى كورديدا

ئه حمەد هيرانى

به شى به كه م

زۆر له كۆنەوه كورد فەرمويە: مالى به مالىخۆى نه چيىت حەرامە. گەرچى ئه و پەندە له چه مك و واتادا زۆر شت دەگریتەوه، كه: په يوه ستداره به خاوهن مالى، وهك مالى و كه رەستەى ناومالى له به كاربردندا، كه په كۆى خاوهنیه تى... ئه و پەندە به مشیوهیه گوتراوه مه به ست رووه له مالىنه، واتا دەر خستنى رووى چاك و خراپیه له هەلس و كهوت و بزىوى و دژواريدا له جمو جۆل و به كاربردندا. به هەر چۆن و بوچونيك بيىت... مه به ستى سه ره كى ئيمهش له و پەندەدا ئه وهیه: كه زمان و ريزمانى كوردى ئاوينهى بيىگهردى ژيانى نه ته وه كهيه، له رووى رسكان و بنچينه و بنه وانەوه، بنچينهى ئالۆزكاو، دارشتنى وشه و به كاربردنيان له پرسته دا.

ئه گەر به سه رنجيى تيزره و، به هورده كاريه وه پرواينه زمانه كه، ده بينين كه چه نده ها وشه ي سه رگهردان و هه مه جۆر هه ن له و زمانه دا، كه به زۆر واتاي جياوازو كارى جۆربه جۆر له پرسته سازى و زمانه وانيدا به كار ده برين و رۆلى گرینگ ده نوينن، هه ر بۆيه ئه وه هه لده گریت كه مرۆق لايان ليى بكاته وه و ئاشكرايان بكا و ليىيان بدويت، وهك به جيىگه ياندى ئه ركيى نه ته وايه تى پيروۆ.

مه به ست له ليى كۆلينه وه كه ته نينه وه ي ئه و وشانه نييه كه هۆنره به هره مه ندو ليى هاتوو ه كان له ديره هۆنراوه كانياندا بو پيزو پته وى رسكانى هۆنراوه كه و جوان و ناسكى هه لس و كهوت و مامه لئى له كه ل ده كهن، له شايانى ره وانبيژيدا هه ليده سه نكيىن.

نا... مه به ست له وه يه: كه هيشتا زمانى كوردى ئاماي زمانه زيندوه كانى گيىتى

نەگە يىشتۆتە كاروانى پېشكەوتن و پەل و پۆھاويشتن، نەخاسما لەپرووى چەسپاندى رېزىمانىكى بەپېزو پتەودا.

ھەروا نەبوونى فەرھەنگى زانستى زمانەوانى نەتەوايەتى بۆ ھەموو گروپە زارە زمانىەكانى كە لەيەك پىشتى ئەم زمانەدان، ھەرچەندە كەوا زاناو زمانزان و روناكبيرانى نەتەوئەكە بېدريغ و شەونخونى لەدژوارترين بارودۆخ و رۆژگارى رەشدا كۆشاون بەگوپرەي تىگەيشتن و بۆچوونيان ھەوليانداوھ كە ريساو ياساو دەستورتيك بۆ زمان و ريزمانەكەي فەرھەم بېنن... بۆ پەرەسەندن و گەشەكردنى زمانەكەو پاراستنى لەھيترشى بارەشى بى بەزەبىيانەي داگيركەران لەترسى لەناوچون و گومپايى كردنى ئەو راستيانەي كە دەبنە ھۆي بوونى نەتەوئەكە، بەلام لەگەل ئەوئەشدا ئەو ريساو ياساو بنەماو بنەوانانە سەقامگيريان بەخويانەوھ ھەلنەگرتووه، لەكەم و كورپيشدا خالى نەبوون و نين... تا ئەو ئەندازەيە دەتوانم بلييم: ھەتا ئەو كتيبانەي كە ھەك بەرنامەي پوخت ريكخراون بۆ خويندنەگەكان، بگرە لەگشت قۇناغەكانى سەرەتايى و ناوئەندى و نامادەبىيەكان ھەروا پەيمانگەو زانكۆكان ھەلئەي زەق و زۆريان تىاداىيە، چى لەپرووى ريكخستننى بابەتەكان يان لەپرووى راقەكردن و راھيئەنەكان و نمونەكانەوھ يانپيش لەپرووى رينوس و شتى تر.

ئاشكرايە كە ھۆي بنجى و سەرەكيش لەمەدا دەگەرپتەوھ بۆ بارودۆخە ناپەسندو ناھەموارەكەي گەلى ستەمدیدەي كورد بەدەست پچرپچرى و نەبوونى ژيانىكى ئازادو سەرپەخۆ، جگە لە ئاوارەيى و دەستبەسەرى و تاوانەوھى چىنى رۆشنپرو روناكبيرانى لەنيو كوئى ئەژدەھاي تاريكى و بەندىخانەكاندا.

ئەو زاناو پياو ماقولانەي كوردپيش كە بەكارى وابەجى ھەلساون، ھەميشە جىي ريزو شانازى نەتەوئەكەيانن، بۆ ھەميشە، ھەرگيزاو ھەرگيز ئالاي بەرزكراوھى دەستى نەوئەكانى ئەمپۆ و داھاتوون و فەرامۆشناكرين... ھەر ئاوى ئەوانە كە رشتويانە و ئيمەش پيى ليدەخشيئەن.

قەرزارى ئەوانين لەرووى خۆراگري زمانەكەو ميژووى شكۆدارى نەشيواوى نەتەوئەكە بۆ تا ھەتايە، ھەر لەبەر ئەوھى كە ھەولتي رۆناكبيرانى، شەوچراغى بووھ، بۆ خزمەتى زمانەكە، زۆر بيباكانە ئاساي مۆم دايساون، لەھەموو تەنگ و چەلەمەو كۆسپيكددا، ئەگەر ساتمەشيان كردي، ئەوا سلنەبوونەتەوھ، پتر قەلەميان تيژكردووه ھەر لەدواي كاروان رويشتوون و دانەپراون. تا رۆژگارى ھات و كاروانەكەيان سپارد بەنەوھى نووي

ئەمەریۆی خاکی نیشتمانی ئەم کوردستانە.

چەریۆی ئەم ڕووکەشێه لەمیژووی ئەزموونی ژیان و خەباتی نەپچراوەی ئەم نەتەوێه هاتووە وەك دەبینین... هەولێی ئەو رۆناکبیرانە، بگرە هەر لەسەر هەڵدانەوێ کرمانجی ژووروودا، واتا لەسالی ۱۹۳۰ دا تا سالی ۱۹۴۷، واتا تا سەرەخۆیی سووریا و لبنان، هەولێه کانیان چەکردۆتەووە ئەو مەیدانانە گرتۆتەووە وەك:

- ۱- رێکخستنی ئەلفبای کوردی بە لاتینی.
- ۲- گەران بەدوای فۆلکلۆر و بلاوکردنەوێ تێکستەکان لەو گۆقارو رۆژنامانە دەکرد وەك: هاوار، ستێر، رۆژا نوێ، روناھی...

- ۳- بەرھەمی شاعیرە کلاسیکیە کانی کوردستان بەتێکڕاشایی...
- ۴- بلاوکردنەوێ چەندەھا لێکۆلینەووە دەربارە ی زمان و ئەدەب و میژووی کورد، کە لێکۆلینەووەکان خاسیەتێکی نوێیان پێوە دیاربوو، کە لەگەڵ بناغە و پەڕیەوێ زانستی لێکۆلینەووە دەگونجان، چونکە روناکبیرانی وا دەیاننووسی کە ئاگاداربوون لەبیری تازەو لێکۆلینەووەی زانستی ئەوروپا... هەروا چەندەھا زمانی ئەوروپیان زانیووە و زانیاریە کانیان گواستۆتەووە بۆ ناو زمانی کوردی.

ئەم تەوژم و بلیتسە شکۆدارە هۆشەندو روناکبیرانی کورد تا سەرەخۆیی سووریا و لوینانی خایاند لەسالی ۱۹۴۷ دا، بەلام سەد ئاخ و هەزار مەخابن، کە ئەو تەوژم و چالاکییە رۆشنگەریە ئەدەبیە لەژێر دەست و چەپۆکی رژیمی بورژوازی لوینان و سووریا دا شکستی هێناو تێکشکیندراو کزکرا، کە نزیککی لەناوچوون بوو...

گۆپەیی ئەم بیرە پاکانە بۆ خزمەتی زمان و کەلتور ئەدەب و میژووی کورد تا دەهات تاوی دەساند، تاوای لێهات سەرجم، سەرتاپای کوردستانی گرتەووە، چەریۆی ئەم ئیش و ئازارە نەتەوایەتیە خزایە نیو دەروونی رۆشنیرو روناکبیرانی لە کوردستانی باشووردا. (پروانە ل ۱۰۳ - ل ۱۰۴ زمان و ئەدەبی کوردی - پینجەمی ئامادەیی)، هەر بۆیە وەك دەردەکەوێت شوین پەنجەیی خامە رەنگین و پڕ بەهاکانی گۆقاری گەلاوێژ (۱۹۳۹ - ۱۹۴۹)، هەروا گۆقاری هیوا دیاربوو، کە بیدریغ لەپال و تارە سیاسی و شەلقاندنی بیری نەتەوایی و میژوویی و چیرۆک و چیرۆکی شانۆیی و وتاری کۆمەلایەتی و رەخنەو پێشخستنی لەبواریکی زانستیدا، هەندێ لایەنی زمان و ریزمانی و وشەکاریش تیشکیان خستۆتە سەر و دەریاغستوووە بایەخیان پێداووە.

ئەمە، بێجگە لەو کتیب و نامیلکانەیی کە دەربارە ی زمان و ریزمانەووە چاپکراون

له لایهن زمانزان و نووسه رانهوه، چ له ناوهوهی کوردستان بوی یانیش له جیهانی دهره ودا بوی... له دواي په نجاکانیش ههر له گهل به ریا بونی شوږشه مه زنه که ی چواردهی گه لاریژ له سالی ۱۹۵۸ دا، تهو ناله و گلپه و بلیسهی خامه رهنگینه کانی رونا کبیرانی کورد زیاتر که وته په رزگردنی گرو خو سه پانندن تا تهوپه ری که شکه لانی فهلهک، بهوپه ری نازادی و به رفه وانی له پوری سیاسی کوردو جوگرافی و میژووی و که لتوورو باری ته دهبی و ره خه و زانستی زمان و ریزمان، که وته جموجول و نه خشه و پلانندان بو نایندهیه کی بی گرفت و پر ناسووده و - وهرچه رانیکی هه میسه یی هاته کایه وه دوور له کو سپ و ته لخی و شیواندن.

روژ به روژ رولی پیشکه وتنی زمان و ریزمانی کوردی و زانسته کانی تری زمان به رگی نوییان له بهر ده کردو خیراتر هه نگاهی ده هاویشت بو پیشه وه و ناسوی فراوانترو روتر ده کرد، پتر له سه ده کانی رابردوو، پهل و پو و چروی ده کردو ده گه شایه وه و به گور. ته کانی به ره و پیشبردنی زمان و ریزمانوه که رسته ی بونی نه ته وایه تی له نیو ریساو یاسای تاییه ت به زمانه که وه چه سپینران. به تاییه تی دواي به ستنی کونگره ی ماموستایانی کورد له شه قلاوه له هاوینی سالی ۱۹۵۹ دا. که تیایدا سه رجه م رونا کبیرانی کورد که وته وه خو سازی بو پلان و نه خشه دارشتن له پیئاو دروستبوونی زمانیکی نویینی ته دهبی یه کگرتووی نه ته وایه تی کورد.

یه که م به ره می ته و کونگره یه ته وه بوو که داوا کرا به شی زمانی کوردی له زانکو ی به غدا له سالی ۱۹۵۹ دا کرایه وه که چند ماموستای لیها تووی زمانزان وانه یان تیادا ده گوته وه. ههر له ته نجامی ته وهش بوو که چهنده ها رونا کبیری کورد پسپوورو زانای لیها تووی ته دهب و زمانه که ی ره وانه ی دهره وه ی وه لاتکران به تاییه تی بو یه کیه تی سو قیه تی پیشوو.

تا به شاره زاییه کی ته و اووه دواي چند سالی ههر یه که یانی له بواریکی تاییه ت به ته دهب و زمانزانی پروانامه ی پسپووریان وه ده ست هیئاو به سه ر بلندی و سه رفرازی دواي گه رانه و هیان له زانکو ی به غدا له به شی زمانی کوردی دامه زران که بیدریغ بو گه یاندنی په یامه پیروژه که ی سه رشانیان به رولوه و رونا کبیرو کورد په ره وهران بی پشودان و سه سانه وه، جگه له مه لایان له شتیکی دیکه نه کردو ته وه.

دواي هفتا کانییش به تاییه ت دواي ریککه و تنامه ی ئادارو دامه زراندنی کو ری زانیاری کورد، که چندین کاری سه نگین و نگین و به جی و دانانی خشته و پلانی کوک و بوخت

و ریک و بهرنامه‌ی خوینگه‌کان و چهنده‌ها کاری تر رۆژ له‌دوای رۆژ زانستی زمان و ریزمانی کوردو که‌لتورو ره‌حنه‌و میژوو له‌بهر رۆشنایی شه‌ن و که‌وکردن و په‌رسه‌ندنابوو... به‌ده‌رکردنی چهنده‌ها گوڤارو کتیب و ئەو بارانه‌ی شادیان به‌سه‌ر کوردا رشتوو.

له‌دوای راپه‌رینی ۱۹۹۱دا ئەو باره‌ رسکا که کورد خو‌ی سه‌رکردایه‌تی به‌په‌رپه‌رینی چهند دانشگاه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ بگه‌ریته‌ ده‌ست و به‌په‌رپه‌رینی بیات. بۆ پیگه‌یانندی هۆشه‌ندو کادری لی‌هاتوو، که له‌هه‌موو لایه‌نه‌کانی زمان و زانسته‌کانی تردا ئەسه‌پی د‌لسۆزی و تی‌کۆشان بۆ خزمه‌تی کورد تاو بدن.

ئه‌گه‌رچی ئەم پیشه‌کییه‌ به‌رکۆلیه‌کی که‌م و کورت بوو، چونکه‌ باسه‌که‌ پتر له‌وه هه‌ل‌ده‌گرێ که‌ تیایدا قول‌ بینه‌وه و لی‌دوانی له‌سه‌ر بکری... به‌لام تا توانیمان خاله‌ سه‌ره‌کیه‌کامان وه‌رگرت و له‌دریژداد‌پیدا دزه‌مان کرد، چونکه‌ در‌په‌ژده‌ان به‌هه‌ر شتی مرۆڤ تووشی گه‌ژاوی سه‌رگه‌ردانی ده‌کات. هه‌ر له‌بهر ئەم هۆیه‌ داوا ده‌که‌م به‌یه‌که‌وه بگه‌رپه‌ینه‌وه سه‌ر سه‌کۆکانی مۆرفیمی - لا - با دابنیشین و لی‌ی به‌روانین تا ئەو رۆل و ده‌وره‌ی که‌ ده‌یگه‌ژێ له‌زمان و ریزماندا یه‌که‌ یه‌که‌ بیانخه‌ینه‌ به‌ر شه‌نه‌بای نوکی خامه‌، هیواشم هه‌ر ئەوه‌یه‌ که‌ له‌که‌م و کورپه‌کام چاوپۆشی نه‌که‌ن و که‌سیش نییه‌ له‌ ئەنجامدانی هه‌ر کاریکی نویدا سه‌دا سه‌دا کاره‌که‌ی ته‌واو راست ده‌ریچیت...

یه‌که‌م: مۆرفیمی - لا - چیده‌گه‌یه‌نی؟

وه‌ک له‌ زانستی زمان به‌شی مۆرفۆلۆژی، ئەو به‌شه‌ زانسته‌ی که‌ بریتیه‌ له‌ لی‌کۆلینه‌وه له‌باره‌ی وشه‌وه‌، له‌رووی رسکان و پی‌کهاتن و گوڤانه‌وه‌. که‌واته‌ له‌م گوشه‌ نیگایه‌دا ده‌رده‌که‌وێ که‌: - لا - مۆرفیمیکی سه‌ربه‌خۆی پیاده‌کراوه‌ و ئاماده‌یه‌، له‌زمانه‌که‌ماندا به‌ واتای - کن - دیت که‌ له‌بنه‌چینه‌و ر‌ی‌سای ر‌یزمانیدا ده‌خزیته‌ نی‌و فه‌ره‌ه‌نگی ئاوه‌ل‌کاری شوین... مۆرفیمی - لا - له‌ژێر رکیفی خویدا که‌ ئەو گوڤانکاریه‌ی به‌سه‌ر هه‌ر وشه‌یه‌کی ده‌هینیت له‌روخسارو ناوه‌رۆکی‌دا، خو‌ی هه‌ر پابه‌ند ده‌بی‌ت به‌کاره ئاوه‌ل‌کاریه‌که‌ی... به‌ ده‌گه‌من نه‌بێ که‌ ئەو کاره‌ و حاله‌ته‌ له‌کیس ئەدات... به‌هه‌ر حال با له‌خۆی و هاو‌واتاکه‌ی، مانا راسته‌قینه‌که‌ی ئاشکرا بکه‌ین. وه‌ک له‌م هۆنراوه‌ی نالی هاتوووه‌ ده‌لی:

له‌کن تۆ خارو خه‌س گول‌زاره‌ بی‌ من له‌کن من خه‌رمه‌نی گول‌ خاره‌ بی‌ تۆ
له‌کن من با‌وجودی ناس و ئەحناس که‌سی تی‌دا نییه‌ ئە‌مشاره‌ بی‌ تۆ

ئەگەر ھۆنەر مۆرفىمى - لا - شى بەكاربىردايە لەجىيى وشەى - كن - ھەر ھەمان مەبەست دەپيىكى و ئەدا بەدەستەوہ.

ياخود پىرەمىرد فەرمويە:

لام وايە ھەر لەراستىيەوہ رىي خۆم بگرمەبەر
رزگار ئەبم بەراستى ھەموو ئىش دەچىتەسەر
يانىش وەك بيىكەس دەلى:

خەيالائى شەو و رۆژم ژيانى مىللەتى كوردە
تەمەننام لاي خودا دائىم ژيانى مىللەتى كوردە
ھەروا مەولەوى وتويە:

كۆچى بينايى ديدەى ھەژاران

لاى ئاسانكردم خەم و پەژاران

يانىش پىرەمىرد دەلى:

رەنگ ھەلبژىرى لەشپۆەى بەھار

لەو رەنگە خۆشى بى لاي دلەى غەمبار

لەو كۆپلە ھۆنراوانەدا وا دەردەكەوى، ئەگەر مۆرفىمى - لا - لا بەرىن و ھاو واتاكەى لەجىيى دابىين، واتاى ھۆنراوەكان شىلوى نابى و روخسارىشيان تىكناچى... بەلام مۆرفىمى - لا - لە دىيالكتى باكوور، فۆنيمەكانى پىكھاتەى ئەو مۆرفىمە پىچەوانەى دىيالكتى باشوورە. واتا لەو دىيالكتەى باكوور، مۆرفىمەكە دەبىت بە - ئال - نەك ھەر خۆى بگرە بۆ ھاو واتاكەشى ئەم گۆرانە لە ئارادايەو دەبىت بە - نك - كەواتە مۆرفىمى - لا - لەگەل ھاوواتاكەى لە شىپۆەو رىكخستن و دەرىپىندا لەپرووى فۆنەتىكەوہ دەگۆرپىت لەو زارەدا.

بەلام لەناوەرۆك و واتا بەكاربىردىندا لەھەردوو دىيالكتەكەدا يەك مەبەست دەپيىكى و بەكاردەبرپىت، بۆ نمونە:

۱- كەرەمكە ئالى مەرونى.

۲- ل ھندەك شەفا ژ ئالى وى دمىنم.

۳- ھەمى گاڤا ژ ئالى تەدا رودنىشم.

لەم نمونەدا ئەگەر لەبرى مۆرفىمى - ئال - ھاوتاكەى - نك - بەكاربىرپىت، مەبەستى رستەكان وەكچۆن ھاتوہ، ھەروا دەمىنى و شىرازەكەى ناگۆرپى، نمونەيەكىش بۆ

هاوواتاکه ی وهک:

ل نک مرنئ ئو تهنگافی و نهخوشیا

کهسئ نابیت مهفهر دؤست و ههقالئهک

ههر ئو رستانه ی رابردوو، ئه گهر به دیالیکتی باشوور بنوسینه وه و ریکی بجهین ئه بی

بلیین:

۱- فهرموو لای ئیمه دانیشه یان فهرموو لامان دانیشه .

۲- هه ندئ شهوان لای ئو ده مینمه وه .

۳- هه موو کاتی لای تو داده نیشم .

نیگایهک/ له زور ریساو بنچینه و یاسای ریزمانیدا، جیاوازی به رفره هه یه و بهرچاو ده کهوئ له نیوان ئه م دوو دیالیکتهدا، چی له پرووی فؤنه تیک بی یان پیکهاته ی وشه بی، یانیش سه بارهت بهراناوه کان و به کاربردن و پیکهاتنیان، چی له دیاری کردنی - نیرو مییدا - چی له پرووی نه بونی چاوگی دالی له دیالیکتی باکوور، هه روا گه لی تایبه ته هندی تریش که ئیره جیی لیدوانی نییه...!؟

دووه م/ مؤرفیمی - لا - وهک پیشگر له گه ل هه ندئ له چاوگه کاندا...؟

تاشکرایه که پیشگر و پاشگر بچنه سه هر وشه یهک، چی ناوبئ، چی فرمان (کار) بی، یانیش ئاوه لئاو بی، ده بیته هوی گۆرینی و لادانی وشه که له واتا بنچینه بییه که ی، بو واتایه کی نوئ و تازه، وهک له م نمونانه ی خواره وه ده رده کهوئ که مؤرفیمی - لا - به و کاره هه لده ستئ، روخسارو ناوه روکی چاوگه کان گۆرانیان به سه رداهاتوو، که واته چاوگه کان ده کا به دارژاو، ئه مه له پرووی روخساره وه، واتا کانیشیان ده گۆریت بو واتایه کی تر، ئه مه ش له پرووی ناوه روکدا، دوا ی لادانی نوونی چاوگه کانیش ده بن به کاری دارژاو، ههر بو نمونه:

۹- وشه (چاووگ دانانی پیچشگری - لا - چاووگی دارژاو لادان نوونی چاووگ فرمان کاری دارژاو

A- چوون لاچوون لاچوو

B- کهوتن لاکهوتن لاکهوت

C- بردن لابردن لابرد

D- دان لادان لادا

E- نان لانان (وه لانان) لانا (وه لانا)

F- هاتن لاهاتن لاهات

G- مان لامان لاما

لهههئسوكهوتى زمانهوانيدا بو چاووگى - لانان - جار ههيه وهك گرييهك (وهلانان) گۆدهكريت، كه كارى ليددروست دهكريت، واتا قهدهكهى دهبيى به - لانا - وهك فرمانيكي دارژاو، يانيش وهك گريى دهبيت به (وهلانا) بو زياتر قولبونهوه و تيگهيشتن با كاره دارژاوهكان لهپرستهدا بهكار ببهين:.

۱- كه دانهكهم كيشا تازارهكهم لاچوو (لاچوو).

تادانهكهم نهكيشا تازارهكهم لانهچوو له شيوهى نهريدا.

۲- ههر چاوى پيمكهوت ههقال لهجيى خوئى لاهوت

ههر كه ههقال چاوى پيمكهوت لهجيى خوئى لانهكوت (نهري)

۳- بهردهكهم لهچهقى ريگهكهدا لاهوت.

بهردهكهم لهريگهكهدا لانهبرد. (نهري)

۴- كهچومه ژوورئ ماموستا دووكهسى لاهوو.

كهچومه ژوور ماموستا كهسى لانهبوو. (نهري)

۵- دكتورهكه منى لانا (وهلانا)

دكتورهكه منى وهلانهنا (نهري)

۶- كه هيواديتى خوئى لاداليم.

كه هيواديتى خوئى لانهدا ليم. (نهري)

۷- دارهكه لهگهله رهشهباكه لاهات.

دارهكه لهگهله رهشهباكه لانههات. (نهري)

۸- پارهكهم دا بهلام ههزار دينارم لاما.

لهپارهكه ههچم لانهما. (نهري)

كاتى رپژهى فرمانى تهمرى لهو فرمانه دارژاوانه وهردهگرين، شهوا موزفيمى - لا - وهك تامرازيكى تهمرى دهردهكهوئى و دهور دهبينى، واتا شهركهكه لهو فرمانه دارژاوانه دهكهويته سهر شهو، شهگينا شهمرهكه پيكنايهت وهك:

۱- لاچوون - لاچوو - لهريژهى شهمريدا دهگوتري (لاچه - لاچو) لهپرستهدا وهك:-

خاكي خوومه زيرو مهئوام دوور لهشهرو دوور لهدهعوام

لهناو مالما بئى جيگه مام بوون بهدوژمن باب و برام

لاچۆ برۆ هەمی دایکی هالّ به جیم بیله سوورەدی چاوکالّ
 قەت به بیی باکی مهچۆ ناو لهشکری دوژمنهوه
 شیرى بیباکی شکاکت چوو به دوو ریوی شکا
 خۆش رهنگی لاچۆ سادهی بیرهنگی
 شادی بهسیهتی بابیت بیدهنگی

نیگایهک/ لهرووی ریژمانهوه بو ریژهی ئەمر لهو فرمانه دارژاوانه، دهبیی بگوتری -
 لاچه - که هەر ئەمهش راستیه کهیهتی، چونکه لهرابردووی ههوالیشهوه ئەم دوو - واوه
 - لهبهکارهینانی زماندا وهک - و - گۆدهکری، واتا لاچوون - لهپریژهی رابردووی
 ههوالیدا دهگوتری (لاچوو - لاچۆ) تا میانهیهک ههبیی بو جودایی هەر دوو ریژهکه
 لهیهکتری .. راستتر تهواوتر تهوهیه که له ریژهی ئەمریدا بگوتری - لاچه - که دهلیین :
 نازاد لاچۆ.

نازانین ریژهکه ئەمریه یان ههوالیه، بهلام که سنووره ریژمانیه که ههبیی، ئەوا کۆسپ و
 گومان نامینی، وهک:

أ- ریژهی ههوال: نازاد لاچۆ (لاچوو) لهوئ.

ب - ریژهی ئەمری: نازاد لاچه لهوئ ... نازاد لاچۆ لهوئ...

۲- لاکهوتن - لاکهوت - لهپریژهی ئەمریدا دهبیی به (لاکو - لاکهوه - لاکهوه)، بو نمونه
 پرشنگ تو لاکو (لاکهوه - لاکهوه) له ریماندا.

۳- لابرډن - لابرډ - لهپریژهی ئەمریدا - لابه - له دهبرین و گۆکردنا فۆنیمی - ب -
 یهکهم زۆر خیراو رهوان دیتته گۆ، واتا وهک ئەوهی که یهکدیگیبیبی لهگهڵ - ب - ی
 دووهم له دهبرینا ههستی پینهکری، که دوو - ب - یه بهتهنها. بهر لهوهی بکریت
 بهفرمانی دارژاو بههۆی مۆرفیمی - لا - وهک (لابرډ - لابو)، لهکاتی گۆرانی ههردوو
 فرمانه که بو ریژهی ئەمری دهبیی بلیین - لا به بو ههردووکیان لهیهک شیواز و شیوهدا،
 ئەمهشیان شیواندن و سهرسورمانیک پهیدا دهکا و ناکهویتته ناو قالیبکی زانستی
 ریژمانی خاوهن دهستووور ریسابی.

ئینجا بو ئەوهی ریژهی فرمانه ئەمریه که لهدوو فرمانه دارژاوهی (لابرډ - لابوو)
 لهیهکتری جیابکرینهوه و میانیهک لهنیوانیاندا ههبیی و تیکهڵ نهبن بهیهکتر
 دووربخریتهوه لهسهه سورمانی و سهه شیواندن، من وا بهپهسندی دهزانم که ریژهی
 ئەمری لهفرمانی دارژاوی - لابرډ - بنوسریت - لابه - که ههردوو - ب - بییه که له
 گۆکردنا وهک یهک فۆنیم دهبرپیت، واتا له نووسیندا بنوسریت - لابه - بهلام له

دەرپرینا به دوو برگه دهربریت (لاب - ب) نهك بهسې برگه - La - bi - be - ئەم کردارهش هەر بۆیه ئەنجام دهرئ كه ریژهی فرمانی - لابوو - له کاتی ئەمیریدا جیابکریتوه له ریژهی فرمانی ئەمیری - لابرد - واتا ریژهی فرمانی ئەمیری - لابو - بنوسریت - لابه - چونکه وانیه بۆ ههر دوو ریژکه بگوترئ - لابه - ریژمانیش هەر بۆ ئەم مەبەستانه هاتۆته کایه وه و له هه مو زهمانییدا، تا وشه له شایانی راستی و سه قامگیری چهسپ بکات، وهك له م هۆنراوه دا دهرده که وئ:

هەرچی که قۆرتی روحی تیا نه بی

بی تام و کامه لای به بانه بی

دیاره فرمانی (لابیه) له ریژهی کی ئەمیری - لابرد به کارهاتوه، لهو حالته دا ته گهر بگوترئ و بنوسرئ - لای ببه - هیچ له کیشه که ناگۆریت ته نها فۆنیمی - ب - ی یه که م گۆناکرئ و دیاریش ده بی که ئەو ریژه ئەمرییه له فرمانی - لابرد - هاتوه نهك له - لابوو - باسه یری ئەم هۆنراوه ش بکه یین:

پیی وتم تۆ چاوه پئ (به) دوای سهعاتی دیمه لات

ئەم سهعاته چەند درپژە چی بوو هەر دوایی نه هات

دیاره - به - ریژهی ئەمرییه له فرمانی (بوون) هاتوه، له فرمانی - بردنیش - هەر ده گوترئ - به - وهك: ئەو نامه یه به بۆ برا که م. هەر بۆیه من وا به په سندی ده زانم که بگوترئ - ببه - ئەو نامه یه ببه بۆ برا که م. نمونە ی تر .:

لابه دیلی بگره نازادی له شیعرو قافیه ش

راست ئەرۆم و سه ریه خۆ گهر بیته پیم پردی سپرات

راستتر وابوو له شایانی ریژمانیدا بنوسرایه - لابییه -

٤- لادان - لادا - له ریژهی ئەمیریدا ده گوترئ - لاده - وهك:

لیم لاده گورگی (گورگه ده ر) ی گهر که راپه پم

سه د گورگی وهك تۆ هه لده درم ئیسته ش کوپم

یان وهك خۆت لاده لیم زاھید تاکه ی به م که ش و فشیه

کۆگای خەم به سه دانبی و دوورمان که ی لهو خۆشیه

شیری به هه شت و زیاده هه ردوی باده نۆشیه

یان وهك مهولهوی ده لی:

لامهده پهرده لهرووی کردارم

مه مکه روورپهشی یارو نه غیارم

۵- لایون - لایو - له پښه ی نه مریدا ده گوتړی - لابه - وهك:

تا ده گه ریتمه وه تو لای میوانه که به - میوانه که، تاده گه ریتمه وه تو لای به بو ریښه ی

رانه بردووی هه والیش لهو فرمانه دا ده گوتړی - لابی - وهك:

أ- که تو م لابی تف له ناسنیش ده که م.

ب - نه وه ی که تو ی لابی هه رگیز ژیرنا که وئ.

۶- لانان - وه لانان - له پښه ی نه مریدا ده بیټ به - لانی - یان - وه لانی - وك:

نهو هزره لانی (وه لانی)، چونکه کونه زیانت پیده گات.

هه ردوو گری - لانان - وه لانان - که دوو چاوگی دارژاون، دوو گریسی ناوه لقرمانن،

هه ندی واتیده گن که چاوگی - نان - چاوگی رهنه نیه، چونکه زیاتر به لای ناویکی

ساده ی به رجه سته یی ده روات، به لام له راستیدا هه موو چاوگی ناوه، له بهر نه وه ی ناوی

واتاین نه که به رجه سته یی، لیږه شدا، چاوگی - نان - هه رجه ند پتر به لای ناویکی

به رجه سته یی ده کیشی، به لام له بهر نه وه ی که ره گی هه یه و لپی و ه رده گری که واته

چاوکه و ره که کیشی که زورجار ده بیټ به - نی - گه ردانیش ده کری بو هه موو

تافه کان، بو نمونه:

باله خانه ی چه م دیوانه که ی تو ن.

بانه ناو وه خاك ناسانه که تو ن

نکش عاجز که رد خه یال تیشدا

نازیز بو جاری پابنیه پيشدا

بنیه / له پښه ی نه مریدا له چاوگی - نان - هاتووه، نمونه ی تر وهك:.

گیانه له پرخه ی خه وی خاومدا

پابنی وه بان هه ردوو چاومدا

مه لی برژانگت تیږه وهك چقل

ده چه قیته پیی ناسکتر له گول

بنی / فرمانیکی داخوازی - نه مریبه - له چاوگی - نان - هاتوه.

۷- لاهاتن - لاهات - له پښه ی نه مریدا ده بیټ به - لاهه ره - بو نمونه:.

تو لاهه ره، نه ویش دیت ﴿واته تو په شیمان به، نه ویش په شیمان ده بیټ﴾

به هه حال مؤرفیمی - لا - لهو رستانه ی رابردوودا وهك نامرزی داخوازی خو ی

ده رده خات، بو نه نجامدانی کاری نه مری چونکه، کاتی فرمانه کان بگه ریښه وه

سەربارى پيشويان، واتا رابردوى رووت و مؤرفيمى - لا - لابهريين بۆ كارى ئەمرى شيوهيه كى تر دەنوئينن، وەك:

چوون - بچۆ - بچە، كەوتن - بکەوه، بردن - ببه، دان - بده، بوون - به، نان - بنه - بنى، هاتن - وەرە.

كەواته مؤرفيمى - لا - ئامرازيكى داخوازييه و جياوازي نيه له گەل ئامرازي - ب - داخوازي و هاوتەريين له كردهاردا.

سييهه / مؤرفينى - لا - وەك پيشگر له ناودا:

ئاشكرايه كە پيشگرو پاشگر بچنه پال هەر وشهيهك، دهبييه هۆى گۆرپينى چه مكى واتاي وشهكه، بۆ واتايه كى ديكه و دهگۆرپى، ئا لهو خالهدا مؤرفيمى - لا - دهبييه پيشگر بۆ هەندى ناو، ئەم كردهاره ئەنجام ئەدا، بۆ نمونه وەك:

۱- مل - واتا ئەستۆ، كە مؤرفينى - لا - وەك پيشگر دپته پالئى دهبييت به لامل مللش به واتاي - مكوپ - عيناديان (تَعْنُد) دپت له رسته دا وەك: **أ- لاملئى له گەل باوكت مه كه.**

ب - فەرمانبەر نابئى لامل بييت له راست به رپرسه كهى.

ج - نابئى له گەل يه كتريدا لامل بين.

د - پياوى لامل له گەل خەلكا هەر ژيركه وتوه.

۲- لووت / واتا كه پوو - به هۆى مؤرفيمى - لا - دهبييت به لالووت - واتا بوو به ئاوه لئاو وەك رستهى يه كه م، لالووتيش به واتا نارازى و سله مينه وه. له رسته دا وەك:

أ - نازانم بۆچى كاكم دوورۆزه ليم لالووته.

ب - ئيوه له خۆپايى ليمان لالووت مه بن.

۳- گيره / وشهى گيره، به واتاي ئەو به رده نهرمه دپت كه كونكونه له شيوهى گيپه.

وەك بهردى ئاسايى نيه، له رهقى و له شيوه دا، مؤرفيمى - لا - ماناكهى دهگۆرپت بۆ واتايه كى تر و ناويكى ترى ليداده رپيژرى، دهبييت به: (لاگيره)، لاگيرهش ناوى جوهره خشليكه له زيير يان زيو دروستده كرپت كه ژنان خويان پيى ده رازيننه وه، بۆ نمونه:

أ - سه داي لاو ههى لاو زپهى زهپ زنجير

سلسله و پانى سه به نزرئى و لاگير

ب - لاگيرهى زپره قه تارهى گولزار

هه ياسهى پشته زنجيرى روبار

ئامرازى پەيوەندى (۵) وەك پاشىگر لە رېژمانى كارى ناسادەدا

د. شېركۆ بابان
پروفېسسورى ھاريكار

لە رېژمانى كوردیدا، ئامرازى پەيوەندى (۵) ماكى خۆى ھەيەو مۆركى خۆى ھەيەو زۆر ئاستەم و دژوارە كە نمونەكانى ئەم ئامرازە بەسفتى و ھەربگيپدريت بۆ سەر زمانىكى تر. ھۆى ئەم راستىھەش ئەوھيە كە ئەم ئامرازە ئەدگارى (راگويژتن) ھەل دەگريت و رووداوى كار دەباتەسەر ئاوەلكاريك. لەلايەكى ترەو، ئەم كەرەستە گرنگە ھەر لەبەشە ناخوتنى (كار) دا چالاكى دەنوئيت.

۱- جيگاي ئامرازى پەيوەندى:

لەئەو ئيشانەدا كە ئيمە ئەنجامان داوہ لەسەر روخسارو فۆرمى (كار)، دووخانە كراوہ بەجيگەى ئامرازى پەيوەندى، وەك:
خانەى يەكەم: خانەى (+ ۴) كە دەكەويتە پيش كار، لەنيوان خانەى بەركار (+ ۵)، و خانەى پيشگري و اتاگۆر (+ ۳)، بۆ نمونە، دەگوتريت:

بهركار (۵+)	نامراز (۴+)	پيشگر (۳+)	كار (سفر)
بهرد	بهكهسيك	ههډ	گرتن
بهرد	پي	ههډ	گرتن

خانهای دووهم: خانهای (- ۹) که به ته و اوای ده که و پته پاش (کار) و له پاش پاشگری درو پاتی (هوه)، دا ده ساکیت.
 بیگومان هم پاشگره له خانهای (- ۸) دا، جیی خوی ده کاته وه وهک:

(۵+)	(سفر)	(۸-)	(۹-)
بهركار	كار	پاشگری (هوه)	نامرازی (ه)
نامه كه (م)	دابوو	هوه	به شیلان

بهواتایه کی تر، هه کاتیک که نامرازی په یوه ندی له خانهای (+ ۴) بترازیت، ده بییت به دوا پاشکوی کارو له دواي تهو خانهای (- ۹) خانهای کی تر نامینییت که بتوانییت روخساری (کار) یان (رسته) دریژ بکاته وه. سه بارهت به به راوردی تهو دوو خانهای، هه ندیك سه رنج هه یه و ده شییت تو مار بکرین، وهک:

یه که م: له پلیکانهای رسته دا، نامرازی په یوه ندی له دوو خانها دا ده ساکیت. خانهای کیان ده که و پته پیش (کار) ه که و ریزه ندی چواره م داگیر ده کات و له خانهای (+ ۴) دا، داده نیشییت. خانهای کی تر ده که و پته پاش (کار) و له ریزه ندی نویه م دا داده نیشییت و هم خانهای برییتییه له (- ۹). بیگومان، هیمای کو (+) به کار هی تراوه بو تهو خانهای که ده که و پته لای راست (پیش کار) و هیمای که م (-) به کار هی تراوه بو تهو خانهای که ده که و پته پاش (بنجی کار)، واته خانهای لای چه پ. بو خوینه ری نازیز رهنگه زه همت بییت ژماره ی خانهای که له بهر بکات، به لام ده توانییت به هیمای کو (+) و که م (-)، (پیشکار) و (پاشکار) ی (رهگی کار) دیاری بکات.

بیگومان، له گشت نیشه کانی نیمه دا (بنجی کار) برییتییه له بناغهای (کار) و کاریش

بریتییه لهبناغهی (رسته) و خانه (بنج) بهژمارهی (سفر) دانراوه، وهك:

نمو كۆلكانهی دهكهونه پاش كار							خانهی (سفر) بنجی كار	نمو كۆلكانهی دهكهونه پيش كار					
-	۶ -	۵ -	۴ -	۳ -	۲ -	۱ -		1+	+2	+3	+4	+5	-
سنووری رسته													

دووهم: ههرسی نامرازی پهيوهندی (له، به، بۆ) و هاوړپكانيان بۆيان ههيه بكهونه پيش كارو له خانهی (+ ۴) دا، دابنیشن. يان، دهتوانن بكهونه پاش كارو له خانهی (- ۹) دا دابساكین، وهك:

- له پيش كار ، وهك:

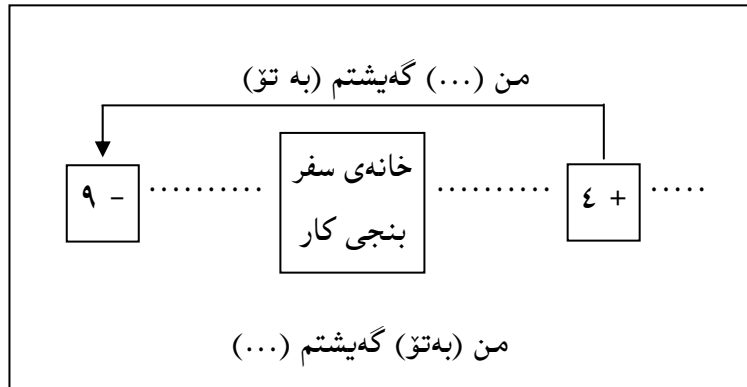
- من (به تۆ) گهيشتم
- من (بۆ تۆ) دهنووسم
- من (له تۆ) دهپرسم

- له پاش كاری، وهك:

- من (...) گهيشتم (به تۆ)
- من (...) دهنووسم (بۆ تۆ)
- من (...) دهپرسم (له تۆ)

بهسه رنجيکی هور دهرکه وتووه، که بارگهی خانهی پيشكار (+ ۴) بازي داوه و بهسه ر کاره که دا له خانهی پاشكار (- ۹) دا داسا کاوه، وهك:

به‌رانبه‌ر به ئەم دیارده‌یه، ئەم دوو بارییه‌ی که له‌ئاستی ئامرازه‌کانی (به، له، بۆ) و هاو‌پێکانیاندا هه‌یه، ئامرازێکی تر هه‌یه که له‌خانه‌ی (- ۹) چه‌سپ ده‌بی‌ت و نه (پاشه‌کشێ) و نه (پیشه‌کشێ) ده‌کات. ئەو ئامرازه بریتیه له (ه...)، که ده‌لکیت به‌کلکی کاره‌وه و به‌ری نادات، وه‌ک:

من گه‌یشتم (ه تۆ)

من نامه‌که‌م دا‌بوو (ه ئەو)

یان، ده‌لکیت به‌کلکی چاو‌گه‌وه، که بریتیه له (نوونی چاو‌گ)، وه‌ک:

گه‌یشتنه تۆ، دانه ئەو

له‌راستیدا، پێگه‌ری بوونی ئامرازى (ه) به‌خانه‌ی (- ۹) وه، بێ مه‌لامه‌ت نییه و ده‌شیت ره‌گ و ره‌گیشه‌ی ئەو خزمایه‌تییه‌ی که ئامرازى (ه) ده‌ری ده‌خات له‌گه‌ڵ ئامرازه‌کانی تردا، بکری‌ت به (پێوه‌ر) بۆ یه‌کلایی کردنه‌وه‌ی ئەو دوو‌باریه‌ی که ئامرازه‌کانی تر پێشانی ده‌ده‌ن. هه‌ر له‌به‌ر ئەو هۆیه له‌خاله‌کانی دا‌هاتوودا ئەد‌گاره‌کانی ئەو ئامرازه ده‌خه‌ینه نێو چوارچێوه‌.

سێیه‌م: له‌هه‌ر چیه‌دا که ئامرازه‌کانی تر (به، له، بۆ) بتوانن لا‌بچن و ئامرازى (ه) بی‌ت به‌جی‌گره‌وه‌یان، دیاری ئاراسته‌گرى، یان (Dative case) له‌ئارادایه، وه‌ک:

دام (به) تۆ : دام (ه) تۆ

رۆیشتم (بۆ) بازا‌ر : رۆیشتم (ه) بازا‌ر

هه‌ر بۆ نمونه، بۆ رسته‌کانی:

بردم (بۆ) تۆ

خواردم (به) دهست

دام (له) دیواره که

ناتوانین بلیین (*):

بردم (ه) تۆ (*)

خواردم (ه) دهست (*)

دام (ه) دیواره که (*)

کهواته، ئەدگاری راگوژی و ئاراسته گری بریتییه له ئەو مەرجه بنه‌ره‌تییه، که ده‌شیت ئامرازی (ه) بکات به‌جیگره‌وه‌ی ئامرازی تر.

چوارهم: ئامرازی (ه) تهنها و تهنهاو تهنها هەر له‌په‌ریزی کاردا هه‌یه‌و رووداری ئەو کاره (راگوژی) ده‌کات به (ئاراسته‌ی) (ئاوه‌لکار) (یک، نه‌ک (ناویک)، وه‌ک:

پۆلیسه‌که دزه‌که‌ی دابووه (ه) پێش

له ئەم گۆشه‌ نیگایه‌وه، ئاوه‌لکاره‌کانی (ده‌ر، به‌ر، پێش، دوا، پاش، ...) ده‌که‌ونه پاش ئامرازی (ه). به ئەم پێیه ئامرازی (ه) هەر له‌په‌ریزی کاردا هه‌یه‌و هەر له‌په‌ریزی کاردا ئه‌رکی (جیگرته‌وه‌ی) ئامرازه‌کانی تر ده‌نوینیت. به‌شیاو‌زیکی زۆر هوردتر و زۆر سفت تر، له‌ئو رووبه‌ره به‌رتسه‌که‌شدا، هەر ئەو ئامرازان هه‌ل ده‌بژی‌ت که ئاکاری ئاراسته‌گری (dative case) ده‌نوینن.

پینجه‌م: به‌پێی ئەوه‌ی گوترا، ئەو بارگه‌یه‌ی که بجیتته‌ نیو‌ خانه‌ی ئامرازی (ه)، که بریتییه له (- ۹) ده‌بیت ئەم مەرجه‌ی تیدا هه‌بن:

مەرچی یه‌که‌م: ده‌بیت ئامرازه‌که له‌په‌ریزی (کار) دا بیت، نه‌ک به‌شه ئاخاواتنیکی تر.
مەرچی دووه‌م: ده‌بیت ئەو ئامرازه‌ی که له‌په‌ریزی کاردا یه‌ ده‌گاری (ئاراسته‌گری) تیدا هه‌بیت:

شه‌شه‌م: به‌پێی ئەو دوو مەرجه‌ی سه‌ره‌وه، ده‌شیت ئامرازی (له) ... وه‌ده‌رنیین، چونکه له‌په‌ریزی کاردا هه‌یه، به‌لام ئەدگاری ئاراسته‌گری تیدا نییه. هەر بۆ پراوه، ده‌گوتیت:

وینه‌که (م) دا بوو (له) دیواره‌که

وینه‌که (م) دابوو (به) منداڵه‌که

ئێستا ئەگه‌ر ئامرازی (له) و (به) بکه‌ین ئامرازی (ه)، ده‌بینین که رسته‌ی یه‌که‌م تیک ده‌چیت (*). چونکه ئەدگاری (ئاراسته‌گری) تیدا نییه، به‌لام نمونه‌ی دووه‌م تیک ناچیت و نابزکی‌ت، چونکه ئەو ئەدگاره‌ی تیدا هه‌یه. به‌واتایه‌کی ته‌ستوورتر، هه‌ردوو

کاره نامرازداره که (دان له ...) و (دان به ...) ده چنه سهر یهک ریچکه ی واتایی، که بریتییبه له (دان به ...)، وهک:

ویننه که (م) دابوو (ه) دیواره که (*)

ویننه که (م) دابوو (ه) مندالنه که

له گۆشه نیگای ئهم حه شارگه یه وه، دهرده که ویت که نامرازی (به) له کاری (دان) دا بریتییبه له بالئیکی ته واکهر بۆ (ناراسته گری)، به لام نامرازی (له) بریتییبه له توخمییکی (واتاگۆر) له پهریزی کاری (دان) دا.

حه وته م: ئهو کارانه ی که به ئه دگاری ناراسته گری به وه نامرازه کانی (به) و (بۆ) وه ده گرن، لیستی تایبه تی خۆیان هه یه وه ده شیئت کۆیان بکه ینه وه، وهک:

- نامرازی (بۆ):

رۆیشتن (بۆ...) : بۆ (....) رۆیشتن

چوون (بۆ...) : بۆ (....) چوون

بردن (بۆ...) : بۆ (....) بردن

ناردن (بۆ...) : بۆ (....) ناردن

روانین (بۆ...) : بۆ (....) روانین

- نامرازی (به):

گه یشتن (به...) : پێ گه یشتن

دان (به...) : پێ دان

گوتن (به...) : پێ گوتن

- نامرازی (به...دا):

دان (به...دا): پێدا دان

کێشان (به...دا): پێدا کێشان

- نامرازی (به...هوه):

دان (به...هوه) : پێوه دان

نان (به...هوه) : پێوه نان

چوون (به...هوه) : پێوه چوون

به سه رنجیکی هورد له ئهو نمونانه، ده یینین که نمونه کانی نامرازه کانی (بۆ، به، به) — دا ده توانن جیی (ئاوه لکار) یک بکه نه وه له ئهو بۆشاییه دا که دیاری کراوه، که چی

له ئاستی ئامرازی (به...هوه) زیده پزویی روویداوه، چونکه ناتوانین (ئاوه لکار) یک بار بکهین. هۆی ئەمەش دەگەریتەوه بۆ ئەو راستییەکی که ئامرازی (به...هوه) ئاکاری ئاراسته گری تیدا نییه.

ههشتهم: له نمونە یه کدا، وهك:

دهچم (بۆ) ههولێر (بۆ) ئیش کردن

له ئامرازی یه که مدا، کاری (چوون) ئامرازی ئاراسته گری تیدا ههیه و دهشیته بکریته به (هه)، به لām له بۆ ئەوهی دووهم ئاوه ها نییه و ئامرازی (بۆ) له ره سه ندا بریتییه له (له بۆ)، به واتای (له بۆ مه به سستی ئیش کردن). هه ره له بهر ئەو هۆیه، هه ردوو ئامرازی (بۆ) له یه کتر جودا ده بنه وه، وهك:

دهچم (هه) ههولێر (له بۆ) ئیش کردن

که واته، دوو جۆر له ئامرازی (بۆ) له یه کتری جودا کرانه وه، وهك:

بۆ: ئامرازی ئاراسته گر

بۆ: ئامرازی هۆکار گر.

نۆیهم: ئەوهی سهیره، ئامرازه کانی (به، بۆ) ناتوانن له سه ره یه ک بنکهی (کار) کۆ ببنه وه له یه ک نمونه دا، چونکه یه ک ره گیشهی ریزمانی پیک ده هیئن. له هه مان کاتدا، ئەگه ره ئامرازی (هه) هاته کایه وه، ئەوا ئەو ئامرازانه (ئاودیو) ده بن، چونکه هه مان ره گیشهی ریزمانیان هه یه له گه ل ئامرازی (هه).

دهیهم: به کۆی ئەو خالانه ی پیشه وه، به ره نجامیک ده که ویتته کار. ئەو به ره نجامه ئەوه یه که ده شیته له خانه کهی (+ ۹) دا، سه ره پرای ئامرازی (هه) جیی ئەو سی ئامرازه بکه نه وه، که له په ریزی کاردا رۆلی (ئاراسته گری) ده گیپن وهك (به...، بۆ...، به... دا). به ئەم پیه ده توانین کیشهی (پیشکار) و (پاشکار) له یه کتری جودا بکه ینه وه، به ئەم چه شنه:

- خانه ی پیشکار (+ ۴)، بۆ گشت ئامرازه کانی په یوه ندی

- خانه ی پاشکار (- ۹)، بۆ ئامرازی (هه) و ئامرازی (به، بۆ، به...).

له ئەم هه لویسته دا، ده توانیته به (پۆلین کردن) ئەو ئامرازانه جودا بکه ینه وه که ده شیته بخرینه نیو خانه ی پاشکار (- ۹). واته، مه رج نییه بارگه ی خانه ی (- ۹) هه ره ئەو بابه تانه بیته که له سه ره وه دیاری کراون.

یازدهیهم: له ئاستی (چاوگ) دا، ئامرازی (به) و (له) ده بن به دیوی (پیی) و (لی) و

ده گه پښه وه بۆ نيو خانهي (+ ٤)، وهك:

دان (به ...) : (پي) دان (...)

دان (له ...) : (لي) دان (...)

دوازه يه يم: له خانهي (- ٩) دا، نامرازي (هه) ده توانيټ (ئاوه لكار) يك وه رېگريټ:

چوون (هه ناو)

گه يشتن (هه ناو)

كه و تن (هه ناو)

ئه م جوړه ده سته واژهي ده گورپټ به (تي) و ده كه ويته پيش كاره كه وهك (تي چوون، تي گه يشتن، تي كه و تن، ...).

سيازده يه يم: له خانهي (- ٩) دا، نامرازي (هه) بۆ هه يه ئاوه لكار تر وه رېگريټ، وهك:

كه و تن (هه سهر)

كه و تن (هه ژير)

كه و تن (هه پيش)

كه و تنه (هه پاش)

كه و تنه (هه دوا)

له ئه م ده سته واژانه دا، نامرازي (هه) ده گورپټ به (وه) و له گه ل ئاوه لكاره كه ده هيټه پيشه وه، وهك:

(وه سهر) كه و تن ← سهر كه و تن

(وه ژير) كه و تن ← ژير كه و تن

(وه پيش) كه و تن ← پيش كه و تن

(وه پاش) كه و تن ← پاش كه و تن

(وه دوا) كه و تن ← دوا كه و تن

ته نانه ت، له گه ل ئاوه لكار (بهر، دهر، لا) هه مان ميكانيزم هه يه، وهك:

كه و تنه دهر ← وه دهر كه و تن ← دهر كه و تن

كه و تنه بدر ← وه بدر كه و تن ← بدر كه و تن

بر دنه لا ← وه لا بر دن ← لا بر دن

به ټم پيټيه، پيشگره ټاوه لكاربييه كان له چه شني (سه، ژير، پيش، پاش، دوا، بهر، دهر، لا، ...) ره گيشه يان له ټامرازي (هه) دايه و به سووك كردني ټامرازي (وه) به رووتی دهر كه وتوون. به واتايه كي تر، ههر يه كيك له ټه وانه ټامرازي (هه) ي گوريوه بو (وه)، به لام له پاش سووك كردني ټامرازي (وه) بووه به پيشگريكي رووت. چوارده يه م: به پيټي ټه وي گوترا، ره گيشه ي ټه و كارانه دهر خرا كه به ټامرازي (هه) كراون به دوو كه رت. له گهل ټه وه شدا، ټه و په ريزه ريزمانيه ديارى كرا كه ټامرازي (هه) كه مهي تيډا ده كات. ههر بو نمونه، ههر كاريكي (ليكدراو به ټاوه لكار)، له چه شني (دهر، بهر، وهر، لا)، يان ټاوه لكاره كاني ههر دوو كاري جووت هيژ (كه وتن: خستن)، كه بریتين له (سه، ژير، پاش، پيش، دوا)، ده گه پريته وه بو ره سني ټامرازي (هه). له راستيدا، ټه گهر ټه و كارانه به ټامرازي (وه) وهك (وه سه ركه وتن، وه ده رخستن، ...)، بنوسرابان، ده شيا به (كاري ليكدراو) بناسرين، به لام وهك ټه و ټامرازه يان فرې داوه، ده شيت به (كاري دارپژراو) بناسرين، چونكه ټاوه لكاره كان بریتين له وشه ي ريزماني و خسته ي ديارى كراوى خو يان هه يه له ريزماني كورديدا.

۲- نمونه يه كه له شراوه كاريدا:

له ټم نمونه يه ي خواره وه دا، ده توانين سي كار وه رېگرين، وهك:

سه ركه وتن، لا بردن، دهر خستن

بي گومان، ټم كارانه به ټم روخساره ي ټيستايان، روژانه به كارده هيترين، به لام ره گيشه يان ده گه پريته وه بو سه ر ټامرازي (هه)، وهك:

سه ركه وتن ← كه وتن (هه) سه ر

لا بردن ← بردن (هه) لا

دهر خستن ← خستن (هه) دهر

له پاشتردا، ټه و ټاوه لكارانه (سه، لا، دهر) گويژراونه ته وه و ټامرازي (هه) بووه به (وه)، وهك:

كه وتن (هه) سه ر ← (وه) سه ر كه وتن

بردن (هه) لا ← (وه) لا بردن

خستن (هه) دهر ← (وه) دهر خستن

له هه نگاويكي سه رووترا، ټامرازي (وه) لا بردراوه و ټاوه لكاره كان به رووتی ماونه ته وه، وهك:

(وه) سهر كهوتن ← (ـ) سهر كهوتن

(وه) لابرډن ← (ـ) لابرډن

(وه) ډهر خستن ← (ـ) ډهر خستن

له رووی و اتاوه، هم کارانه و اتایان گورپاوه و به هم چه شنه ی دوا یی که وتونه ته بهر چالاکی ریزمانی. به لام به رانبر به هم نمونانه، تهنه و تهنه له ناستی تاوه لکاری (ناو) و اتای نامرزی (ه) تاوه ته وه و نامرزیکی تری چی کردوه له چه شنی (تی) وهك:

كهوتن (ه) ناو ← (وه) ناو كهوتن ← تی كهوتن

خستن (ه) ناو ← (وه) ناو خستن ← تی خستن

به و اتایه کی تر، هر چی کاری ناساده یه به تاوه لکار ډارپژاوه به ره گیشه ده گریته وه سهر نامرزی (ه). به هه مان شیوه، هر چی کاری ډارپژاوه به نامرزی (تی) ده گریته وه بو نامرزی (ه) و تاوه لکاری (ناو).

۳- له بهره فجامدا:

- نامرزه کانی په یوه نډی له چه شنی (به، له، بو)، بویان هیه بکه ونه پیش کار بیان پاش کار، به لام نامرزی (ه) هر ده که ویتته پاش کار.

- نامرزی (ه) هر له په ریزی (کار) دا هیه، به لام نامرزه کانی تر له به شه تاخاوتنی کار و به شه تاخاوتنی تر دا هه ن.

- نامرزی (ه)، ته گهر زوری ل بکریت که بکه ویتته پیش کار، ته وا روخساری ده گورپیت به (وه + تاوه لکار). به لام هم نامرزه تازه یه تاو دیو بووه و هر تاوه لکاره که له نزیکه ی (۱۰) کاریکدا ماوه ته وه.

- تاوه لکاری (ناو) له گهل نامرزی (ه) تاو یته بووه و روخساریکی تازه ی چی کردوه له چه شنی (تی).

- پی ده چیت که نامرزی (ه) بریتی بیت له ته و پرده ی که رو داوی (کار) ده گه یه نیت به پیگه ی (تاوه لکار). و اته، هه نډیک (تاوه لکار) له زمانانی تر دا تاوه ژوه به نامرزیکی نادیاره وه، به لام له کور دیدا ته و نامرزی ډا بر او له تاوه لکار. بو نمونه تاوه لکاری (تحت، فوق) له عه ره پیدا، پیویست ناکات به (نامرزی) له به کار هیانندا، که چی له کور دیدا نامرزی پیویسته وهك (له ژیر، له سهر)، بیان (ه ژیر، ه سهر).

سەرچاوه:

- د. شيركو بابان، ټه و كارانهى كه له سهه ټامرازى (سه) و ټامرازه كانى تر بلا و كراونه ته وه.
- مه سهوود محمه د، چهنه ه شارگه يه كى رژيمانى كوردى، كورپى زانيارى كورد، به غدا ١٩٧٦.
- د. وريا عومه ر ټه مين، چهنه ټاسويه كى تر له زمانه وانيدا، پاشبه نده كان ل (٣٨) – (٤٥)، ياسايه كى فونولوزى، ل (١٣٨ – ١٤١)، هه وليتر ٢٠٠٤.

خویندنه وهو نووسینی ژماره بنجییه کان

بابا رهسول نوری

ماموستا له کۆلیژی زمان – قه لادزی

ژماره کان کاتی به نووسین دهنوسرین، به پیتی زمانه جیاوازه کانی سه ررووی زهوی خویندنه وه و نووسینی جیا جیا له خویان دهگرن، هه ر نهته وه و ناویکی بو ژماره یه ک داناوه. (جگه له ژماره کانی وهکو: ملیۆن، ملیار،... نه بی که شیوه یه کی جیهانیان وه رگرتوه).

هه موو ژماره یه کی سه ره گری له ژماره (۱ - ۹) و ژماره (سفر) پیک هاتوون: (۱۰، ۲۰، ...، ۹۰، ۱۰۰، ۲۰۰، ۱۰۰۰، ۱۰۰۰۰، ۱۰۰۰۰۰، ...)، واته چه ندی ژماره ی سفره کان زیاد بکه یین، ژماره که گه وه رتر ده بیته. ناوی ژماره کان به گۆرینی ته و نیشانه ی که بو ی داناوه بو نووسین به پیتی ده رچوونی له ده م پیکدیته، هه ر ژماره و نیشانه یه کی

نیشانهی ژماره	ناوی به کوردی	ناوی به عهره بی	ناو به ئینگلیزی
۱	یهك	واحد	One
۲	دوو	اثنان	Two
۳	سێ	ثلاثة	Three
۴	چوار	أربعة	Four

ههیه و ناوه کانیشیان به پێی زمانه کان ده گۆریت. وهك:

له پرووی نووسین و خویندنه وهوه، ژماره کان سێ جوړن:
 ۱- ژماره کانی (۱۱ - ۱۹): ئەم ژمارانه له زمانی کوردیدا، کاتێ به نووسین ده نووسرین، له راسته وه بۆ چهپ ده نووسرین و ههر بهو شیوهش ده خویترینه وه. (واته خانه یه کان دیت، ئینجا خانه ی دهیان). ناوی ئەم ژمارانه له زمانی عهره بی و ئینگلیزیش به هه مان شیوه ی زمانی کوردی ده نووسرین و ده خویترینه وه.

وهك: چوارده (چارده) /أربعة عشر/ Fourteen

۲- ئەو ژمارانه ی به هۆی مۆرفیمی (و) ی په یوه ندی پیك هاتوون: نووسین و خویندنه وه ی ناوی ئەم ژمارانه له زمانی کوردیدا، له چه په وه بۆ راست ده بیست (سه ره گرێکان دهوتری ئینجا خانه ی یه کان)، وهك:

۲۵: (بیست و پینج) /۱۲۱: (سه دو بیست و یهك) /...

ناوی ئەم ژمارانه له زمانی ئینگلیزیدا، به شیوه ی زمانی کوردی ده نووسرین و ده خویترینه وه:

۲۵: (Twenty Five) /۱۲۱: (Hundred – Twenty one) /... که چی له

زمانی عهره بییدا، پیچه وانیه و خانه ی یه کان دهوتری ئینجا سه ره گرێکان:

۲۵: (خمس و عشرون) /۱۲۱: (مائه و واحد) /....

۳- ژماره کانی وه کو (۲۰۰، ۹۰۰، ۲۰۰۰، ۹۰۰۰۰، ... هتد): ئەم ژمارانه که به ژماره کانی چه ندره ی سه ده کان و هه زاره کان و ... هتد ناسراوه، (ئه وانهن که ژماره یه کی بنجی ده دریتته پال سه دیک یا هه زاریک ... هتد، به بی (و) په یوه ندی). له زمانی کوردیدا ئەم ژمارانه له چه په وه بۆ راست ده نووسرین و ده خویترینه وه (واته ژماره ی یه کان ئینجا سه د یا هه زار...)

۲۰۰: دوو سەد / ۲۰۰۰۰: بیست هەزار/...

ناوی ئەم ژمارانە لە زمانی ئینگلیزی و عەرەبیدا، وەک زمانی کوردی دەنوسرێن و دەخوینرێنەوه ((جگە لەژمارە (۲۰۰) نەبێ کە بەشیوەی (ماتتان) دەنوسرێ و دەخویندراوە)).

۳۰۰: ثلاثه/۳۰۰۰: ثلاثة الاف/۱۰۰۰۰: عشرة الاف/...

Ten :10000 /Three thousand :3000 / Tow hundred :200 thousand

هەندێ لایەنی فۆنۆلۆجی ناوی ژمارەکان:

هەرچەندە وامان دانابوو باسی ئاستی دەنگ سازی نەکەین، بەلام بوونی دیاردەکانی (گونجان، تیچوون، پەیداوون،...) ی دەنگی هەندێ لەژمارەکان و دروست بوونی ئەلۆمۆرف لەهەندێ ژمارە تر (سیانزە، سیزدە، سیانزەدە،...)، وای لێ کردین کەمێک لەسەر لایەنی فۆنۆلۆجی ژمارە بدوین.

فۆنۆلۆجی Phonologe: ((ئەو بەشە زانستی زمانە کە لەو یاسایانە دەکۆلیتەوه کە بەهۆیانەوه دەنگەکانی زمانێک لەیەك دەدرێن بۆ دروست کردنی بڕگە. یەك نرخ دەدا بەکۆمەڵە دەنگێکی جیاواز، کە هەمان کۆمەڵە دەنگ لەوانەیه لەزمانێکی تردا دەرکەون وتیایا کۆمەڵە نرخێکی جیا پێشان بدەن)). (وریایا عومەر ئەمەین ۱۹۸۲: ۴۴۱).

ناوی ژمارەکان لە زمانی کوردیدا لە پرووی ژمارە بڕگەکانیانەوه چەند جورێکن، لەوانە:

- ۱- یەك بڕگەیی. وەك: (یەك - نۆ)، (دە، بیست، سی، چل، سەد).
- ۲- دوو بڕگەیی. وەك: (یازدە - نۆزدە)، (پەنج، شەست،...).
- ۳- سێ بڕگەیی. وەك: (بیست و یەك، سی و چوار،...).
- ۴- چوار بڕگەیی. وەك: (نەوهدو یەك، نۆوهد و هەشت،...).
- ۵- پێنج بڕگەیی. وەك: (سەدو بیست و سێ، هەزارو نۆزدە،...).

لەسەرێکی ترهوه لەدەرپرین و نووسینی ناوی هەندێ لەژمارەکان دیاردەکانی (ویکچوون، پەیداوون، تیچوون، توانەوه،...) بەدی دەکرین و دینە ئاراوه، هاتنە ئارای ئەم دیاردانە بەندە بەچەند هۆکاریک، یەكێ لەو هۆکارانە کارتێکردنی زمانێکی تره، لەو رووهوه زمانە ئێرانییهکان بەگشتی و ئاقیستاو فارسی بەتایبەتی رۆلی

سەرەکی و کاریگەریان ھەبوو. زمانی عەرەبیش کاریگەریی لەم گۆرانە فۆنۆلۆجییانە ھەبوو، بەلام ئەم کاریگەرییە زمانی عەرەبی کەم و سنووردارە. گری و کپی دەنگەکانیش ھۆکاریکی تری ئەم گۆرانانەن.

دەنگی {ص} کە لەوشە (صەد، شەصت) دا دەبیستێ، ئەلۆفۆنی دەنگی {س} ە، ھەرچەندە نازانێ لەژێر کاریگەری چ دەنگێکدا {س} دەگۆرێ بۆ دەنگی {ص}، دەکوئنجی کیشە کە پەییوەندی بە یاسای دەنگییەو نەبییت، دەنگی {س} سەرەکییەو لەزمانی کوردیدا و لەکاتی دەرپریندا دەبییت بە دەنگی {ص} لەھەندێ وشە کەمی وەک (سەد، شەست،...) دا، دیارە ژینگەش لەم بوارەدا رۆلی کاریگەری ھەیە. دەنگی {ص} لەو ئەلۆفۆنانەیە کە مۆرفیم دیاری دەکەن (محەمەد مەعروف فەتاح ١٩٨٢: ٢٣٣ - ٢٣٤).

دوو دەنگی {س} و {ص} لەزمانی کوردیدا، دوو شیوەی جیای یەک فۆنیم، جیاوازی نیوانیان لەئەنجامی ئەو ژینگە (بیئە) جیاوازانەیە کە تیایدا دەردەکەون ئالوگۆرێ لە {س} و {ص} کار لەمانا ناکات (سەد، صەد)، کەچی لەزمانی عەرەبیدا، {س}، {ص} دوو فۆنیمی جیان و ئالوگۆریان کار لە واتا دەکات و واتای پێ دەگۆردرێت. (سار - رۆیشت) جیاپە لە (صار - بو). (وریا عومەر ئەمین ١٩٨٩: ٢٥٣).

ئەو دیارە دەنگیانە کە لەیاسای دەنگەکانەو بەسەر ناوی ژمارەکانی کوردیدا ھاتوون بریتین لە:

وێکچوونی ھەمەکی (گونجانی تەواو) (Complete assimilation):

وێکچوونی ھەمەکی بەو بارە دەوترێ کە دوو دەنگ بە تەواوی وەک یەکیان لێ بییت، بەھۆی کاریگەری دەنگی دەورووبەری: (کرتان) بە (کرتتان) دەرەپرێت.

لەناوی ژمارەکانیشدا، ← ژمارە (حەقە) ئەم دیاردەیی بە سەردا دیت، لە شیوەی سلیمانیدا، ھەر وشەییەکی ناسادە ئەگەر مۆرفیمی یەکەمی، کۆتایی بەیەکی لەم دەنگانە {ز، م، ق، ن، ل، ر،...} ھاتبییت و مۆرفیمی دووەمی بەدەنگی {د} دەستی پێ کردبێ، ئەوا دەنگی {د} وەک ئەو دەنگانە کۆتایی مۆرفیمی یەکەمی لێ دیت: حەقە (١) (حەق + دە) حەقە (ئەوپەرەمانی حاجی مارف ٢٠٠٠: ٢٥).

وێکچوونی ھەندەکی (گونجانی ناتەواو) (Partial assimilation):

وێکچوونی ھەندەکی ئەوویە کە دوو دەنگ بەھۆی کاریگەری دەنگی دەورووبەرەو لە

هه‌ندی خاسیه‌ت وه‌کو یه‌کیان لی بی‌ت.

گۆرپینی ده‌نگی‌کی کپ بو ده‌نگی‌کی گرِ نمونه‌ی ئەم دیارده‌یه، له‌ژماره‌شدا گۆرانی ده‌نگی {ش} ی ژماره (۱۸) که ده‌نگی‌کی کپه بو ده‌نگی‌کی ژیداری وه‌کو {ژ} نمونه‌ی ئەو گۆرانه‌یه یا ئەو دیارده‌یه.

(هه‌شت + ده ← هه‌شتمه < هه‌ژده) لی‌ره‌دا ده‌نگی {ش} له‌به‌رده‌م ده‌نگی ژیداری {د} دا، وه‌ک {ژ} گۆ ده‌کریت و ده‌رده‌پریت، به‌لکو هه‌رواش ده‌نوسری، چونکه ده‌نگی ژیداری {د} زیاتر له‌گه‌ل ده‌نگی ژیداری {ژ} دا، ده‌گنجیت، نه‌ک له‌گه‌ل ده‌نگی کپی {ش} دا، بۆیه ده‌نگی {ش} له‌وشه‌ی (هه‌شت + ده) دا به‌ده‌نگی {ژ} ده‌گۆریت و له‌مه‌شدا یاسای گونجان کاری کردوه.

له‌سه‌ریکی تره‌وه له‌وشه‌ی (هه‌شت + ده) دا، که ده‌بیته (هه‌ژده) ده‌نگی {ت} تی‌چوه‌و له‌مه‌شدا به‌ر یاسای تی‌چوون که‌وتوه.

تواندنه‌وه:

توانه‌وه یا تواندنه‌وه ئەوه‌یه که ده‌نگی‌کی ژیدار به هۆی ده‌نگی‌کی کپی پیش خۆیه‌وه به‌شیوه‌ی کپ گۆبکریت. تواندنه‌وه، جیاوازی له‌گه‌ل گونجانی ناته‌واو (وی‌ک‌چواندنی هه‌نده‌کی) له‌وه دایه که له‌گونجانی ناته‌واو دا گۆرانه‌که له‌ده‌رپرین (گۆکردن) و نووسینه، به‌لام له‌تواندنه‌وه‌دا، گۆرانه‌که ته‌نیا له‌گۆکردنه. بو نمونه‌ گه‌لی جار ده‌نگی ژیداری {ژ} که ده‌که‌وتیه پیش هه‌ندی ده‌نگی کپه‌وه، وه‌ک {ش} کۆ ده‌کریت، به‌لام به {ژ} ده‌نوسریت له‌ژماره (هه‌ژده) دا، ئەم دیارده‌یه ده‌بینری، چونکه ده‌نگی کپی (ه) وای له‌ده‌نگی ژیداری {ژ} کردوه که به {ش} گۆبکریت، به‌لام هه‌ر به {ژ} ده‌نوسریت. (هه‌ژده).

هه‌ژده ← هه‌شده (د. ئەوه‌جمانی حاجی مارف ۱۹۷۶: ۵۷).

که‌واته له‌ژماره (هه‌ژده) دا، دیارده‌کانی (تی‌چوون، گونجانی ناته‌واو، تواندنه‌وه) به‌دی ده‌کریت.

تی‌چوونی ده‌نگ:

تی‌چوونی ده‌نگ ئەوه‌یه که ده‌نگی‌ک یا زیاتر له‌وشه‌یه‌کدا نه‌مینێ و له‌ناو بجی یا بسوی، ئەمه‌ش به‌مه‌به‌ستی ئاسان ده‌رپرینه. ئەم دیارده‌یه که به‌سه‌ر هه‌ندی مۆرفیم و وشه‌کاندا دیت له‌ئەنجامی هه‌لکه‌وتن و ده‌رکه‌وتنیا له‌سنووری جیاوازا دیته‌ کایه‌وه. له‌ناوی ژماره‌کانیشدا، ئەم دیارده‌یه به‌سه‌ر چهند ده‌نگی‌کی ناوی هه‌ندی له‌ژماره‌کاندا

دیت:

أ - تیچوونی دهنگی {ت} له وشه‌ی (حهوت) دا:

حهوت < هه و

حهوت سه د < هه و سه د (گالب حسین علی ۱۹۸۹: ۵۸ - ۶۰).

هه‌رچه‌نده ئەم دیارده‌یه تایبه‌ته به شیوه‌ی سلیمانی و ته‌نیا له گۆکردندا به‌دیده‌کرین.

ب - تیچوونی دهنگی {و} ی نیمچه بزوین له ژماره (چوار) دا:

چوار < چار (ره‌جمان ئیسماعیل هه‌سن ۱۹۹۱: ۸۰).

هه‌رچه‌نده به بۆچوونی ئیمه (چار) له (چوار) دروست نه‌بووه و (چار) میژوو‌ه‌که‌ی زۆر

کۆنتره له (چوار)، چونکه ئەم وشه‌یه له ئاقیستاو هیندی و بلوجیدا به‌کارهاتوو.

(پروانه: د. ئەوره‌جمانی حاجی مارف ۱۹۹۸: ۶۹)، به‌لام زۆر له‌میژ نییه ده‌رپرینی

ژماره (۴) به (چوار) له هه‌ندئ شیوه‌زاردا به‌دی ده‌کریت، واته جیاوازی زارو

شیوه‌زاره‌کان ئەمه‌ی هیناوه‌ته ئاراوه، نه‌ک (چار) له (چوار) په‌یدا‌بوویت.

ت - تیچوونی دهنگی {د}: له‌ناوی ژماره‌کانی (۱۱ - ۱۹) دا، گه‌لی گۆران فۆنۆلۆجی

به‌دیده‌کریت په‌کۆ له‌و گۆراناوه تیچوونی دهنگی {د} ی ناوی ژماره‌کانی (۱۱)، (۱۲)،

(۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷)، له‌شیوه‌ی سلیمانیدا: (یانه‌ه، دوانزه، سیانه‌ه، پانه‌ه، شانزه،

حه‌فقه)، چونکه له‌شیوه‌ی سلیمانیدا، وه‌کو یاسایه‌کی گشتی لیها‌توو، ده‌نگی {د}

قوت ده‌درئ، ناوی هه‌ندئ له‌ژماره‌کانیش له‌م ده‌ستوو‌ره بی به‌ش نین.

په‌یدا‌بوونی دهنگی {ز} و {ن} ی ئەو ژمارانه‌ی سه‌ره‌وه هه‌ر بۆ تیچوونی ئەم {د}

ه، ده‌گه‌رپه‌ته‌وه. چونکه تیچوونی دهنگی {د}، جو‌ره قورسیه‌ک له‌گۆکردنی ناوی

ژماره‌کان دینیتته ئاراوه و ده‌رپرینی ژماره‌کانی (۱۱، ۱۲، ...) به‌شیوه‌ی (یانه‌ه،

دوازه، ...) تا راده‌یه‌ک له‌گۆکردندا گرانن، بۆیه {ن}، {ز} له‌ ناوی ئەم ژمارانه‌دا

په‌یدا بووه به‌ر یاسای په‌یدا‌بوون که‌وتوون. دووباره بوونه‌وه‌ی ده‌نگی {ق} یش له‌ناوی

ژماره (۱۷) دا، هه‌ر بۆ تیچوونی ئەم {د} ه، ده‌گه‌رپه‌ته‌وه. (د. ئەوره‌جمانی حاجی

مارف ۱۹۹۸: ۷۴). به‌لام به‌بۆچوونی ئیمه ته‌نیا په‌یدا‌بوونی ده‌نگی {ن} بۆ دیارده‌ی

تیچوونی ده‌نگی {د} ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، چونکه له‌شیوه‌زاری هه‌ولپیر و هه‌ندئ شیوه‌زاری

تریشدا، ده‌نگی {د} تی ناچئ و که‌چی ده‌نگی {ز} هه‌ر له‌م ژمارانه‌دا به‌دیده‌کریت و

ده‌نوسریت: (یازده، دوازه، سێزده، ...)

گۆرینی ده‌نگ:

گۆرپىنى دەنگ ئەۋەتەن دەنگىك جىگەي دەنگىكى تر بگرتتەۋە، بى ئەۋەي كارىكاتە سەر گۆرپىنى واتا. بەمەرجى دەنگە جىگرەۋەكە لەۋشەكەدا نەيىت، ۋەك: دەپۆم < ئەپۆم لەناۋى ھەندى ژمارەكانىشدا، دىاردەي گۆرپىنى دەنگىك بەدەنگىكى تر بەدەيدەكرىت. بۆ نمونە:

نەۋەد < نەۋەت

ھەۋت < ھەفت

سەد < سەت سەد < سەد

نېو < نېم

(دولبەر ئىبراھىم فەرەج ، ۲۰۰۰ : ۸۹ - ۹۲).

جىگۆرپىكى دەنگ:

جىگۆرپىكى دەنگ برىتتىيە لە گۆرپىنى شوپىنى دەنگىك يا بېرگەيەك لە نېۋان دەنگە دراوسىكانى وشەيەكدا، ھۆكارى پەيداۋونى ئەم دىاردەيەش يا ھۆي بوونى دىيالېكت و بەشە دىيالېكتەكانە يا بە ھۆي نزمى رادەي رۆشنىپىرى قسەكەرە يا بەھۆي نەھاتنى ھەندى دەنگە لە دۋاي ھەندى دەنگى ترەۋە: يۆنان < وېنان/ كىن < نىك/ جومعە < جومعە دىاردەي جىگۆرپىكى دەنگ لە ھەندى ناۋى ژمارەكانىش دا بەدى دەكرىت، ۋەك:

ملىۋن < ملوئىن

ھەندى لەپىزىمانووسان ھۆكارى ئەم دىاردەيە بۆ بە دۋاي يەك نەھاتنى ھەردوۋ دەنگى {ۋ} ھ {ۋ}، بە دۋاي دەنگى {ى} دەگەرپىنەۋە، بۆيە دەلپىن كورد بە ناچارى ئەۋ وشە بېگانانەي (يو)، (يى) يان تىدايە، جىگۆرپىكىيان پى دەكات و دەيانكاتە (ۋى). (سەرچاۋەي پېشوو: ۱۰۹).

بە بۆچۈنى ئىمەش ئەم جىگۆرپىكى دەنگىيەي كە لەۋشەي (ملىۋن) ھاتۆتە ئاراۋە و بوۋە بە (ملىۋىن)، ھۆكارەكەي نزمى رادەي رۆشنىپىرى قسەكەرە نەك نەھاتنى دەنگىك بەدۋاي دەنگىكى ترەدا، چۈنكە لە لاي قسەپىكەرانى كورد زۆر ئاسايە دەنگى {ۋ} و {ۋ} لەدۋاي {ى} بىت. گۆكردن و نووسىنى وشەكانى ۋەكو (يۆنان، مىلىۋن، يۆرۆ،...) لە لاي زۆرىيەي خەلكى كورد بەلگەي ئەم راستىيەن.

پەيداۋونى دەنگ:

زۆرجار دەنگىك لەنېۋان دوۋ دەنگى تر پەيدا دەيىت، دەشى دەنگى پەيداۋو، ۋەك

ناویندیک بکه ویتته نیوان دوو دهنگی بزویین و بههوی یاسا دهنگیه کانه وه ثم دوو دهنگه بزویینه له یهک دابری، ده گونجی ثم دهنگه پهیدا سووه له نیوان دوو بزوییندا نه بیته.

له گوگردن و دهرپینی ناوی ژماره کانیش دیاردهی (پهیدابوونی دهنگ) له هه موو دیارده کانی یا گوړانه کانی تر زیاتر بهرچاو ده که وئی، دهنگه پهیدابووه کانی ناوی ژماره کانیش ته مانه:

أ - پهیدابوونی دهنگی {Y - ی} : هه موو شه ژمارانهی کوتاییان به دهنگی {ا، و، ی، ه} هاتوه، له کاتی دانه پالی (ه)، (ه مین) دا، بو دروستکردنی ژماره ی پله یی، دهنگی {Y - ی} له نیوان گیره که که و ژماره بنجیه که دا پهیدا ده بیته، که ته مهش بههوی یاسا دهنگیه که یه و بو دابرینی دوو بزویینه که یه.

په نجا ← په نجا یه مین (۲)

نو ← نویه م (نویه مین)

سی ← سییه م (سییه مین)

سی ← سییه م (سییه مین)

ده ← دهیه م (دهیه مین)

ب - پهیدابوونی دهنگی {W - و} : ثم دهنگه له نیوان ناوی ژماره (۲) و پارتیکلی (ه) و (ه مین) ی سازکردنی ژماره ی پله یی پهیدا ده بیته، که له م باره دا بزویینی (وو - U) کورت ده کریتته وه بو بزویینی (و - u) و ئینجا (و - W) ی نیمچه بزویین له نیوان ژماره بنجیه که و گیره که که دا پهیدا ده بیته:

دووه م + ه م (ه مین) ← دووه م (دووه مین)

ههروه ها دهنگی (و - W) له نیوان هندی وشه و مؤرفیمی کوی (ات) پهیدا ده بیته، وهک: (ئاغا وات، سهوزه وات، ...).

ت - پهیدابوونی دهنگی {ه}: له زورباردا دهنگی {ه} له نیوان ژماره ی بنجی و پارتیکله کانی (ه) و (ه مین) دا پهیدا ده بیته، ته مش یا بو دابرینی دوو بزویینه، یا هه ر بو ئاسان دهرپینه، وهک ثم نمونانه:

دووه م (دووه مین)

سيهه م < سيهه م (سيهه مين)

چوارهم < چوار هم (چوار هم مين)

گه لي جار دهنگي {ه} له نيوان هه ندي ناو و مورفيمي كزي (ات) پهيدا ده بيت، وهك:

دئ + ه + ات ← ديهات
 ميوه + ه + ات ← ميوهات

هه چهنده له هه ندي باردا له جياتي دهنگي {ه}، دهنگي {ج} پهيدا ده بيت، وهك:

ميوه + ج + ات ← ميوه جات.

پ - پهيدا بونى دهنگي (ز): ته دهنگه له ناوي ژماره كاني (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۹) دا، پهيدا ده بيت (دوازده، سيژده، ...).

ج - پهيدا بونى دهنگي {ن}: ته دهنگه له ناوي ژماره كاني (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۶) دا پهيدا ده بيت:

(پانزه، دوازده، سيانزه، شانزه). هه چي {ن} ژماره (پانزه) يه، ته وا هسي خويه تي و پهيدا نه بووه چونكه له (پينج + ده) پيكهاتووه.

گيروگرتي نووسيني هه ندي له ژماره كان:

نه بونى رينووسيكى يه كگرتوي كوردي بو نووسين و بونى چهندين زارو شيوه زار له زماني كورديدا، بوته هوي سه ره له داني گه لي گيروگرت، يه كي له و گيروگرتانه، گيروگرتي نووسيني هه ندي له ژماره كانه:

گيروگرتي نووسيني ژماره (۴):

له گزردن و نووسيني ژماره (۴) دا، ته و پرسياره سه ره له ده دا كه تايا (چوار) بنج و ته سله يا (چار)؟ به لاي (مه سعود محمه د) هوه، (چوار) و (چوارده) له (چار) و (چارده) بنجيترو راست ترن، هوكه شي بو ته هوه ده گه رينيتته وه كه گوايه دهنگي (و) وشه ي (چوار) له زمانه كاني تر دا به كار هينراوه و به كار ده هينريت. وهك: (Four) و (چاره گ quarter) ي ئينگليزي. (مه سعود محمه د ۱۹۸۲: ۳۴۲).

به بوچونى ئيمه ش (چوار، چوارده) و (چار، چارده) راستن، به لام (چار، چارده) له (چوار، چوارده) بنجي تر و ره سه نتره، چونكه ته گه ر سه يري زمانه كونه كاني هيندي و ئيراني بكه ين، كه كورديش يه كي كه له ته وان، ده بينين: به رامبه ر وشه ي (چوار) ي كوردي له زماني ئاقيستادا (چه تور، چه تفار) به كار هينراوه و له زماني هيندي كوندا (چه تفار) و له فارسي ناوه راستدا (چه هار) و له فارسي نويدا (چه ار) و له بلوجيدا (چار)

و له هیندی نویدا (چار) به کارهیتراره، ههروهه له زمانی رووسیدا (چتیری) و له زمانی لاتینیدا (quattuor) و له زمانی فه رهنسیشدا (کاتر)... به کارهیتراره. (د).
 شه وره جمانی حاجی مارف ۱۹۹۸ : ۶۹). کهواته وشه ی (چار) له وشه کانی (چه تقار، چه هار، چهار، چار) نزیکتره نهک وشه ی (چوار).

گیروگرفتی نووسینی ژماره کانی (۱۱ - ۱۹):

ناوی ژماره کانی (۱۱ - ۱۹) له رووی نووسین و ده برپینه وه، گه لی گپروگرفتی رپنوووسیان تیا به دیده کریت، ژماره (۱۴) ی لی ده رچیت، ته گینا ژماره کانی تر هه ر هه موویان گوراون و کهم و زیاده بیان به سه رداهاتوه و له سازکردنیاندا گورانی فونه تیکی و فونولوجی زور به دی ده کریت.

له زمانی ئاقیستادا ناوی ژماره کانی (۱۱ - ۱۹) به لیکنانی ئاسایی ژماره ی یه کان له گه ل ژماره (ده) (ناوی ژماره ی یه کان + دهسه) سازده بیته و هیچ گورانیکی دهنگساز ی له لیکنانه روونادات، وهک:

په نجه + دهسه ← په نجه دهسه (پازده)

خشقه ش + دهسه ← خشقه ش دهسه (شازده)

(د). شه وره جمانی حاجی مارف ۱۹۹۸ : ۷۵).

له زمانی کوردیدا، بوونی دیارده کانی (په یدابوون، توانه وه، تیچوون...) له ژماره کانی (۷، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۷۰۰) گه لی گپروگرفتی نووسینی شه ژمارانه ی په یدا کردوه:

(پازده، یانزه، یانزده، دو انگزه)

(سیزده، سیانزه، سیانزده، سانگزه)

(پازده، پانزه، پانزده، پانگزه)

(شازده، شانزه، شانزده، شانگزه،

(حه قده، حه فده، حه ققه، هه فده)

(حه ود سه د، حه وسه د، حه وت سه د، حه فت سه د)

له پی شه وه، به دریتی له دیارده کانی (گورینی دهنگ، په یدابوون، تیچوون...) ی شه ژمارانه دواوین، بویه دووباره بیان ناکه ینه وه، به لام ده مانه وی که می له سه ر وشه ی (حه قده) بدوین.

ناوی ژماره (۷) به (حه وت)، (حه فت) ناوئا، به لام راستیه که ی (حه فت) ه، نهک

(حهوت)، چونکه گۆکردنی ژماره (۱۷) و (۷۰) به (حهفده) و (حهفتا) شهوه دهسهلمیئیی که (حهفت) راستره له (حهوت). له لایه کی ترهوه وشه ی (حهفت) زیاتر له وشه کانی (ههفت، هفت) ی فارسی و وشه ی (ههپت) ی بلوچی و (ههپته) ی ثاقیستایی نزیکه، نهک (حهوت).

کهواته وشه ی (حهفده) بنجه که ی یان بنه پره ته که ی (حهفت ده) یه، به لام له پی شه وه دهنگی {ت} تیچوووه و سواوه، ئینجا به پیی داخوازی دهنگ سازی، دهنگی کپی {ف} بو دهنگی ژیداری {ق} گۆراوه به هوی دراوسیئتی دهنگی {د} ی ژیداره وه و وشه که بوته (حهفده). (مه سعود محمه د ۱۹۸۲: ۳۴۴).

(نوری عهلی ئەمین) یش پیی وایه ((ههر یه کی له ژمارانه له پیش شه وه دا که گۆران و سوانیان به سه ر داها تییت، وها پیک هاتین:

۱- ژماره ی شه بنه پره تی.

۲- ئامرازی (ان) که نیشانه ی ته وزیعی یه.

۳- ئامرازی لیکده ری (نیز) که ئاساره که ی هیشتا له ژماره (نۆزده) دا ماوه.

۴- ژماره (ده) ((نوری علی امین ۱۹۸۲: ۳۹۶).

له دوایدا له لاپه ره (۳۹۷) ی هه مان سه رچاوه دا بو زیاتر روونکردنه وه، شه م خشته یه ی خواره وه ی ریک خستوه.

شيوه	ژماره	نامرزی	نامرزی	ژماره که له دوی	ژماره که
پټکھاتن	ده	لټکدهر به نه سواوی و به سواوی	تهوزیعی	سوان و گۆران	له پټش سوان و گۆران
یانزده	ده	نیز (ز)	ان	پ	پک
دوانزده	ده	نیز (ز)	ان	دو	دوو
سیانزده	ده	نیز (ز)	ان	سی	سئ
چواردده	ده	چوار	چوار
پانزده	ده	نیز (ز)	ان	پ	پټنج
شانزده	ده	نیز (ز)	ان	ش	شەش
حەقده	ده	حهو/حهف/حهڤ	حهوت
ههژده	ده	ههژ	ههشت
نۆزده	ده	نیز (ز)	نۆ	نۆ

(مهسعود محمەد) پټی وایه په پیدابوونی {ن} له ژماره کانی (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۶) ناچاره کی فۆنه تیکیییه و په راندنی (داله که) په پیدای کردووه. ئەمەشی به سئ به لگه پشتراست کردۆتهوه، به لگه کانیش ئەمانه ن:

- ۱- وشەکان به ئەسل دالیان تیدایه.
- ۲- له هیچ کهرتیکی ئەو وشانه دا جگه له ژماره پانزده - به ئەسل دهنگی نون نییه.
- ۳- به شی هه ره زۆری کورد نه داله که ده قرتینن و نه نوینش به زیاده وه ده هیینن. (مهسعود محمەد ۱۹۸۲: ۳۴۳).

ئەو پرهمانی حاجی مارف و کۆری زانیاری کورد، وشەکانی (پازده، دوازده، سیازده، پازده، شانزده، حەقده) به بنج و راستدا دهنین له نوین و زمانی ئەده بیدا. (د. عبدالرحمن حاجی معروف ۱۹۸۹: ۱۰۲).

به بۆچوونی ئیمهش وا باشتر و گونجاوتره ژماره کانی (۴، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷) بهم شیوه یه بنووسریت: (چار، حەفت، یازده، دوازده، سیژده، چارده، پازده، شانزده، حەقده) به پټی ئەو به لگانه ی که پټشتر باس کران.

پەراوئىزەكان:

- ۱- وشەى (حەقەدە) لە بنجدا لە (حەفت + دە) پىكھاتووه، دەنگى {ت} تىچووہ... ئىنجا نەبزوينى كىپى {ف} ى پىش دەنگى ژىدارى {د}، خاسىهتى ژىدارى وەرگرتووہ و بووہ بە {ف}: حەوت دە < حەودە < حەقەدە < حەققە (سەرچاوہى پىشوو: ۲۵).
- ۲- ئەگەر (ەم) بھىنەسەر (پەنجا)، ئەوا لە پرووى دەرپرینەوہ زۆر ئاسايى نايىت (پەنجايەم)، بۆيە لەشيوہى (پەنجايەمىن) دەرى دەپرین. كە لەو بارەدا {ى - y} پەيدا نايىت، بەلام دەنگى {ە} لە ناو دەچى.

سەرچاوہكان:

- ۱- وريا عومەر ئەمىن (۱۹۸۲) ئىملاى كوردى و چەند تىبينىيەك ، گ. كۆرى زانىارى كوردستان - دەستەى كورد، بەرگى (۹) ، بەغدا.
- ۲- وريا عومەر ئەمىن (۱۹۸۹) فۆنەتيك و فۆنەلۆجى ، گ. كۆرى زانىارى كوردستان - دەستەى كورد، بەرگى (۳۰) ، بەغدا.
- ۳- محەمەد مەعروف فەتاح (۱۹۸۲) رىنووسى كوردى لەروانگەى فۆنەتيكەوہ ، گ. كۆرى زانىارى كوردستان - دەستەى كورد، بەرگى نۆھەم ، بەغدا.
- ۴- ئەورەجمانى حاجى مارف (۲۰۰۰) دياردەكانى دەنگى(د) لە شيوہى سلىمانيدا ، بەغدا.
- ۵- ئەورەجمانى حاجى مارف (۱۹۷۶) زمانى كوردى لەبەر رۆشنايى فۆنەتيكدا ، چاپخانەى كۆرى زانىارى كورد، بەغدا.
- ۶- طالب حسين على (۱۹۸۹) فۆنۆلۆجى كوردى و دياردەى ئاسان بوونى فۆنيمەكانى لەزارى سلىمانيدا ، گ. نامەى ماستەر، زانكۆى سەلاحەدين.
- ۷- ئەورەجمانى حاجى مارف (۱۹۹۸) رىزمانى كوردى، بەرگى يەكەم (وشەسازى) ، بەرگى چوارەم (ژمارە و ئاوەلكردار) ، بەغدا.
- ۸- رەجمان ئىسماعيل حەسەن (۱۹۹۱) بركە و ئاسان بوونى بركە لە كورديدا ، نامەى ماستەر ، زانكۆى سەلاحەدين .
- ۹- دولبەر ئىبراھىم شالى (۲۰۰۰) ياسا دەنگىيەكانى زمانى كوردى ، نامەى ماستەر ، زانكۆى سلىمانى.
- ۱۰- مەسعود محەمەد (۱۹۸۲)، چارەسەرکردنى گىروگرفتەكانى رىنووسى ئەلف ويىى كوردى ، گ. كۆرى زانىارى ، بەرگى نۆھەم.
- ۱۱- نورى عەلى ئەمىن (۱۹۸۲)، گىروگرفتى نووسىنى كوردى لەتاي تەرازووى پىتە بزوين و نەبزوينەكاندا ، گ. كۆرى زانىارى عىرا ، بەرگى نۆھەم.

زمانه‌وانی

وه‌رگی‌پرائی: نه‌ریمان خو‌شناو

۱- زمانه‌وانی: زمانه‌وانی، (که به‌زمانناسی و زانستی زمان) یش ناسراوه، به‌وه پیناسه ده‌کریت که (توی‌تینه‌وه‌یه‌کی زانستی به‌ زمان)، نه‌ویش بو‌ جودا‌کردنه‌وه‌ی نه‌م زانسته له‌ کوششه‌ تاکیه‌کان و بیرۆکه‌کان و له‌و سه‌رنج و تی‌بینیانه‌ی که به‌دری‌ژایی می‌ژوو نه‌و که‌سانه‌ی که گرنگیان به‌ زمان داوه‌ پی‌ی هه‌ستاو.

نه‌وه‌ی زانراوه نه‌وه‌یه‌که له‌ می‌ژووی توی‌تینه‌وه‌ی زمانه‌وانیدا، هیندی‌ه‌کان و گریکه‌کان پی‌ش دوو هه‌زار و پی‌نج سه‌د سا‌ل گرنگیان به‌ زمان داوه، زور‌جاریش می‌ژوونوسانی توی‌تینه‌وه‌ی زمانه‌وانی رۆژتاوایی ناما‌ژه‌یان به‌ کوششه‌ زانستی‌ه‌کانی هیندی‌ه‌کان و گریکه‌کان کردوه، به‌لام کوشش و هه‌وله‌ زانستی‌یه‌کانی عه‌ره‌ب و مولسمانان‌یان له‌م بواره‌دا فه‌رامۆش‌کردوه.

هه‌روه‌ک زور له‌ خو‌ینه‌رانی زمانی عه‌ره‌بی ده‌زانن، که ری‌زمانزان و عه‌ره‌به‌کان توانیویان وه‌سفی زمانی عه‌ره‌بی بکه‌ن و یاسا و ری‌سای ری‌زمانی بو‌ دابن‌ب‌ن و وه‌سفی ده‌نگه‌کانی بکه‌ن و سیسته‌می ده‌نگی عه‌ره‌بی شرو‌فه‌ بکه‌ن، هه‌روه‌ها چه‌نده‌ا فه‌ره‌ه‌نگ و کتی‌بی جو‌راو جو‌ری زمان بنووسن، گه‌وره‌ترین نه‌و ده‌ستکه‌وته که‌لتووریانه‌ش له‌بواری زمانه‌وانیدا به‌شدار‌ی ره‌سه‌نزانه‌کانه (الأصولیین) له‌ شیته‌ل‌کردنی وتار و جیا‌کردنه‌وه‌ی جو‌ره‌کانی واتادا، هه‌روه‌ها باس‌کردنی ره‌گ و ریشه‌کانی گووتار، و چه‌مه‌که‌کانی گووتار

و بهرهمهاتوو ئه و بنه مایانه ی که پشتیان پیوه ده به ستن.

هه ندی میژوونوس پییان وایه، که زمانه وانی وه کو زانستی که له سه ده ی (۱۸) هه مدا له سه ر ده ستی (ویله م جۆنز) په یدابوو، ئه م زانایه ئه و هه سته ی له لا دروست بوو، که ویکچونیک له نیوان زمانی ئینگلیزی له لایه ک و زمانه ئاسیایی و ئه وروپیه کان له لایه کی تره وه هه یه ؟ به زمانی سه نسکریشه وه، بۆیه گه یشتنه ئه و درئه نجامه ی که په یوه ندیه کی میژوویی و ره چه له کیکی هاوبه ش له نیوان ئه و زمانه دا هه یه، جا بۆ په یی بردن به م جیهانه، ده ستی دایه په یره وکردنی پرۆگرامی (ئیتومۆلۆجیکه ل) که ریچکه یه که بۆ زانیی په یوه ندی نیوان زمانه کان و پیشقه چوونه میژوویییه کانیاں جا له سه رته ای سه ده ی بیسته مدا توژیینه وه زمانه وانیه کان سیمایه کی زانستیان به خۆوه گرت، ئه ویش له سه ر ده ستی زمانزانی سویسری (فردیناند دی سوئیر) (۱۸۵۷ - ۱۹۱۳)، که دواتر نازناوی باوکی زانستی زمانه وانی هاوچه رخی پی درا، هه رچه نده ئه م زانایه به درژیایی ژیا نی گرنگی به ره وش میژووی زمانه وانی دابوو، که چی ئه و به شه ی که له کو تایی ژیا نی دا بۆ توژیینه وه ی کاتی ته رخی کرد. رۆلیکی ریشه یی له کوششه زمانه وانیه هاوچه رکه کاند هه بوو، به لام پیش ئه وه ی که ئه م توژیینه وه یه بلاوبکاته وه، کوچی دوا یی کرد، پاشان دوو هاوه لئ ئه م زانایه به ناو (چارلز بالی) و (ئه لبه رت شیشیه ه) سه رجه م ئه و وانانیه یان کو کرده وه که له ماوه ی ژیا نی دا وتوییه وه، ئه ویش به یارمه تی و کو مه ک وه رگرتن له و قوتابیا نه ی که ئه و وانانیه یان لیوه وه رده گرت، جگه له پیاچوونه وه ی پا داشته تاییه تیه کانی دی سوئیر پاش خۆی به جیی هیشتبوو، هه موو ئه مانیه یان تۆمار کردو له په رتوکی کدا چاپیاں کردو ناویان نا (چه ند وانیه ک له زمانه وانی گشتی)، ئه م په رتوکه ش به شو رشی ک داده نریت له م بواره دا. جا له گه ل ئه م گرنگی دانه ی (دی سوئیر) و راکیشانی سه رنجی زمانه وانیه کان بۆ پرۆگرامی ئیستایی له توژیینه وه ی زماندا، زانایه کی ئه نترۆپۆلۆجی به ناوی (فرانز بواز) له ئه مریکا په یدابوو، که توانی بنه ماکانی پرۆگرامی وه سف سازی له زماندا دا به زری نی ت، (بواز) له پیشه کی ئه و په رتوکه یدا که ناوی نا (رپی به ی زمانه هیندییه ئه مریکیه کان). به کورتی پرۆگرامه زانستی به کی خۆی دارشتوه.

له بواره شدا بووه پیشه نگی زانا زمانه وانیه کانی پاشی خۆی. له و قۆناغه شدا ئه مریکیه کان گرنکیان به توژیینه وه ی زمان و شیوازه کانی هاو لاتی به ره سه نه کانی کیشووه ری ئه مریکا ده دا، که خه ریک بوو هه ندیک له و شیوازه رۆمانانه به ر له ناوچوون

بچن.

پروگرامی ته وانهش له نه نجامدانی توپژینه وه زمانه وانيه كاندا موركي خوديهت و سه ربه خوږي به خوږه گرتبوو.

ههروهه له توپژيره ناسراوه كانی بواړی به زانستکردنی توپژینه وه زمانه وانيه كان، زمانانی ته مریکی (لیونارد بلومفیلد) ه، که بهیه کهم بانگه شه کاری په پیره وکردنی پروگرامی بابه تی بوو بؤ ته نجامدانی توپژینه وه دیارده زمانه وانيه كان. جا له بهرته وهی به قوتابخانه یی تاکاریه وه پابه ند بوو، خوږی دووره پریز گرت له په پیره وکردنی زوریک له وه پروگرامانه یی که له توپژینه وه زمانه وانيه كاندا پشت به خوديهت ده به ست، وه کو به کړو کړدن هم زانایه بانگه شه یی بؤ فراواغوازی زیاتر کرد له بواړی کو کړدنه وهی هم ماده زمانه وانيه یی که توپژینه وه بیان له سهر ده کریت، ههروهه بانگه شه یی بؤ ته وه کرد که لیکولینه وه یی کی زانستی ریک و پیک ده رباره بیان ته نجام بدریت، له لایه کی تره وه (نه وام چومسکی) و قوتابییه كانی ره خنیه کی توندیان ناراسته یی قوتابخانه یی تاکاری کرد، (چومسکی) ده یوت که نیمه چنده له کو کړدنه وهی ماده زمانه وانيه كاندا فراواغوازی، ههوا کاره که مان هه موو پیکهاته یی زمانه وانيه كان ناگریته وه، چونکه قسه کهر به گشتی هه و توانایه بیان هیه که چنده پیکهاته یی که دروست بکن که پیشتر گوږیان لی نه بوو بیت، هه ره له بهرته وهی پیویسته گرنگی به توانای قسه کهر بده یی، که هم داهینانه زمانه وانيه یی بؤ مهیسه ده بیت نه که گرنگی به رسته زمانه وانيه كان بدریت.

به مشیویه تیر گرنگی دان به بنه ماکانی سته می زمانه وانی دهستی پیکرد که توانای قسه کهر له سهر به کارهینانی ژماره یی کی زوری رسته زمانه وانيه كان شروقه دکات، هه ویش به پشت به ستن به ژماره یی کی سنوورداری بنه ماو ریسا زمانه وانيه كان، تیر به مشیویه (چومسکی) ریزو تیعتیباری بؤ هه و نامرانه یی توپژینه وه گه رانده وه ، که تاکاریان پشت گوږیان خستبوو، وه کو بؤ نمونه، (به ناوه روک کردن) و (پیشبینی) چونکه به هوی هم دوو نامرانه وه توپژهران و قسه کهران ده توانن هه و گوزارستانه بخه ملیتن که له رسته درکیندراوه که دا لابر دراوه، ههروهه هه و جیاوازیانه شی بدوزنه وه که ده ووتریت و هه و شتانهش که ده شی له رووی زمانه وه بووتریت. به مشیویه (پیشبینی) ده بیتته نامرانه یی کی به سوود که زمانان ده توانی له حکومدان له سهر بابه ته زمانه وانيه که که پشتی یی به ستی و شروقه یی شیاوی بداتی، هه موو هه و بیروپرایانهش

واي كړدووه كه توپښينه وه كان له ره هابوون روپچن، جگه له وهی كه نامانجیكي تازهی به توپښينه وهی زمانه وانی پيشكهش كړد، كه له سه قفي وه سفسازيه وه بترازی و سه رباری شهوش سه رنجی توپښه رانی راكيشا بو گرنگی ناسینی زمان سه بارهت به قسه كهر، ههر بهو شپوهیهی كه له میشكیانداهیه نهك بهو سیسته مهی كه قسهی پی ده كهن، به لام بوچونه كانی (چومسکی).

توپښك پاشه كشهی كړد، شهویش به دهر كه وتنی پراگماتیك، كه ههنديك له زمانه عه ره به كان به یان (التداولیه) وهی ده گپښ، شم وهر گپښانهش زور ورده و دروست نین، چونكه شم زار او هیه كه به ره چه لك گریكیه، روژتا واییه كان به (زانستی به كار هینان) شروقهی ده كهن، شهوش له گهل شهو توپښينه وهی ده یهك ده كاته وه كه باسی به كار هینانه هه مبه ره كان ده كهن و له لای زانایان و ره وانیپښه عه ره به كان به (الوضع) ناسراوه، هه ره چه نده (به كار هینان) له كه لتوری عه ره بی و نیسلا میدا نه بوته زانستیكي زمانه وانی سه ره خو، وهكو (الوضع) كه واته وهر گپښانی وشه پراگماتیك بو زانستی (به كار هینان) له وانه یه له به كار هینانه كانی دی باشت و شیاوتر بیت.

هه ره چه نده هه ر پیم وایه به زانستی (گوتاریپښتن) وهر بگپښ دریت، كه وهر گپښانیكه ره چاری راستگویی ناخافتنه كه ده كات و ره چاری مانا لوجیکیه كهی هه ردوو زار او هه كه ناكات، چونكه مبه به ست له وتاره كانی به كار هینان شهو وتانه یه كه ده چنه چوار چیوهی گوتاریه كانه وه.

جا به دهر له وهر گپښانی شم زار او هیه شهو هی گرنگه بیدر كپښن شهو هیه كه شه وانهی گرنگی بهم زانسته ددهن پپیان وایه كه توپښينه وهی وته زمانه وانیه كان به جودا لهو ریچكانهی كه تپایاندا به كار ده هیتریت، مه سه له یه کی دروست نییه، چونكه ریچكه و توخمه دهره كیه كانی دی وهكو قسه كهر یان گوپگر، یان قسه كانی پپشو، برادران و دوستانمان شاره زاییه كانی پپشو و توخمه كانی پپكه پپنای پیگه ی قسه كهران. توانای گوپگران له سه ر لپكدانه وهی مانا، هه موو شم شتانه ناتوانین كه له تیگه یشتنی ریك و ره وانی قسه كهره كه و گه یشتن به ناستیكي قسه كهریكي سه ره كه وتوو فه راموشی بكه یین.

له كو تاییدا پپویسته ناماژه به وه بكه یین كه سروشتی بابتهی زمانه وانی و پروگرامه كانی توپښينه وه، كه شم بو اردها په پرهو ده كریت، هه موو بوونه ته زانستیك كه تاییه تمه ندیه كانی زانسته كانی سروشت و زانسته كو مه لایه تیه كان پپكه وه گری ددهات، چونكه شم زانسته زانستیكه مامه له له گهل زمانی مرو قایه تیدا ده كات بهو وه سفه ی

که سیستهمیکی هیماپیه، ئەوا دەتوانین ئەم زانستە بەلقیکی زانستی (هیماکان) هەژمار بکەین (۱)

لقەکانی زمانەوانی: — زمانەوانیەکان لەچەند رەهەندیکی جوداوە لە (زمان) دوکۆلنەو، ئەویش بەپیتی مەرامە هەمە جوۆرەکانیان، بۆیە وەک دەرتەنجامیک چەندەها لق بۆ ئەم زانستە هاتە ئاراوە، که ئەمانە هەندیکیان:

۱- زمانەوانی گشتی و زمانەوانی وەسفی: زمانەوانیەکان جیاوازیەک دەخەنە نێوان هەردوو (زمانەوانی گشتی) و (زمانەوانی وەسفی)، زمانەوانی گشتی لەو لایەنەو، گرنگی بەزمان دەدات، که دیاردەییەکی مرۆییە و مرۆقە لەنازەڵا جودا دەکاتەو، سیستهمیکیشە لەگەڵ سیستەمەکانی دیکە رەوانبێژیدا جیاوازی هەیە.

زمانەوانی وەسفی باسی لەوەسفرکردنی زمانیک دەکات. هەروەک روون و ئاشکراشە که ئەم جوداکردنەو پەيوەندیەکی توندو تۆلی بەجوداکردنەوێ زمان وەکو دیاردەییەکی گشتی و زمانە دیاریکراوە هەیە. هەردوو لقەکەش سوود لەدەرتەنجامەکانی یەکدی وەردهگرن، (زمانەوانی گشتی) چەمکەکان و ئەو وتانە پێشکەش دەکات که زمانە دیاری کراوەکانی پێ دەکۆلریتەو.

(زمانەوانی وەسفی) ئەو ماددەییە دەخەنە روو یان ئەو دۆزو نێوانە پوچەلدهکەنەو که (زمانەوانی گشتی) باسیان لێو دەکەن. بۆ نمونە لەوانەییە پسپۆریکی زمانەوانی گشتی و گریمانە بکات که هەموو زمانیک (ناو) و (کاری) تیا دا هەیە. ئەوکات پسپۆریکی (زمانەوانی وەسفی) بەبەلگەیی کردەیی هەلدهستیت بە پوچەلکردنەوێ ئەم بۆچونە، کرۆکی هەولەکەش لەویدا بەرجهستە دەبیت، که یەک زمان بەلای کەمیەو لەجیهاندا هەیە که ئەو وەسفی لەسەر پراکتیزە بێ، که جیاکاریەک لە نێوان (ناو) و (کار) دا دەکات، بەلام پسپۆریکی وەسفی گەر بیەوێ ئەم گریمانەییە پوچەل بکاتەو، دەبێ مامەلە لەگەڵ هەردوو چەمکی (ناو) و (کار) بکات، که لەپسپۆری زمانەوانی گشتی بۆیانی دەستەبەر کردووە (۲)

بەم شیوەی توێژینەو وەسفیەکانی زمانی دیاریکراو دەرتەنجام بۆ فورمەلەکردنی ئەو تاییەتمەندیە گشتیانە پەلکیشمان دەکات که هەموو زمانەکان تیایدا هاوبەشن.

شایانی باسە لێرەدا ئاماژە بەو ئاویتە بوونە دەکەین، که لەنێوان هەر دوو زانستی (زمانەوانی وەسفی) و (زمانەوانی بەراورد) دا هەیە، بەلام دیارترین جوداکاریەکانیان لە جیاوازی پرۆگرامەکانیان بەرجهستە دەبیت، چونکه ئەوانەیی که گرنگی بە بواری یەکەم

دەدەن لەرووی پرۆگرامی وەسفسازی ئیستاییەوه، زمان لە قۆناغیکی دیاری کراودا دەخوینن و ناروانە پیشقەچوونە میژوواییەکانی، کەچی (زمانەوانی بەراوردی) زانایانی زمان، ئەو زمانانە لەهەردوو لایەنی میژووایی و ئیستایی پیشنیاز دەکەن.

۲- زمانەوانی میژووایی:

توێژینەوهی زمانەوانی لەسەدە (۱۹)دا مۆرکیکی میژووایی بەخۆوە گرتبوو، واتە زمان وەکو پیشقەچوونی قۆناغگەلی میژووایی باسەدەکرا، هەرۆهە لەو کاتەدا تیروانینی ئەو زمانەوانەکاندا سەری هەڵدا، کە زمان هەرۆهەکو ئاژەل و رووەک کائینیکی زیندووە، لەم بۆچونەشیاندا کاریگەریان بە تیسۆری پیشقەچوونی زانستی (زیندەوەرزان) کرد، کە (داروین) لە پەرتووکی (بنەچەیی جۆرەکان) (۳)دا دای رشتبوو، جگە لەوهی کە تیۆردانیکی لەبواری پرۆگرامەکاندا هەبوو لە نیوان توێژینەوهی زمانی میژووایی و توێژینەوهی زمانی ئیستایی، بەلام زمانەوانی بەناوبانگ (فردیناندی سۆسی) توانی ئەم دوو پرۆگرامە جودا بکاتەوه، ئەم زمانەوانە هەستا بە جوداکردنەوهی توێژینەوهی دایکرونی و توێژینەوهی (سایکرونی)، بانگەشەیی ئەوهی دەکرد کە هەردوو پرۆگرامە کە تیکەڵ نەکرین، چونکە میژوووی زمان و پیشقەچوونی وشەکان و پیکهاتەکان هیچ پەیوەندیەکیان بەقۆناغە کاتیەکانەوه نیە، ئیتر لەو کاتەوه گرنگی زیاتر بە پرۆگرامی ئیستا درا وەک لە پرۆگرامی (دایکرونی) توێژینەوهی میژوواییەکانیش تەنها لەژمارەیهکی کەمی زمانەوانیەکاندا سنووردا بوو.

زۆر گرنگە لێرەدا ئەو روون بکەینەوه کە زمانەوانیە میژوواییەکان هەر کەسیک بۆی هەیه کە زمانیکی دیاری کراو بخوینیت یان زمانیک بەو شیوازه بخوینیت کە هەر خودی خۆیەتی (۴).

۳- زمانەوانی تیسۆری و زمانەوانی پراکتیکی:

مەبەست لە زمانەوانی تیسۆری: تیسۆریکی بونیادی زمانە، هەرۆهە دامەزراندنی ئەرکەکانیتی بەجودا لە کردارە پراکتیکیەکانی، کە لەوانەیه توێژینەوه کە لە تویی بگریت، هەرچی زمانەوانی پراکتیکیە، ئەوا گرنگی بە پراکتیزەکردنی چەمکە زمانەوانیەکان دەدات، و دەرئەنجامەکانی لەسەر ژمارەیهک لە ئەرکە کردەییەکان پراکتیزە دەکات، بەتایبەتی وتەوهی زمان (۵)، هەرۆهە بواری زمانەوانی پراکتیکی بە (پلانی زمانەوانی) و (فیربونی زمانی کۆمپیوتەر و پەیوەندی زمان بەپەرۆهردەو وەرگیژان و پەرۆهردەو ئامیر) و (زمانەوانی کۆمپیوتەری و زیرەکی دەستکرد و

...هتد ددهات).

کاتیځ که زارووی زمانه وانی پراکتیکی ددهرکینین زور کهس وا گومان دهبه ن کهباس له فیروون و فیروکردنی زمانه بیانیه کان ده کهین، بهمشپوهیه فیروونی زمانه کان بهتاییه تی زمانه بیانیه کان، کارو پیشه ی شهو کهسانه یه که گرنگی به زمانه وانی پراکتیکی ددهن، به پیچه وانه ی چند قوتابخانه یه کی زمانه وانی تیوری، زمانه وانی پراکتیکیه کان سوورن له سه ر باسلکردنی گووتاره کانی قسه کهران که به گویره ی قسه کهره که و له هه لویتسه گووتاریه کرده یه کانی زمانه فیرووه که به ره و باشر ده چیت ده کویتته وه.

۱-۳ زمانه وانی تیوری:

زمانه وانی تیوری چندها لقی گرتوته خو، کهباس له چندها ناستی جوړاو جوړ ده کن، (که له وانه یه شهو ناستانه تیکه لیش بن)، شهویش له بواری لیکولینه وه ی زمانه وانیدا، که گرنگترینی شهو لقانه شهمانه:

۱- فونه تیک: شهم زانسته گرنگی به دهنگه کانی ناخاوتن ددهن و شهم لایه نانه ده گرتته خو:

أ- دهنگ دهرکردن له رووی درکاندنه وه، و ناماده سازیه کان و شهو توانا بوماوه بیانیه کی که مروقه ده گیه نیته شهو ناسته ی که دهنگه کان بدرکینیی، ههروه ها شهو لایه نه ی دهنگسازیی درکاویش ده گرتته وه.

ب - بونیادی دهنگه کان، که له ریچکه کردن دایه بو گوینگر و لایه نه کانی دی گوینگرتن، که په یوه ندی پییه وه هه یه. شهم لایه نه فونه تیکی بیستن ده گرتته وه.

ج - کرده دهرونییه دهمارگریه کان، که په یوه ندیان به دهرکردنی دهنگه کانه وه هه یه، شهم بواره ش له (فونه تیکی دهمارگری) ده کویتته وه.

۲- فونولوچی: شهم زانسته گرنگی بهو دهنگانه ی ناخاوتن ددهات، که په یوه ندی بهواتاکانه وه هه یه، ههروه ها په یوه ندی به شهلو فونه کانی زمان و تاییه تمه ندیه کانی و سیسته مه کان و ریسا دهنگیه کانه وه هه یه، که کونترولیان ده کات، که چی فونتیک لایه نه ماده کانی دهنگه شیمانیه کاراوه کان هه موو زمانه کان ده گرتته وه، (فونولوچی) سیسته می دهنگی له زمانیکی دیاری کراودا ده گرتته وه، هه رچند به راورد کردن له گه ل سیسته میکی دهنگی له زمانیکی دیدا له توانادا هه یه.

۳- مورفولوچی: شهو بواره یه که باسی له بونیادی ریسیایی وشه کان (۶) و

سیستهمه کانی بونیادی وشه کان و (۷) شهو ریسیایانه دهکات که کۆنترۆلی شهو (بیئکهاتانه) دهکهن.

۴- رسته سازی:

شهو زانسته باس له بونیادی رسته زمانه وانیه کان و لایهنه کانی دهکات و په یوه ندی نیوان وشه کان و ئاسه وارو کاریگه ریه کانیان و شهو ریسیایانه که شهو په یوه ندیانه کۆنترۆل دهکات و دهخاته روو. جا له بهر شهو هی مؤرفۆلۆجی باسی له ریساکانی بونیادی وشه دهکات و رسته سازی باس له ریساکانی بونیادی رسته دهکات، له بهر شهو له وانیه که شهو بواری نیوان شهو دوو زانسته کۆده کاته وه به (ریزمان) - ناوزه ندی ده کریت، خو جاری واش هیه نیوان هه ریه که له لایهن و یه که ریزمانیه کان و لایهن و یه که فهره نگیه کانی زمان جیاده کریت شهو، زوریش له زمانه وانیه هاوچه رخه کان هه روو زانستی (فۆنۆلۆجی) و (واتاسازی) له توپیی زانستی ریزماندا باسی ده کهن، شهو شه جوړیک له ئالۆزی دروست دهکات. (۸)

۵- واتاسازی: شهو زاراهیه له لایهن (میشیل بریل) هوه بو شهو بواری دانراوه، که گرنگی به لیئکۆلینه وهی مانای وشه ی ئاخفتنه زمانه وانیه کان و وه سفه کانیان ده دات، ته نها گرنگی به لایهنی فهره نگیه کانی مانا نادات، به لکو لایهنه ریزمانیه کانی ده کریت شهو، به هه مان شیوه باس و خواسه کانی شهو زانسته ته نها مانای وشه کان ناگریته وه، به لکو مانای رسته کانی ده کریت شهو، هه رچه ندی زمانه وانیه کانی پیتش هه شتاکان زیاتر ئاره زوی شهو ده کهن که له فهره نگیه کانیاندا مانای وشه کان نه ک رسته کان و توخه کانی ریزمان شۆقه بکه ن، هه روه ها په یدا بوونی ریزمانی به ره مه یین رۆلیکی مه زنی له فراوانکردنی چه مکی (واتاسازی بونیادی فهره نگی) دا هه بوو، بو شهو پاشتر توپینه وه کانی واتاسازی نه ک هه ر وشه به لکو بونیادی رسته ش بگریته وه، به مشیوه یه هه ندی که شهو بابته انه ی که شهو زانسته ده یانگریته خو شه مانه ن:

أ- بونیادی واتایی وشه کانی زمان.

ب- په یوه ندی واتایی نیوان وشه کان، وه کو وشه هاوواتاکان و وشه هاودژه کان.

ج- مانای ته واری رسته که و په یوه ندی ریزمانیه کانی نیوانیان.

د- په یوه ندی ئاخفتنه زمانه وانیه کان بهو راسته قینه ده ره کیانه ی که ئاماره ی بو ده کهن، شهو شه له واتاسازی هیمایدا ده خویندرین (۹).

جا لهو توپینه وه ته قلیدیانه ی که له روژئاوادا باوه، واتاسازی میژووی له وشه

تاکه کان و میژوویمان و پیشفه چوونی ماناکیان ده کۆلیتتهوه، شهویش له قوناغ و سه ده کانی میژوودا، ئەم زانستهش له سایه ی دوو ناویشاندا جیی ده بیتهوه، که پیمان دهوتریت (ئیتیمۆلۆجی) و (گۆرانی واتایی)، تویشهران به گشتی له چهنده ها رووهوه گرنگیان به واتاسازی دا، تا کو گه یشتنه ئاستیک که بشی باس له زانسته کانی واتاسازی بکریت، واته واتاسازی بیته چه ند زانستیک نه ک یه ک زانست، بۆمونه ده بیسین که (جۆن لاینز) جیاوازی ده خاته نیوان واتاسازی زمانه وانی و واتاسازی فهلسه فی و واتاسازی شه نترۆپۆلۆجی و واتاسازی دهروونی و واتاسازی شه ده بی و ئیتر به م شیوهیه (۱۰)، به لام کاتییک که به بی هیچ قهیدو شه رتییک و به بی هیچ وه سفیک ده لئین واتاسازی، ئەوا شه و کاته هزرمان به لای واتاسازی زمانه وانی دا ده چیت.

۶- پراگماتییک: ئەم زانسته به وه پیناسه ده کریت که (تویشینه وه ی چۆنیته تی بوونی مانایه بۆ وته کان، شهویش له ریگه ی گووتاره کاند(۱۱)، ئەم زانسته پیشفه چوونیکی زۆری به خۆیه وه بیسیه، شهویش به کۆششی زمانه وانی و فه یله سوفه شه مریکیه کانی وه کو (ئۆستین) و (سیرل) و (گرایس) تاماوه یه کی نزیکیش هه ندی زمانه وان واتایان له بابته تی تویشینه وه کانیان به دوورده گرت، شهویش له بهر شه و سروشته ئالۆزه ی که بواره کانی تویشینه وه ی جۆراوجۆری فهلسه فه و لۆجیک و کۆمه لئاسی ... هتد) ئاوتیه ی ده بن، ته نانته شه وانیه که بانگه شه ی تویشینه وه ی واتا ده کهن، به به هانه ی شه وه ی که ناتوانریت ریژمان و واتا جودا بکریته وه وه کو زمانه وان (لاکوف) به شداره کان و توخه گووتاریه کانی ده ره وه ی بونیادی زمانه وانیان په راویز خستوه، وه کو قسه کهر و گوئیگر و به کاره یانی ده ره کی.

ههروه ها (مۆریس) له پیگه ی باسکردنی جیاکاریه سیگۆشه ییه ناسراوه که یدا، له بواری زانستی هیمایه کاند (هیماسازی) (رسته سازی و واتا و پراگماتییک) وتوویه تی که رسته سازی له په یوه ندیه کانی هیمایه زانستیه کان ده کۆلیتته وه، واتاسازی په یوه ندی هیمایه به شته کانه وه باس ده کات و پراگماتییک په یوه ندیه کانی شه و هیمایانه به شرۆقه کارانی ده خاته پروو. (۱۲)

له بنه ره تیشدا شه م پۆلینکاریه سیگۆشه ییه بۆ (پیئرس) ده گه ریته وه، هه رچه نده (مۆریس) یه که م که س بوو که به روونی شه م پۆلینکاریه ی خسته روو و (کارناب) ییش له م بوراه پشتگیری کرد. (۱۳)

جا له و جودا کاریه پیشنیارکراوانه ی واتاسازی و پراگماتییک شه وه یه که واتاسازی باس

لهواتا دهکات، کهچی پراگماتیک باسی به کارهینانی دهکات. (۱۴)
 ئەم جودا کاریهش ویکچووی ئەو جودا کاریهی زانیانی (أصول الفقه)ه، که دهیخه نه
 نیوان زانستی دانان (به کارهینانهوه)، چونکه هه ریه که له (دانان) و واتاسازی به دوور
 له ریچکه که باسی مانا ده کهن، به لām به کارهینان و پراگماتیک به دوور له ریچکه کانی
 باس له زمان ده کهن، به جیاوازی توژیینه وهی رۆژئاواییه کان و زانیانی که لتوور
 له وه دایه که واتاسازی و پراگماتیک هه ردووک بونه ته دوو زانستی جودای بواری
 زمانه وانیه هاوچه رخه کان، به لām ته نها (دانان) بووه زانستیکی سه ربه خۆی که لتووری
 عه ربهی و ئیسلامی، هه رچی به کارهینانی شه تا کو ئیستا نه بوته زانستیکی
 سه ربه خۆ (۱۵)، هه رچه نده له په رتوکی (Medieval Islamic Pragmatical)
 کۆششیک خراوه ته روو بو فۆرمه له کردنی ره گورپیشه و تیوور
 پرۆگرامه کانی. ههروه ها جیاوازی نیوان واتاسازی و پراگماتیک له جیاوازی نیوان
 پسته و ته دا به رجه سته ده بیته.

ئەم جیاوازیهش له جیاکاریه کانی نیوان زمان و قسه وه پهیدا ده بیته، کهچی پسته (که
 چه ند کیانیکی زمانه وانیه روون و ره هان) سه ر به زمان و وته کانیش (که
 په نگدانه وهیه کی کردار و جیبه جی بوون و به رجه سته بوونه کرده ییه کانی پسته کان)
 سه ربه ئاخفتنن، لی ره شدا و اباشه ئامازه به وه بکه یین که واتا کانی پسته بابه تگه لیکی
 واتاسازین، کهچی مانای وته کان بابه تگه لیکی سه ر به پراگماتیکن، ههروه ها جیاوازی
 نیوان مانا زمانه وانیه کان و مه رامی قسه که ران و مه به سته کانیا ن په یوه ندی به واتاسازی
 و پراگماتیکه وه هه یه، ئەو مانا زمانه وانیا نهی (که مانا گه لیکی (عربی) یین له وشه و
 پیکهاته کانیانه وه سه رچاوه ده گرن)، هه موو له ژیر سایه ی واتاسازیدا جییا ن ده بیته وه،
 چونکه لی کدانه وهی ناوه رۆکه که ی پیویستی به چه ند توخمیکی ده ره وهی بونیادی
 زمانه وانیه یه، به لām مه رام و مه به سته قسه که ران نا کرۆ په ی پی به رین، مه گه ر
 به زانیانی ئەو ریچکه نه بی، که قسه کانی تیادا به کارهینراوه، ههروه ها به ناسین و
 زانیانی قسه که ر و گو یگره که و کار کردنی توانا کانی لی کدانه وه که له لای قسه که ره که
 هه یه، ئەویش له کاتی ئاخفتندا.

زمانه وانیه کان له ژیر کاریگه ری ئەو پیسقه چونانه ی که باسما ن کرد هه می شه ئەوه یان
 رده ت ده کرده وه که به بی ریچکه کان له پسته کان بکۆلنه وه، ئەوان بیرو که ی چۆمسکیان
 رده ت کردۆته وه سه باره ت به (قسه که ری نمونه ی به سه لیه)، جا له سه ره تای سالانی

ههفتاکان له بواری پراگماتیکدا ته نهها تیۆری کرده کانی ئاخافتن (Speech act Theory) باس ده کرا، پاشان زیاتر گرنگی به تووژینه وه مهیدانیه کانی شه و ئاخافتنانه درا، که (گرایس) له سالی (۱۹۷۵) شه نجامی داو ناوی نا (بنه ماکانی ئاخافتن)، جا به هۆی زیاد بوونی ده رک کردن به نزیك بوونه وه و ئاویتته بوونی نیوان ههردوو مانا به کارهینان، شه مه یله پهیدا بوو، که تووژینه وه کانی پيشوو له چواچیهی واتاسازییه کی فراوانتردا مامه له یان له گه لدا بکریت. نه خاسا له کاروباره روواله تیه کان وه کو واتاسازی پینگه (sistua tion semantics) (۱۶) و لوجیکی گووتارییهی (illocutionary logic) (۱۷)، جا له بهر گرنگی دان به لایه نی گووتاره کانی مامه له کردن له گه ل مانادا، پرۆگرامی رهوانیهی له تووژینه وهی شه زانسته دا هاته کایه وه (۱۸).

۴- زمانه وانی تهسک و زمانه وانی فراوانخواز: کاتیک که زمانه وان تووژینه وه کانی خۆی ته نهها له بونیادی زمان و سیسته مه کانیدا چر ده کاته وه و لابه لای ره ههنده دهروونی و کۆمه لایه تی و ره گه زه شه ده بیه کاندانا کاته وه، شهوا ده لیین که شه تووژیره باسی له زمانه وانی تهسک ده کات، به لام شه گهر هاتوو تیکه لی چه ند ره ههنديک بوو، شهوا تووژینه وه که ده چیتته بواری زمانه وانی فراوانخواز، که شه مانه ده گریته وه.

۱- زمانه وانی کۆمه لایه تی social linguistics: (لایینز) شه زانسته به وه پیناسه ده کات که زانسته کی تووژینه وهی زمانه له رووگی په یوه ندییه کۆمه لایه تیه کانه وه (۱۹)، شه زانسته ش لقیکه له هاریکاری به شه زمانه وانییه کانیا و کۆمه لانسیه وه په ییدا بووه، که باس له مانای کۆمه لایه تی سیسته می زمان و به کارهینانی شه و مه رجهی هاوبه شانه ده کات، که له نیوان بونیادی زمانه وان و بونیادی کۆمه لایه تیدا هیه (۲۰).

۲- زمانه وانی ره گه زی (یان رۆشنبیره کان) ethno linguistics: (لایینز) به وه پیناسه ی شه زانسته ده کات که (تووژینه وهی زمانه له و رووگه یه وه که په یوه ندی به رۆشنبیره وه هیه).

جا له بهر شه وهی رۆشنبیری وای پیویست ده کات که له بنه وانیه کی کۆمه لایه تیدا ره گ دابکو تیت، و کۆمه لگاش سه ری بو رۆشنبیری دانه نواندوه، شهوا تووژینه وه زمانه وانییه کۆمه لایه تیه کان و زمانه وانی ره گه زییه کان به هه موو مانا فراوانه کانیه وه له گه ل یه کدی تیکه لکیش ده بن (۲۱).

۳- زمانه‌وانی د‌روونی psyche linguistics : ئەم زاراوه بیانیه له دوو وشه پیک دیت، که وشه‌ی یه‌که‌میان گریکیه (psyche) به‌مانای (عه‌قل) یان (میشک)ه، وشه‌که‌ی تریش لاتینی (lingua) به‌مانای زمان دیت، له‌رووی زاراوه‌بیشه‌وه به‌وه پیناسه ده‌کریت که تووژینه‌وه‌ی زمان و بیره (۲۲)، هه‌روه‌ک زانراویشه که په‌یوه‌ندی نیوان مانا زمانه‌وانیه‌که و مانا زاراوه‌بیه‌که توندو تووژه.

جا له‌و بابه‌تگه‌له‌ی که ئەم زانسته باسی ده‌کات، چۆنیه‌تی فیروونی زمان و وه‌رگرتن و تیگه‌بیشته‌تی، هه‌روه‌ها زمانه‌وانی د‌روونی له‌ کوشش‌دان بو ناسینی سروشتی کرۆکی پیکهاته‌ی که‌سی توانا زمانه‌وانیه مرویبه‌کان و دۆزینه‌وه‌ی ئەو ریگایانه‌ی که زانیی زمانه‌وانی به‌ به‌کاره‌ینانی کرده‌ی زمانه‌وه ده‌به‌ستنه‌وه.

هه‌روه‌ها له‌و پرسانه‌ی که زانستی زمانه‌وانی د‌روونی باسی ده‌کات و به‌ رکمانیه‌ک هه‌ژمار ده‌کریت بو ئەوانه‌ی که گرنگی پی‌ ده‌ده‌ن، مه‌سه‌له‌ی ده‌ست نیشانه‌کردنی لایه‌نه بو‌ماوه‌بیه‌کانی زمانه، جا له‌و بیرورا روچوانه‌ی که له‌م بو‌اره‌دا له‌ئارادا هه‌یه، بو‌چونه‌کانی چۆمسکیه سه‌باره‌ت به‌وه‌ی که بونیاده ریزمانیه‌کان و بونیادی چه‌مکه‌کان که زانیی زمانه‌وانی له‌لای بالغبوان به‌رجه‌سته ده‌که‌ن، هه‌ر له‌مندالیه‌وه له‌ میشکی مروژدا هه‌ن، به‌لام تیوژیکی دی میانره‌وتر له‌ئارادا هه‌یه، که زور له‌ تووژه‌ران باوه‌ریان پییه‌تی، ئەم تووژه‌رانه پییان وایه که مروژ به‌ فیره‌ت زمان تی ده‌کات، ئەم بو‌چونه‌ش ئەو حاله‌ته شووژه ده‌کات که مندال مامه‌له له‌گه‌ل ئالۆزیه‌کانی زماندا ده‌کات و چۆنیش کرده ژمیریارییه ساده‌کانی وه‌ک جاران کردن و دابه‌ش کردن ئەنجام ده‌دات.

(۲۳)

هه‌روه‌ها (ستینشال و وندت و بوهلر)، له‌کووتایی سه‌ده‌ی (۱۹) و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا پرسه سه‌ره‌کیه‌کانی زمانه‌وای د‌روونیان خستۆته روو، هه‌روه‌ها ناو و پلان و چه‌مک و پرۆگرامی ئەم زانسته له‌ هاوینی سالی (۱۹۵۳) له‌کووونه‌وه‌یه‌کی گه‌ت و گو له‌ په‌یمانگای زمانه‌وانی له‌ زانکۆی (ئیندیانا) دامه‌زرینرا، که ده‌سته‌یه‌ک له‌ زمانه‌وانه‌کان و زمانه‌وانه د‌روونیه ئەمریکیه‌کان به‌شداریان تبادا کرد و بریاریاندا که ئەو بونیاده زمانه‌وانیه‌ی که زمانه‌وانه‌کان ده‌یدۆزنه‌وه ده‌کرۆ تووژینه‌وه‌یان له‌سه‌ر بکریت، ئەویش به‌به‌کاره‌ینانی د‌روونناسی و تیوژه‌کانی. (۲۴)

۴- شیواناسی stylistics: ئەم زانسته‌ش لقیکی زمانه‌وانیه فراواخووازه‌کانه، که باس له‌هه‌مه‌جۆری شیوانه‌کانی زمان و ئەو ریگایه ده‌کات که چۆن به‌کاره‌ینانه‌ی

زمانیک سوود له هه مه جوړیه که وهر بگرن. زور جاریش هم زانسته له چوارچیوهی تووژینه وهی زمانی دهقه ئه ده بییه کان ده گریته وه (۲۵)، (لاینز) باسی شه وه ده کات که له م چهند ساله دی دوا پیدا له تووژینه وهی شه ده بی و زمانه وانیه کاندا جوړیک له دوو بیره کی په یدا بوو، که له به د حالیبون و حوکمدانی پیشو هخت له لایه ک و لاف و گه زافی هه ندیک له زمانه وانیه کان و ره خنه گره ئه ده بییه کان له لایه کی دیکه وه، سه باره ت به ئامانجه کانی پسووری هه ر یه ک له وان و ده سته که وته کانیان سه ری هه لدا. (لاینز) ئامازه به وه ده کات که به د حالیبون و حوکمدانی پیشو هخته که متر بوو، چونکه زمانه وانیه کان وه کو جار ان خاوه نی شه و پله و پیگه زانستیه نه ماون، هه روه ها زیاتریش له و روه وه به ئاگان که پر نیسیی گرنگی دانی پله یه ک بو زمانه در کیندرا وه که ره چا و بکه ن نه ک زمانه نووسرا وه که، جگه له به ئاگا بوونیان له ره خنه گرتنی شه ده بی و معیار خوازی ریزمانی ته قلیدی.

هه روه ها هه ندیک ره خنه گره ئه ده بییه کان ده زانن که سوو ربوونی زمانه وانیک له سه ر شه و بیرو که ی که به کار هی نانی زمان له شه ده بدا تا که به کار هی نان یه، بگه ره به کار هی نانی سه ره کی نیه هاوته رییه له گه ل شه و رایه یان که ده لیت ئه ر که ئه ده بییه کان شایانی تووژینه وه ن، سه رباری شه وه ش زور له زمانه وانیه کان هه ن ئیستا له بواری شیوا زناسی شه ده پیدا کار ده کهن و هه ردوو زمان و شه ده ب له تووژینه وه کانیان گری ده دن.

شم باب ته گه له ش له باب ته کانی شیوا زناسین وه کو لاجوونی شیوازی (واته ده رچوون له شیوازه کاریکرا وه کان) و تیکه لکیش کردنی مه رامدار و جوړه ت و بویری له به کار هی نانی ناراسته قینه کان و دوو باره کردنه وه و ره گه زدوژی و عه روو ز و قافیه ... هتد (۲۶). ئیتر به م شیوه یه گرنگی شیوازه کان و گرنگی دانی زانیانی ره وان بیژی تاراده یه ک له یه ک ده چن ، هه رچه نده پرؤگرامه کانیان جوړا و جوړن.

له کاتی کدا که ریزمان گرنگی به بونیادی ریسیایی ده دات، شه و شیوا زناسی گرنگی به ده ق و به کار هی نانه جوانکاره کانی زمان و ره نگدانه وه جوانکاریه کانی وه رگر ده دات، واپی ده چی که شیوا زناسه کان ده ستیان به وه کردی که تووژینه وه ده رباره ی ده قه غه یه شه ده بییه کان شه نجام بدن وه کو فوژمه له کردنی به لگه و نووسینی نامه سه رباری گرنگی دانه ته قلیدی ه کانیان به رومان و شیعر. هه روه ها بواره کانی تووژینه وهی شیوازه کان سه رباری زمانی نووسراو - په ل بو راگه یان دنه بیسترا وه کان و ده قه در کیندرا وه کانی وه که په خشی بیسترا و وتاره کان و ته نانه ت ئاخافتنی ئاسایش ده کی شیت.

به گشتی بۆچوونیکی باو له لای شیوازاناسان ههیه که رهنگدانهوهی جوانناسی له کاتییدا روودهدات که بونیادی زمانهوانی به شیوهیهکی قهشهنگ و جوان به کاربهینریت، جا شه و چه شه و تامه کتو پرهی که له پریکخستنی نایاب و ناچاوه پروان کراوه وه پهیدا ده بیته. ده بیته هوکاری گرنگی دان به زمان، له باتی شه و په یامه ی که له مه پر شه و زمانه گوزارشتی لی ده کات. (۲۷)

پهراویزه کان:

- 1) Hadumod Busmann, Rontledge Dictionary of Language and Linguistics, translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi (London: Routledge, 1996 p 284)
- 2) John Lyons, Language and Lingusties: An Introduction, (Cambridge: Cambridge university Press 1981 p, 34)
- ۳- جفري سامسون، مدارس اللسانیات : التسابق وتطوره، ترجمة محمد زياد كبة (الرياض: جامعة الملك سعود ١٩٩٦، ص ٤.
- 4)See Lyons 1981:35
- 5)Lyons 1981:35
- 6)R.H. Robins, General Linguisties: An Introductory Survey, 2nd edn (Lengman 1978), p.181.
- 7)E.A. Nida, Morphology, 2nd edn (Michigan: The university of Michigan press, 1962),p.1.
- 8)Lyons, 1981:100.
- 9)See Busman ,1996:423
- 10)John Lyons Linguistic Semantics :An Introduction (Cambridge :Cambridge university press,1995),p.xii
- 11)Geoffrey Leech, principles of pragmatics (New york Longman, 1985)p.x.
- 12)John Lyons semantics (Cambridge: Cambridge university press, 1977).1:115.
- 13)Lyons, 1977:1:114.
- 14)S.C. Levinson, pragmatics(Cambridge :university press,1983),p.5.
- 15)Mohamed M. yunis Ali, Medieval Islamic pragmatics Sunni le gal the or ists models of tex tual colonization (London: Curzon press, 2000), p.9.

- 16) M. Gawron, and Stanley Peters, Anaphora and Quantification in situation semantics (Stanford: CSLI, 1990)
- 17) See Busmann, 1996:374
- 18) Leech, 1983:xi
- 19) Lyons, 1981:267
- 20) Busman, 1996:439
- 21) Lyons, 1981:267
- 22) Lyons, 1981:268
- 23) See McLeish, 1993:606-7.
- 24) See Busman, 1996:390.
- 25) Lyons, 1981:295-296..
- 26) Lyons, 1981:295-7
- 27) See McLeish, 1993:718
- 27) See McLeish, 1993: 718.

ٲٲم بابه ته لهم كئيبه وه ركبٲ دراوه وه ركبٲ اوه:-

د. محمد بونس على، مدخل الى اللسانيات، دار الكتاب الجديد المتحدة، ٢٠٠٤، ص ٩ -
٢٤.

هەندى لايەنى سينتاكسى لە شيوەزاري رواندز

بەشى يەكەم

ئا: رازا ورەشيد سەبرى

پاناو كەسيه كان لە ناخاوتنى شيوەزاري رواندزا:

يەكەم: راناوى كەسى سەربەخۆ:

لە شيوەزاري رواندز شەش راناوى سەربەخۆمان هەيه، وەك لەم خستەيهى خوارەودا خراونەتەرۆو:

كەس	تاك	كۆ
يەكەم	ئەمن (من)	ئەمە (ئيمە)
دووەم	ئەتو (تۆ)	ئەنگۆ (ئيوە)
سييهەم	ئەو	ئەوان

ئەگەر سەرنج بەدەينه ئەم خستەيهى سەرەود دەبينان راناو كەسيه سەربەخۆتان لە شەش راناوى سەربەخۆ پىك هاتوون، سييانيان (ئەمن، ئەتو، ئەو) بۆ كەسى يەكەم و دووەم و سييهەمى تاك بەكار دەهينرين، سييانەكەى تریشان (ئەمە، ئەنگۆ، ئەوان) بۆ كەسى يەكەم و دووەم و سييهەمى كۆ بەكار دەهينرين.

بە بېرۆبۆچوونى (نورى عەلى ئەمين) ئەم سى راناو تاكە (ئەمن، ئەتو، ئەو) سى راناوى بنجىن و سى راناو كۆيه كانى ترى ليكەوتۆتەو (ئەمە، ئەنگۆ، ئەوان) بۆيه دەلييت: ((بەبېرۆراى من وەك لە هەندى شيوەدا دەبيستريت لەبرى راناوى (من) و (تۆ)

دهلئين (ئەمن) و (ئەتو)، پيشگري (ئە) يان خراوەتە سەر. ئەمانيش (ئيمه) و (ئيوه) دەبيتت له بنه‌په‌تدا. (ئەمه) و (ئەوه) بووين، وه بۆ جوئ کردنه‌وه‌يان له راناوي ئيشاري پيشگري (ئە) کراوه به (ئو) و بوون به (ئيمه) و (ئيوه)، وهك چۆن (ئەمسال) و (ئەمپۆ) له هه‌ندئ شيوه‌ي کورديدا بوون به (ئيمسال) و (ئيمپۆ)، به‌لگه‌ش بۆ زيادکردني پيشگري (ئە) ئەوه‌يه هه‌تا ئيستاش شيوه‌ي کرمانجي سه‌روو، له‌بري (ئيمه) و (ئيوه) ده‌لئين (مه) و (وه) (١).

که‌واته ئەم راناوه سه‌ربه‌خۆيانه له شيوه‌زاري رواندز له ئاستي قسه‌کردندا (ئەمن، ئەتو، ئەمه، ئەنگۆ) به‌کارده‌هينرئ. هه‌روه‌ك له شيوه‌زاري هه‌ولييريشدا ئەم راناوانه به‌هه‌مان شيوه به‌کارده‌هينرئ، ئەگينا له ئاستي نووسيندا (من، ئيمه، تو، ئيوه) به‌کارده‌هينرئ.

له‌شيوه‌زاري رواندز راناوه که‌سييه سه‌ربه‌خۆيه‌كان خاسيه‌ت و به‌کارهيناني تاييه‌تي خۆيان هه‌يه، بۆيه لي‌رده‌دا هه‌ول ده‌ده‌ين ده‌ورو ئه‌ركي ئه‌و راناوانه بجه‌ينه‌روو و له‌سه‌ريان بدوين به‌م شيوه‌يه‌ي خواره‌وه:

ئەرك و به‌کارهيناني راناوه که‌سييه سه‌ربه‌خۆيه‌كان:

١- ئه‌ركي بکه‌ر: راناوه که‌سييه سه‌ربه‌خۆيه‌كان ده‌شئن وه‌ك گرييه‌كي ناوي له شويني بکه‌ردا ده‌ربکه‌ون، له‌گه‌ڵ هه‌موو جو‌ره کاريکيشدا به‌کارده‌هينرئ له شيوه‌زاري راگه‌ياندن و دانانيدا به‌م شيوه‌يه‌ي لاي خواره‌وه:

١- له‌گه‌ڵ کاري رابردووي تپه‌په‌ردا:

له‌شيوه‌ي رواندز راناوه که‌سييه سه‌ربه‌خۆيه‌كان - جگه له که‌سي سييه‌مي تاك نه‌بيت - ده‌بنه بکه‌ري هه‌موو ده‌مه‌کاني کاري رابردووي تپه‌په‌ري راگه‌ياندن و دانانيدا له‌ناو رسته‌دا به‌هه‌مان ئه‌و فۆرمه‌ي که له خشته‌ي ژماره پيشه‌وه هاتوون. وه‌ك له‌م نمونانه‌ي خواره‌وه‌دا روون ده‌بيته‌وه:

رابردووي تپه‌په‌ري راگه‌ياندن:

ئەمن کراسه‌که‌م هيننا.

(من کراسه‌که‌م هيننا.)

ئەمه نانن خوارد.

(ئيمه نانمان خوارد.)

ئەتو نانت خوارد.

(تۆ نانت خوارد.)

ئەنگۆ نانو خوارد.

(ئۆنە نانتان خوارد.)

ئەوان نانیان خوارد.

(ئەوان نانیان خوارد.)

رابردووی تېپەری دانانی:

بریا ئەتو گورەكەت بکریبا.

(بریا تۆ گولەكەت بکریبا.)

بریا ئەنگۆ کراسەكەو بەینابا.

(بریا ئۆنە کراسەكەتان بەینابا.)

بەلام راناوی کەسی سیپەمی تاک کاتیك کە دەبیتە بکەر بۆ دەمەکانی پابردووی تېپەری راگیانندن و دانانی لەپستەدا، شیوەکە هەر ئەو شیویە نییە کە لە خشتەیی پیشەویدا هاتوو، چونکە دەکەوتتە دۆخەو - هەرۆک لە بەشی دوویدا تاماژەمان بۆی کردوو - وەک لەم نمونانەیی خوارەویدا دەردەکەوت:

رابردووی تېپەری راگیانندن:

رابردووی رووت: ئەوی نان خوارد.

(ئەو نانی خوارد.)

رابردووی تەواو: ئەوی نان خواردی.

(ئەو نانی خواردوو.)

رابردووی دوور: ئەوی نان خواردبوو

(ئەو نانی خواردبوو.)

رابردووی بەردەوام: ئەوی نان ئە خوارد.

(ئەو نانی دە خوارد.)

رابردووی تېپەری ئینشائی:

بریا ئەوی گورەكە بکریبا.

(بریا ئەو گولەكە بکریبا.)

خۆزگە ئەوی هەویرەكە شیلابا.

(خۆزگە ئەو هەویرەكە شیلابا.)

۲- له گهڼ کارى رابردووى تيننه پېر: راناوه که سيبه سه ربه خوږيه کان له شپو هى راواندزدا ده بڼه بکهرى کارى رابردووى تيننه پېر پيش له هه ردوو شپو ازى راگه يانندن و دانانى دا، وه کو:

رابردووى تيننه پېر پى راگه يانندن:

رابردووى دوور: ته تو نوستبووى.

(تو نوستبوويت.)

رابردووى ته واو: ته مه شکانديتن.

(تيمه شکاندومانه.)

رابردووى تيننه پېر پى نينشائى:

بريا ته مه وهرن بگرتيا.

(بريا تيمه وهرمان بگرتيايه.)

۳- له گهڼ کارى رانه بردووى تپه پېر: راناوه سه ربه خوږيه کان وه کو گرييه كى ناوى له شويى بکهر دهرده که ون له گهڼ کارى رانه بردووى تپه پېر له هه ردوو شپو ازى راگه يانندن و دانانى دا، وه کو:

رانه بردووى تپه پېر پى راگه يانندن:

ته من ته خوږيم.

(من ده خوږيم.)

رانه بردووى تپه پېر پى دانانى:

ته من بخوږيم.

(من بخوږيم.)

ته و بخوږييت.

(ته و بخوږييت.)

۴- له گهڼ کارى رانه بردووى تيننه پېر دا: وه کو ته م نمونانه ي خواره وه:

رانه بردووى تيننه پېر پى راگه يانندن:

ته نگو ته چنه بازارى.

(تپوه ده چن بو بازار.)

رانه بردووى تيننه پېر پى دانانى:

ته من بچمه بازارى.

(من بچم بۆ بازار.)

ئەتو بچىيە بازارى.

(تۆ بچىت بۆ بازار.)

۵- لە گەل کارى داخوазى تىپەر: لە شىپوہ زارى پرواندز راناوہ سەرىيە خۆيە كانى كەسى دووہمى تاك و كو (ئەتو، ئەنگۆ) وەكو گرىيە كى ناوى دەشىين بىنە بکەرى كارى داخوазى تىپەر لە ھەردوو ھالەتى ئەرئى و نەرىدا، وەكو:

ئەتو زەوييە كەى بکىرە.

(تۆ زەوييە كە بکىلە.)

ئەنگۆ خانىيە كەى بفرۆشن.

(ئىپوہ خانوہ كە بفرۆشن.)

ھالەتى نەرى:

ئەتو زەويە كەى مەكىرە.

(تۆ زەويە كە مەكىلە.)

ئەنگۆ خانىيە كەى مەفرۆشن.

(ئىپوہ خانوہ كە مەفرۆشن.)

۶- لە گەل کارى داخوазى تىنەپەر: وەكو ئەم نمونانەى لای خوارەوہ:
لە نەرىدا: ئەتو بنوو.

(تۆ بنوو)

ئەنگۆ بگەرپين.

(ئىپوہ بگەرپين.)

لە نەرىدا: ئەتو مەنوو.

(تۆ مەنوو.)

ئەنگۆ مەگەرپين.

(ئىپوہ مەگەرپين.)

ب - ئەر كى جىگرى بکەر: لە شىپوہ زارى پرواندز ئەم راناوہ كە سىيە سەرىيە خۆيانە دەشىت وەكو گرىيە كى ناوى ئەر كى جىگرى بکەر بىين لە گەل ھەموو دەمە كانى كارى رابردوو و رانەبردوى شىپوазى راگەياندن و دانانى دا وەكو:
۱- لە گەل كارى رابردوودا، وەكو ئەم نمونانەى لای خوارەوہ:

رابردووی ږاگه یانندن:

ټه من هه ر خه ر ټینرام.

(من هه لځه لټه ټینرام.)

رابردووی دانانی:

رهنگه ټه نگو هه ر خه ر ټینرابن.

(رهنگه ټیوه هه لځه لټه ټینرابن.)

۲- له گه ل کار ی ږانه برودا: وه کو ټه م نمونانه ی خواره وه:

رانه برودوی ږاگه یانندن:

ټه تو ده کوژریی.

(تو ده کوژرییت.)

رانه برودوی دانانی:

ټه بی ټه نگو سوند بدرین.

(ده بی ټیوه سویند بدرین.)

ج - ټه رک ی بهرکاری راسته وخو: راناوه سه ربه خوږیه کان له رسته دا ده بنه بهرکاری

راسته وخو ی هه موو جوړه کاریک، به م شیوه یه ی خواره وه:

۱- له گه ل کار ی ږاگه یانندن ټیپه ږدا: له شیوه زاری ږواندز راناوه سه ربه خوږیه کان که ده بنه

بهرکار بو ده مه کانی ږاگه یانندن و دانانی شیوه یان هه ر ټه و شیوه یه یه که له

خشته ی پیښه وه دا هاتوون. وه ک ټه و نمونانه ی لای خواره وه:

ږاگه یانندن:

ږاگه یانندن ږاگه یانندن: ټه سرین ټه من گرتم.

(نه سرین منی گرت.)

ږاگه یانندن ته واو: ټه من ټه نوم گرتیبه.

(من ټوم گرتووه.)

ږاگه یانندن دوور: ټه وی ټه نگو گرتیوو.

(ټه و ټیوه ی گرتیوو.)

ږاگه یانندن بهر ده وام: ټه وی ټه و ټه گرت.

(ټه و ټه وی ده گرت.)

ږاگه یانندن ټیپه ږاگه یانندن:

خۆزگه ئازادی ئەو بگرتبا.

(خۆزگه ئازاد ئەوی بگرتبايه.)

۲- له گهڵ کاری رانه بردوی تپپه ردا: له شيوه زاری پرواندز کاتيک که راناوه که سيبه سه ربه خويه کان ده بنه بهر کاری راسته و خوی کاری رانه بردوو له شيوه زاری راگه ياندن و ئينشائيدا شيوه يان هه ر ئەو شيوه يه يه که له خشته ی پيشه وه دا هاتوون.

- جگه له راناوی که سی سيبه می تاك که له گهڵ کاری رانه بردوودا ده که ویتته دۆخه وه - وه کو:

رانه بردوی راگه ياندن:

ئەمن ئەتو ئەبينم

(من تو دەبينم.)

ئەمه ئەنگۆ ئەبين.

(ئيمه ئيوه دەبين.)

ئەتو ئەمن دەبينی.

(تو من دەبينیت.)

ئەنگۆ ئەمه ئەبين.

(ئيوه ئيمه دەبين.)

رانه بردوی تپپه رى دانانى:

له وان هيه ئەمن ئەتو بينم.

(رهنگه ئەمه ئەنگۆ بينم.)

رهنگه ئەمه ئەنگۆ بينين.

(رهنگه ئيمه ئيوه بينين.)

رهنگه ئەتو ئەمن بينی.

(رهنگه تو من بينیت.)

رهنگه ئەنگۆ ئەوان بينين.

(رهنگه ئيوه ئەوان بينين.)

به لām راناوی که سی سيبه می تاك که له گهڵ رانه بردوی تپپه رى راگه ياندن و دانانى دا ده که ویتته دۆخه وه - وه که له بهشى دووه مدا ئاماره مان پيى کردوه - وه کو:

رانه بردوی تپپه رى راگه ياندن:

ئەمن ئەوى ئەبىنم.

(من ئەو دەبىنم.)

ئەمە ئەوى ئەبىنم.

(ئىمە ئەو دەبىنم.)

ئەو ئەوى ئەبىنى.

(ئەو ئەو دەبىنىت.)

پانە بردوى تىپەپى دانانى:

پەنگە ئەمن ئەوى بىنم.

(پەنگە من ئەو بىنم.)

پەنگە ئەنگۆ ئەوى بىنم.

(پەنگە ئىو ئەو بىنم.)

پەنگە ئەو ئەوى بىنى.

(پەنگە ئەو ئەو بىنىت.)

۳- لە گەل كاری داخوازی: راناو كەسىپە سەرىبە خۇیە كان - جگە لە كەسى دووهمى تاك

و كۆ - دەبنە بەركارى راستەوخۆى كاری داخوازی تىپەپى لە شىپوازی ئەرى و نەرىدا.

وئە ئەم نمونانەى لای خواریو:

لە نەرىدا:

ئەتو ئەمن بىە.

(تۆ من بىە.)

ئەنگۆ ئەمە بىەن.

(ئىو ئەمە بىەن.)

ئەتو ئەوان پابىپىرە.

(تۆ ئەوان پابىپىرە.)

لە نەرىدا:

ئەتو ئەمن مەبە.

(تۆ من مەبە.)

ئەتو ئەوان پامەسپىرە.

(تۆ ئەوان پامەسپىرە.)

راناوی کهسی سییهمی تاک (ئەو) که دەبیته بەرکاری راستەوخۆ لەگەڵ کاری داخوازی دەکەوێتە دۆخەوه، لەشیوازی ئەری و نەریدا وەکۆ:
لە نەریدا:

ئەتو ئەوی پاسبیپەرە.
(تۆ ئەو پاسبیپەرە.)
ئەنگۆ ئەوی پاسبیپەرن.
(ئێوه ئەو پاسبیپەرن.)
لە نەریدا:
ئەتو ئەوی پامەسپیپەرە.
(تۆ ئەو پامەسپیپەرە.)
ئەنگۆ ئەوی پامەسپیپەرن.
(ئێوه ئەو پامەسپیپەرن.)

ح - ئەرکی بەرکاری ناراستەوخۆ: لەشیوەزاری رواندز راناوه کهسییە سەرپەخۆیەکان لەرستەدا بە یاریدە ئامرازی پەيوەندییەوه دەبنە بەرکاری ناراستەوخۆی هەموو دەمەکانی کار لە شیوازی راگەیانندن و دانانی دا بەم شیوەیە لای خوارەوه:
۱- لەگەڵ کاری رابردوو بەهەردوو جۆرییەوه (تیبەر، تینەپەر) - لە شیوی رواندز راناوه سەرپەخۆیەکان که دەبنە بەرکاری ناراستەوخۆی کاری رابردوو بەهەردوو جۆرییەوه (تیبەر، تینەپەر) شیوەیان هەر ئەو شیوەیە که لە خستە ییشەوه دا هاتوون. جگە لە راناوی کهسی سییەمی تاک، چونکه دەکەوێتە دۆخەوه، وەکۆ ئەم نمونانە ی خوارەوه:

أ - رابردوی تیبەر: شیوازی راگەیانندن:
نازاد گورە که لۆ
من
مە
تو
نگۆ

نیشانه‌ی دۆخ
چاند

وان
وی

نازاد گۆله‌که‌ی بۆ

من
ئیمه

تۆ

ئیوه

ئه‌وان

ئه‌و

چاند

شیوازی دانانی:

بریا نه‌سرینی گوره‌که‌ لۆ

من

مه

تو

نگۆ

وان

وی

نیشانه‌ی دۆخ

چاندبایه

(بریا نه‌سرینی گۆله‌که‌ی بۆ)

من

ئیمه

تۆ

ئیوه

ئه‌وان

ئه‌و

چاندبایه.

ب رابردوی تینه‌پەر:
 شیوازی راگه‌یاندن:
 ئەمن هاتمه کنه تو.
 (من هاتمه لای تو).
 ئەمه هاتینه کنه نگۆ.
 (ئیمه هاتوینه لای ئیوه).
 نازاد هاته کنه وی.
 (نازاد هاته لای ئەو).

شیوازی دانانی: خۆزگه ئەمن بهاتبامه کنه تو.

(خۆزگه من بهاتمايه لای تو).
 بریا ئەتو بهاتبایه کنه وی.
 (بریا تو بهاتایه لای ئەو).

۲- له گه‌ل کارى رانه‌بردوو به‌هه‌ردوو (تییپەر، تینه‌پەر) ن راناوه سه‌ربه‌خۆیه‌کان کاتیک که ده‌بنه به‌رکاری ناراسته‌وخۆ به‌یاریده‌ی ئامرازی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل کارى رانه‌بردوو به‌هه‌ردوو جوړییه‌وه (تییپەر، تینه‌پەر) هه‌مان ئەو فۆرمه‌ن که له‌ خشته‌ی پيشه‌وه دا هاتوون. ته‌نها که‌سى سییه‌مى تاک نه‌بیټ، چونکه ده‌که‌وټته دۆخه‌وه. وه‌ك له‌م نمونانه‌ی لای خواره‌وه‌دا پروون ده‌بیټه‌وه:

أ - رانه‌بردوی تییپەر:

شیوازی راگه‌یاندن:

ئەنگۆ خانیه‌که‌ی ئەفرۆشنه

من

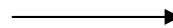
مه

تو

وان

وی

نیشانه‌ی دۆخ

(ئیوه خانوه‌که به

من
ئیمه
تو
ئوان
ئهو

دهفرۆشن.

شیوازی دانانی:

پهنگه ئهوان خانیه کهی بفرۆشنه

من
مه
تو
نگۆ
وی

(پهنگه ئهوان خانوه که به

من
ئیمه
تو
ئیه
ئهو

بفرۆشن.)

لیره دا ئهوهی تیپینی دهکریت له شیوهزاری رواندز ئهوهپیه، راناوه کهسییه
سهربه خۆیه کان که ئهرکی بهرکاری ناراسته و خۆ دهبینن و له گهڵ کاری رانه بردووی تیپه
به کار دین له شیوازی راگه یانندن و ئینشائیدا، ده که ونه کوتایی پرسته و شوین گۆرکی
ده کهن له گهڵ کاری پرسته دا، ههروهها ئامرازه په یوه ندییه که به تهواوی ده رناکه ویت.
ب - رانه بردووی تیپه:

شیوازی راگه یاندن:

خانیه که به سه ره

من

مه

تو

نگو

وان

وی

ئه پوخیت.

(خانوه که به سه ره

من

ئیمه

تو

ئیوه

ئهو

ئهوان

دا ده پوخیت.)

شیوازی دانانی:

رهنگه خانیه که به سه ره

من

مه

تو

وان

وی

پوخیت.

(رهنگه خانوه که به سه ره

من

ئيمه

تو

ئيوه

ئو

ئوان

دا بروخت.

۳- له گهڼ كاري داخوazi: راناوه سهربه خوښه كان - جگه له كهسي دووه مي تاك و كو
(ئو، ئو، ئو) - به ياريدهي ئامرازي په يوه ندييه وه ده بنه بهر كاري ناراسته وخو بو كاري
داخوazi تيپهرو تيپهرو، بڼه وهي هيچ گورانيكي ريزماني به خوښانه وه ببينن، به لام
كهسي سييه مي تاك (ئو) گوراني به سهردا ديت و ده كه ويته دوخه وه. بهم شيوه يه
لاي خواره وه:

۱- كاري داخوazi تيپهرو:

گوره كه ي لو

من

مه

وي

وان

بچينه.

(گوله كه بو)

من

ئيمه

ئو

ئوان

بچينه.

ئو له

من

مه

وي

وان

دلنیا به .

(تۆ له

من

ئیمه

ئهو

ئهوان

دلنیا به .)

پهراویز:

¹ - نوری عهلی ئەمین، ئەرك و شویینی راناوه كهسییه كان له ئاخاوتنی كوردیدا،

لاپه ره ۹

دهسه لاتى كوردى خوى نايه ویت

زمانى يه كگرتوو دروست بیت

سازدانی: نهریمان خۆشناو

زمانى يه كگرتوى كوردى يه كيكه له بابته ههستيار و پر كيشه له سه ره كانى نه مپۆي گۆرپانى كوردى، نه م چاوپيكيه وتنه ي به پريز (پ . ی . سهلام ناوخواش) پيشتر به چوار نه لقه له رۆژنامه ي (بارزان) بلاويۆته وه، به لام له بهر گرنگى چاوپيكيه تنه كه دووباره لي ره بلاوى ده كه ينه وه .

ئادابى دهۆك مامۆستا بووه، له ۲۰۰۴ هوه تا ئيستا مامۆستايه له بهشى ئينگليزى پهروه ده ي بنيات زانكۆي سه لاه ددين .

بو خويندنى سالى ۲۰۰۰ - ۲۰۰۱ له زانكۆي ماليزيا له فلسه فه ي نه ده ب له دكتورا وهرگيراوه .

نازناوى زانستى: له ۱۹۹۶ / ۶ / ۳۰ مامۆستاي ياريدده ده ر، له ۲۰ / ۱ / ۱۹۹۹ مامۆستا، له ۲۰ / ۳ / ۲۰۰۷ پرۆفيسۆرى ياريدده ده ر .

* كورد نه مپۆ سى نه لفويي هه يه، يه كيكيان نه لفويي عه ره بي كه له كوردستانى عي راق و ئي ران به كارد هه يترى، دووه ميان نه لفويي

سه لام ناوخواش له سالى ۱۹۶۶ له دىي زيبارۆك له داى كبووه، له سالى ۱۹۶۹ هوه هاتوونه ته هه وليتر، خويندنى سه ره تايي له ۱ - ۳ له سه ره تايي زاگرۆس و له ۴ - ۶ له سه ره تايي مه وله وى ته واو كردوو ه . قۆناغى ناوه ندى له (قوته ييه) ته واو كردوو ه، ئاماده يي له هه لمه تي كوران ته واو كردوو ه .

له سالى ۱۹۹۰ به كالىوريۆسى به شى ئينگليزى له ئادابى زانكۆي سه لاه ددين وهرگرتوو ه، له سالى ۱۹۹۶ له هه مان به ش ماسته رى ته واو كردوو ه . له سالى ۱۹۹۶ هه تا كۆتايى ۲۰۰۳ له به شى ئينگليزى

لاتینییه که کوردستانی تورکیا و سوریا و کورده‌کانی دهره‌وی ولات به‌کاری ده‌هینن، سییه‌میان ئه‌لفوییی سلاقی که کورده‌کانی پرووسیا و قه‌فقا‌ز به‌کاری ده‌هینن، وه‌کو تی‌بینی هیچ یه‌ک له‌م ئه‌لفویییانه له‌بنه‌ره‌تدا ئه‌لفوییی کوردی نین، به‌لام له‌نیو زمانه‌که‌ماندا به‌کارده‌هینریت، به‌پرای جه‌نابت کامه ئه‌لفوییی بۆ زمانه‌که‌مان گونجاو و له‌بارتره؟ له‌به‌رچی؟

— ئه‌لفوییی لاتینی ره‌وشی سیاسی له‌یسته‌کان دروستی کرد، ئه‌و ده‌مه‌ی که‌مالیه‌کان توانیان ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت له‌ ئه‌سته‌مبۆل بروخینن و ده‌وله‌تیکی عه‌لمانی عه‌سکه‌رتاریه‌ت له‌ (ئه‌نقه‌ره) نه‌ک (ئه‌سته‌مبۆل) دامه‌زرینن، هه‌موو بنه‌مایه‌کی ئه‌و ده‌وله‌ته‌ نوویه‌ ره‌ژئاوایی بوو! ئینگلیز به‌چه‌ند مه‌رجیک به‌دامه‌زراندنی ئه‌و ده‌وله‌ته‌ عه‌لمانییه‌ رازی بوو، له‌وانه‌:

۱- سیسته‌می حوکمرانی ولات عه‌لمانی بی‌ت.

۲- سیسته‌می (سه‌له‌ته‌نه‌ت) و (خه‌لافه‌ت) هه‌لبوه‌شینریته‌وه.

۳- ژیان و ره‌فتار و گوتاری خه‌لکه‌که‌ به‌ ره‌ژئاوایی بکری!

۴- ته‌واو له‌ که‌لتوور و ئه‌ده‌بیاتی عوسمانی دا‌بهری!

بی‌گومان هه‌رچی کولتوور و ئه‌ده‌بیاتی عوسمانی هه‌بوو به‌ ئه‌لفبای عه‌ره‌بی عوسمانی بوو، جا بۆ ئه‌وه‌ی نه‌وه‌ی نوێ ته‌واو له‌و میژوو ده‌بهری ئه‌لفبای لاتینی به‌سه‌ر هه‌موو دام و ده‌زگای ده‌وله‌ت و دام و ده‌زگای خویندن و فی‌کردن سه‌پینرا! به‌شیک له‌پروناکبیرانی کوردیش بۆ ئه‌وه‌ی به‌نه‌ه‌جی ده‌وله‌تی نوێ برۆن، ئه‌لفبایه‌کی لاتینی (کوردی)یان دا‌رشت!! له‌مه‌دا جه‌لاده‌ت و کامیران به‌درخان پی‌شه‌نگ بوون هه‌تا گو‌قار و کتی‌بیان به‌و ئه‌لفبایه‌ نوویه‌ بلا‌و‌کرده‌وه.

ئه‌و بزاقه‌ به‌ لاتینی‌کردنی ئه‌لفبای کوردی، هه‌ر له‌با‌کوور خو‌ی پی‌دا‌گیرا، به‌لام له‌باشوور هه‌ر چه‌نده‌ (د. جه‌مال نه‌به‌ز) و (گیومو‌کریانی) و ئی‌دیش هه‌ولیاندا، به‌لام دهره‌قه‌تی کولتور و ئه‌ده‌بیاتی باشوور نه‌هاتن، بۆیه‌ هه‌موو هه‌ول و پی‌کۆله‌کان شکستیان هینا!

به‌راستی ئار‌یشه‌ی سه‌پاندنی ئه‌لفبای لاتینی ژیده‌ریکی سیاسی هه‌یه‌! کیشه‌ له‌وه‌دا نییه‌، ئه‌لفوییی لاتینی ده‌گه‌ل زمانی کوردی ده‌سازێ.

چه‌ندان پیتی کوردی هه‌ن له‌ ئه‌لفوییی لاتینی ده‌بی هی‌مایان بۆ دا‌بهری ته‌گه‌رنا له‌گه‌ل یه‌کتر تی‌که‌ل ده‌بن!! هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی (بزۆکه‌)یه، به‌ پای من ئه‌وه ته‌نها له‌گو‌کردن pronunciation

هه‌رچی کورده ئیزیدیه‌ک‌یه، شه‌وه هه‌ر له‌ئهرمینیا مانه‌وه، دوو‌چاری شه‌وه موو چه‌وسانه‌وه نه‌بوون، زۆر‌به‌ی هه‌ره زۆر‌یشیان به‌تایه‌ت نووسه‌ر و رونا‌کبهره‌کانیان شیوعی بوون...

بو‌یه سلاقیه‌که به‌کاره‌ینانی سنوورداره و هه‌یج کاره‌گه‌ریه‌کی شه‌وتۆی نییه!!
 *شه‌م‌پۆ باسی زمانی ستاندارد و یه‌ک‌گرتووی کوردی ده‌کری، هه‌ندێ که‌س پێیان وایه (کرمانجی ناوه‌پراست) له‌پرووی واقیعه‌وه له‌کوردستانی عێراق و ئێران بو‌ته شیوه‌ی ستانداردی زمانی کوردی، که‌چی هه‌ندێکی تر پێیان وایه دوو شیوه ستانداردی زمانی کوردیمان هه‌یه، یه‌کی‌کیان (کرمانجی ناوه‌پراست) و شه‌ویتریان (کرمانجی سه‌روو)وه، هه‌شیانه ده‌لێ کورد زمانی ستانداردی نییه، ئایا به‌پرای جه‌نابت زمانه‌که‌شمان وه‌کو خا‌که‌که‌مان پارچه‌ پارچه نه‌بووه. یاخود به‌واتایه‌کی تر کورد تا هه‌نوکه خا‌ک و زمانی یه‌ک‌گرتووی نییه؟

— کورد نه‌زمانی ستانده‌ری هه‌یه نه‌زمانی یه‌ک‌گرتوو!! زمانی یه‌ک‌گرتوو زمانی نه‌ته‌وه‌یه، شه‌وه زمانه‌ نه‌ته‌وه‌یه له‌دوای ده‌سه‌لاتی عه‌لمانی کوردیه‌وه ۱۹۰۰ - ۲۰۰۸ شیویندرا. له‌وه‌سه‌د سا‌له‌دا نه‌ک هه‌ر زمانی نووسین به‌ل‌کو

ده‌رده‌که‌هوی، نه‌ک له‌ه‌رینووس spelling، بو‌یه شه‌مه به‌هه‌یج جو‌ری بیانووی نییه! ئاریشه‌ زمانییه‌کانی لاتینی زۆر زیاتر له‌چاره‌سه‌ریه‌کانی!

*خا‌لیکی تر، وابزاتم سته‌م له‌شه‌لفووی کوردی به‌ (پیتی عه‌ره‌بی) ده‌کری به‌وه‌ی به‌ شه‌لفبای عه‌ره‌بی ده‌ناسرینی! شه‌وه‌ی کوردی زۆری له‌گه‌ل هه‌ی عه‌ره‌بی جوودایه، چه‌ندان پیت له‌کوردیدا هه‌یه، له‌عه‌ره‌بی نییه، هه‌روه‌ها چه‌ند پیتیکیش له‌عه‌ره‌بی هه‌یه له‌ کوردیدا نییه! جا شه‌گه‌ر کوردیه‌که له‌سه‌ر شه‌وه دارپێژرابی هه‌یج نه‌نگیه‌ک نییه بو‌ زمانه‌که، شه‌دی ئینگلیزی و فه‌ره‌نسی و شه‌لمانی، هتد. له‌گه‌ل هه‌ندێ جیا‌وازییه‌ک شه‌لفووی به‌کارنا‌هینن!؟

به‌کورتی من په‌سه‌ندی شه‌لفووی کوردی به‌هه‌ندێ رینووسی عه‌ره‌بی ده‌که‌م، چونکه هه‌یج کیشه‌یه‌کی زمانی تیدا نییه، وێرایی شه‌مه‌ش زه‌خیره‌یه‌کی ده‌وله‌مه‌ندمان به‌وه شه‌لفووییه‌ هه‌یه، که‌چی شه‌وه‌ی به‌ شه‌لفووی لاتینی نووسراوه‌ چاره‌گی شه‌وه نابێ که‌ به‌ شه‌لفووی کوردی نووسراوه! سه‌پاندنی سلاقیه‌ک هه‌ر له‌په‌تای سیاسه‌ته‌وه بوو! هه‌ر له‌سه‌ر ده‌می ده‌سه‌لاتی جو‌زیف ستالینه‌وه ۱۹۲۴ - ۱۹۵۳ هه‌وه شه‌ری کوردی مو‌سلمان له‌سو‌قیه‌ت کراوه،

زمانی ئاخافتنیش والیکراوه زۆر به دژواری کوردی دوو ناوچه لهیهک دهگهن!! گومان لهوهدا نییه که کورد وهک نهتهوهیهک زمانی خۆی ههیه، ههبوونی ئهوه زمانهش فاکتهری مانهوهی کورد بووه، بهلام هۆکاره سیاسی و کۆمهلایهتی و سروشتیهکان فاکتهری (بههوه پوکانهوه بردنی!) زمانی یهکگرتوی کوردین! بیگومانیش دهسهلاتی حوکمرانی کوردیش ههه لهسهه ده می میرانهوه تاکو ئه مپۆ له بهرژه وهندی له باربردنی زمانی یهکگرتوی کوردین!! ههه چی زمانی ستاندهه له لایهه وهه رگری کوردهوه خویندنهوهی جیاوازی بو دهکری، زۆرائیک ههتا له چه مکی زمانی ستاندهه ناگهن!! بۆیه بوونه ته وهه رگریکی نیگه تیف تهئویل و راقه ی نالۆژیکی بو چه مکی ستاندهه دهگهن ئهوانه نازانن که زمانی ستاندهه خۆی زمانی دایک mother tongue نییه، ههروهها ستاندهه خۆی زمان language یش نییه، به لکو دایه لیکتیه Dialect دایه لیکتیه که له زمانیکدا ههندی خه سلته و تایبه تمه ندی و ئه دگاری ههیه، بۆیه خودی خۆی ده شی هه ژموونی زمانی linguistic Hegemony به پینئ!! زمانی دایک زمانی ئاخاوتنه نهک زمانی نووسین و خویندن و فیکردن!

مندال له ماله وه له پێگای زاراوه زمان و لایه نی کۆمه لایه تی زمانیش له دایک و باوکه وه وهه ده گری ئه وهی له مال رووده دا پرۆسه یه کی فیکردنی زمانی یه که مه First Language acquisition ئه هه ش به لاساییکردنه وه ده بیئت، له هه یچ شوینیککی دنیا، مندال به (زمانی دایکی) ناخوینئ، به لکو ئه وه زمانه ی له قوتابخانه ده خوینئ راسته پیده وه تری کوردی بو نمونه به لام ته واو ئه وه زمانه نییه که له دایک و باوکی وهه ده گری!! لیبه دا وهه رگری پۆزه تیف په یامی خویندن ئه وهی مندال له قوتابخانه فیکری ده بی ئه وه به زاری خۆی بو منداله که ی شرۆقه ی ده کات! له م روانگه وه پرۆسه ی به ستاندهه بوونی دایه لیکتیه که به داپرینی له ئه دگار و خاسله تی ناوچه گه ری و لاسایی کۆمه لایه تی هه م له پرۆسه یه کی سروشتیه و هه م پرۆسه یه کی فیکردنه، به واتایه کی تر ستاندهه بوون له خۆوه دروست نابئ جگه له سروشتی دیالیکته که هۆکاری تر هه ن وهک هۆکاری سیاسی هاوکار ده بن له دروست بوونی زمانی ستاندهه دا.

تاریشه ی کامه یان له نیوان کرمانجی سه روو و ناوه راسته بیته زمانی ستاندهه، تاریشه یه کی ده سترده، ئه وه

وهرده گری نیگه تیقی ئه و حالته دروست ده کات.

ئیمه کۆمه له مامۆستایه کی (سۆرانی!) ماوهی ده سالیکی له کۆلیژی ئه ده بیاتی زانکۆی دهۆک بووین، ناچار بووین شیوهی سۆرمانجی (سۆرانی، کرمانجی) دابهینین و بتوانین له گه له قوتابییه کان باشتر له یه کتر بگهین، که هه ره یه که به دایه لیکتی خۆی قسه ی ده کرد، ته و او له یه کتر نه ده گه یشتین!! ئه م نمونه یه م بۆ ئه وه یه ده بی ئیمه له نووسینیش وه ک (ئاخاوتن ناچار) هه ردوولا له یه کتر بکهین!

ئه م ناوه نده ش ناوه ندی له یه کتر گه یشتن پێویستی به زمانی فه رمی official language به ئیمه که به خۆمان حوکمرانی خۆمان ده کهین، ده بی ئه و حوکمرانییه زمانیکی هه بی، نووسراوه کانی هه موو قه له مپه وه یه که ی لێی تیپگات! ئه گه ره ده رفه ت بدری، یه کی له و دوو دایه لیکته هه ژمونی خۆی ده سه پین. به واتای ئه وه ی له دوای بابه ته کانه وه هه بووه زمانی ستاندهر نه بووه. به لکو کاریگه ری مه لبه نده سیاسیه که دروستی کردووه به جۆری هه تا که رکوک و هه ولیر که به شیکن له دیالیکتی کرمانجی ناوه راست ده وریان له و پرۆسه یه فه رامۆش کراوه هه رچی

کرمانجی سه رووه به حوکمی ئه وه ی له دوای رووخانی میرنشینی به خۆیه وه بینیوه بۆیه له رووی خۆیان هه یه، له و پرۆسه یه دا، بۆیه نا کرئ وه ک سلیمانیه ک بیر بکه ینه وه ئه وان زه نیان وایه ئه وه ی پێده وترئ زمانی ستاندهر رپیک شیوه زاره که ی ئه وان، که چی خودی به ستانده ربوون، ئه وها نییه، ئه و شیوازه نووسینه ی ئیستا هه یه، به تابییه تی له دوای راپه رین سنووری کۆمه لایه تی و ناچه گه ربی شیوه زاره که ی تیپه راندووه!! مه سه له ی ستاندهر بوون هینده په یوه ست نییه به ژماره ی قسه که رانی!!

من نالیم ده ولته تی کوردستانی گه وره خه ونه! به واتای هه رگیز نایه تی!! به لام له پرۆسه ی پلانی زماندا Language planning کار له سه ره ئه وه ی هه یه ده کرئ. له میژووی نوێی کورد دا ئه وه یه که مجاره کورد له به شیکی ولاته که ی حوکمرانی خۆی ده کات ئه و به شه ی ولاتیش دوو دایه لیکتی سه ره کی لێیه! کی شه یه ک له م ده قه ره دروستکراوه، خه ربکه ده بیته قه رانیکی سیاسی لێناگه ری کورد له حوکمه ت و دام و ده زگای خۆیندن زمانیکی سیاسی و زانستی هه بی. هه ربکه به بیانوییه ک ده یه وئ دایه لیکته که ی خۆی بکاته زمانی ستاندهر و زمانی فه رمی

ئیمه له بهرنامه‌ی خویندن له باشوور قسه ده کهین نه که هه موو کوردستان!
 وهک وتمان زمانی ستاندر، زمانی ئاخوتن نییه، به لکو زمانی نووسینه، خویندنه!! لهو سێ ملیۆنه کورده کرمانجییه چهندی له زمانی خوێ خویندوو یهتی!! چهندی ده توانی بهو زمانه بنوسی و بخوینیتتهوه؟! بینگومان ئه و سێ ملیۆنه به قهده ئه و (سێ) ملیۆن سۆرانییه به زمانی خوێ نه بخویندوووه؟! له تورکیا و ئیران سوریا خویندن به زمانی کوردی نه بووه و نییه. بۆیه کرمانجییه کان ده توانن ته نیا (قسه) به زمانه که یان بکهن نه که پیتی (بنوسن) یان (بخویننهوه)!!
 کهس ناتوانی نکولتی له وه بکات که شه ره فخانیه به دلیسی، مه لای جزیری، ئه حمه دی خانی، نووسهر و تویتزه ر و زمانه وانی وهک مه لا مه حمودی بایه زیدی و میقداد به درخان و ره حمی هه کاری پیشه نگی بزاقی رۆناکبیری کوردی بوونه، هه موو به کرمانجی سه روو نووسینیان نووسیوه! به لام له دوا ی ئه مانه ته وای باکوور و رۆژئاوا و هه تا ده قه ری بادینان. دوو چاری قۆناغی متبوون بوون! ویرای ئه مانه ش قسه که رانی ئه و زاره به سێ ئه لفویج ده نووسن:

ده سه لات! به هدی نییه کانی باشوور ئه م بیانوانه ی خواره ویه یان هه یه، که بۆ ئه وه ی دایه لی کته که ی ئه وان بکری تته ستاندر:

۱- قسه که رانی دایلی کته که یان زۆر زیاتره. هه موو باکوور و رۆژئاوا ی کوردستان. هه روه ها به شیک له رۆژه لات و به شیک له باشوور به و زاره ده دوتین!

۲- یه که م چیرۆکی کوردی، یه که م وتاری کوردی، یه که م رۆژنامه ی کوردی هه تا یه که م شیعری نویی کوردی به و زاره بووه! ئه مه ش شکۆیه که بۆ رۆناکبیرانی ئه و زاره!

۱- ئه وه سه د سال زیاتره به و زاره ی ئیمه کتیب و گو قار و رۆژنامه بلا و ده بیته وه. ئه مه ش زه خیره یه کی گه وره یه.

۲- له دامه زرانندی حکومه تی عیراقیه وه، ده ولت به ره سمی ئه و زمانه ی ئیمه ی به زمانی کوردی ناسیوه!

۳- له دامه زرانندی حکومه تی عیراقیه وه خویندن و نووسین به و زاره بووه.

۴- زمانی راگه یانندی هه موو و ئه و شوڕشانه ی له بیسته کانه وه به ریا بوونه، هه ر به و زاره وه بووه.

۵- ئه و زاره ی ئیمه ته نها یه که ئه لفویجی هه یه.

هه رچی رای منه ئه وه یه، زۆری قسه که ر نایته پیوه ر! ئه مه له لایه که له لایه کی تر

لاتىنى، سلاقى، كوردى، عەرەبى!!
 ھەرچى شىۋەزارى سلىمانىيە ھەرگىز
 زمانى ستاندر ناو دەبەن ئەگەرنا
 ئاخاوتن و نووسىنە بەم شىۋەيە زۆر
 لەيەك جودان. ئىستا لەدوای راپەرپىن
 زمانى نووسىن و خويىندىن بەكرمانجى
 ناوەرپاست گۆرپانى تىدا كراو. ئەو
 شىۋازە نووسىنە ھەر تايىبەت نىيە بە
 شارىكەو بەلكو ھەولپىر بەپلەيەك و
 كەركوكىش رۆلى خويان ھەيە لەنشونما
 پىكردىنى ئەو زارەدا. دروستكردىنى دوو
 ستاندر پاشخانىكى خىلەكى و
 دەرەبەگايەتتە.

ئەو ھەقلى ئاغا و مېرە ئەو ھەقلى
 دەكات، ئەگەرنا ئەو ھەقلى زاتى ئەو بەكات
 بەخۆى بلى روناكپىر جورئەتى ئەو
 ناكات ھەتا بىر لەو پرۆسە داگىركارىيە
 بكاتەو ئەك ئىشى بۆ بكات!!

يىگومان سەپاندىنى دوو نەتەوھىي
 لىدروست دەبى. ئەو سۆرانى! و بادىنى!
 لەقسە لەيەك ناكەن، جا ئەگەر
 لەنووسىنىش لەيەك نەگەين يىگومان
 بەرەو دوو نەتەو ھەقلى دەچىن!!

ھەرەبەكان چ ئەوانەى ئىسلامىن چ
 ئەوانەى (قەومى) (ماركسى) يان
 (لىرالپىن) تەنھا بە (فحصى) دەنووسن
 بەھىچ جورئ بەدايەلىكتى ناوچەبى
 خويان نانوسن! ئەمە ۋەنەبى ھەر

خەمى زمانى ستاندرى ھەرەبىيان بى،
 بەلكو خەمى كەسايەتى روناكپىرى
 خۇشيانن، چونكە ئەو نووسەرە ھەرەبەي
 بەدايەلىكتى خۆى دەنووسى ھەتا
 خەلكى دايەلىكتى خۆشى نووسىنەكانى
 ناخويىتتەو ئەك ھەرەب بەگشتى!!

جا ئەگەر (يەكىتتى نەتەوھىي) و (يەكىتتى
 خاكى) لەلای ھەندى كەس ببوتە خەونى
 شاعىران يان ورپىنەى روناكپىران ئەو
 يىگومان لەدەستى روناكپىرانى خۇمان
 برپىارى تىرۆركردنى زمانى خۇمان
 دەدەين! چونكە ھىچ دىيالكتىك بى
 ئەو ھەقلى تر تەواو نايىتتە زمانىكى ستاندر
 و كۆكەرەو ھەقلى تاكەكانى نەتەو!!

دووبارەى دەكەمەو، بەستاندرەبوونى
 دىيالكتىك كە بەراى من لە باشور
 دەكرى كرمانجى ناوەرپاست بەتايىبەتى
 شىۋەزارى ھەولپىر ئەك سلىمانى بكرتتە
 بنەما. چونكە ئەگەرەكانى ئەو شىۋەزارە
 بەھوكمى مەلئەندى سىياسى جوگرافى
 ھاوبەشە لەگەل ئەدگارەكانى
 شىۋەزارەكانى دى كرمانجى ناوەرپاست،
 ھەرەھا كرمانجى سەرور - رەدكردەو ھەقلى
 دىيالكتى تر نىيە!!

ئەوانەى بىبانووى ئەو ھەقلىنەو كە
 مندالى بادىنى لە قوتابخانە لەكرمانجى
 ناوەرپاست ناگات، ئەو جگە
 لەخۆدزىنەو ھەقلى ھىچى تر نىيە!

فهرامۆشکردنی زمانی نتهوه له نووسین و خویندن نهوهیهکی نامۆ بهمیژوو و کولتوری کوردی دروست دهکات تهوهته عهه بهکان جهزائیرو تونس و مهغریب و که به پالپشتی مهعنهوی و عهسکهری فههه نسا هیئنده له زمانی عهه بهی دوور که وتبوننهوه، تهوه چه نندین سالا ه بوودجهی تاییههت داده نری بو به عهه ره بی کردنی که له لتوری و ته ده بیاتیان، به لام هیشتا سه رکه وتوو نه بوونه!!

بیگومان که زمانی نتهوه له خویندن پهراویز ده کری، ههستی نتهوه هیش که شاده ماری ناسیونالیزی خۆرسکه لاواز ده بی!

تهوه داگیرکاری روژئاوا و عهه به نییه (گیژاوی زمانی ستاندهری دروست کردوه، به لکو به شیک له خویندهوار و دهسه لاتی کوردیهه، ههلبژاردنی دیالیکتیکی و موته ره کردنی به په یف و زاراوه کانی دیالیکته کانی تر، بلاو کردنه وهی فاشیزم نییه، به لکو رزگار کردنی نتهوه هیه له په رته وازه بی! لهو پیودانگه وه، من له لام گرنگه خه مخۆرانی زمانه که رژدتر بن له سهه دۆزینه وهی ریگاچارهیه کی ناوخو بو کارکردن به زمانیکی فهرمی، زمانیکی بو خویندن که زۆربهی کورد له سهه ری کۆک بی.

تهدی نازانم تهدی چۆن تهوهی پییشوو (عهه به) له مه کته به گه یشتوو؟! ده بی عهه بهی له سوێرانی ئاسانتر بی بو مندالی کوردی بادینی!؟

چوار پارچهی یان پینج پارچهی کوردستان کارنامهی ئیمپریالیزمی روژئاوایی و روژهه لاتی بووه، به لام تهوه کورد خهریکه به قه له م و کاری رونا کیرانی دیالیکته کانی کورد به ره و نتهوهی جودا بیات!!

* به پای جهنابت بو خۆ رزگارکردن له م مهسه له یه دا ناشی کورد په نا بیاته بهر زمانی ئینگلیزی بو ریئوس و زمانی ئاخاوتن. ئیتر له لایه کیه وه له ته وروپاو ته مهربکا و نزیك ده بیته وه و له لایه کی تریشه وه له گیژاوی زمانی ستانداریش ده چیته ده ره وه؟

- زمانی ستاندهر، زمانی نووسین، زمانی فهرمی بو ههه نتهوه هیه که هۆکاریکی ناوهندی ده بی بو گرد بوونه وه له سهه پرسه ستراتیییه کانی نتهوه ه. چۆن (باوهر) ئومه تیکی یه کگرتوو دروست دهکات. یه کی زمانی تاکه کانی نتهوه که له یه کی نزیك ده کاته وه!

هه بوونی زمانی ستاندهر یه کی زمانی خویندن بو کورد پیدقییه کی ناچاری و چه تمییه!

تاریشهیه چارہسەر نہ کراوہ تہمہ لہ لایہک و لہ لایہکی تریشہوہ، تہم حالہ تانہ لہ تہ لفوویبی زمانانی تریشدا ہن؟

– تہو دوو تاریشهیه پاساو نین بۆ تہوہی تہ لفوویبیہ کی میژووی پیہراویز بکہین، تہوہتہ لہ زمانیکی وک زمانی ٹینگلیزی کیشتہی پیتہکانی (W) و (Y) ہندئ جار دہبنہ نیمچہ بزویں ہندئ جار نہ بزویں بیان نیمچہ بزویں، کیشہی بزۆکەش بہرای من پیہوہندی بہ ریٹنوسہوہ نییہ بہ لکو پیہوہندی بہ گوکردن و برگہ سازی ہہیہ!

زمان نییہ کیشہی نوسین و گوکردن یاخود تاک ہیماہ نہبی بۆ چہند پیتیک لہ گوکردن ٹینگلیزی کیشہی تہوہندہ زۆرہ، تہگہر چوارچیوہ context نہبی تہنیا بہدہنگ گوئیگر دہیان وشہ تیکہل دہکات، ہەر بۆ نمونہ نـ

کوہر sun, son رۆژ فرۆشتت sale, sail پایوہر.

بہ لہم لیخوہرین... ہتد دہبوو چہندان توژیٹینہوہی فۆنۆلۆژی بکری، بہ لām تہمہ سروشتی زمانہ کہیہ لہو جوہرہ ریٹنوسہ ریٹنوسہی لاتینی و سلاقیش تہو جوہرہ کیشانہ بیان ہہیہ. وک وتم لہ ٹینگلیزیش ہہیہ.

* ہندئ لہ نووسہران دروستنہ بوونی دہولہتی کوردی دہکہنہ فاکتہریک

تہمہرۆ گرنگہ ریفراندۆمیٹک بۆ تہو پرسہ چارہنووسازہ بکری! حکوومہت و پیہرلہ مان خوئی بہخاوہنی تہو پرۆژہ ستراتییہی نہتہوہ بزانی، تہمہ پرسہ نہتہوہیہ نک کات و سہرودت بہ فیروڈان بہ (خہتہنہ کردن) و (فرہژنسی) و (مارہکردن لہناو بیٹشکہ) چونکہ تہمانہ نہماون تہوہی ہہشبئی ہہتا دیاردہش نییہ بہ لکو حالہتہ! ہہروہا تہوانہ لہ چوارچیوہی رہفتاری کہسین!!

من لہ گہل تہوہدام زمانی ٹینگلیزی زمانی دووہم بیان سییہم لہ خویندن، بہ لām نک زمانی یہکہم و تاخیر بی تہگہر نا وک جہزائیرو مہغریبیہ کائمان لیڈئ!! تہوہتہ لہ ہیند و پاکستان زمانی ٹینگلیزی زمانی خویندن و راگہیانندی دہولہتہ، کہی ہیندیہکان ہیشتا ہەر (بتپہرستن) (گاپہرستن) و (مانگا پہرستی) دہکہن و ہەر لہ عہقلانیہتی تہوہورویا دووردہکہونہوہ و پاکستانیہ کانیٹس ہەر خہریکی دہمارگریخیلہکی و پرۆژہی کوشتنسازی یہکترن!

* لہ تہ لفوویبی عہرہ بییدا زۆر تاریشہ دینہ بواری نووسین، وکویہک ہیما بۆ پیتہکان (و، ی) نہ بزویں و بزویں، یاخود نہ بوونی ہیما بۆ بزۆکہ (أ) لہ تہ لفوویبی عہرہ بییدا، تیا بۆچی تا ہہنووکہ تہم

له بهردهم ئاریشه کانی بهستانداربوونی زمانی کوردی، به پرای جه نابت ئەمه له پرووی زانست و بارودۆخی واقعیی ئەمپرووی کوردستان چه ند نزیکه له راستیییه وه؟

- ئەوهی حه قده ساله حوکمرانی ده کات چیییه؟! هه موو دام و ده زگایه کی ده ولته تی هه یه. وه زیری په روه رده هه یه که کاری پرۆگرامی خویندنی له ته ستۆیه. وه زیری خویندنی بالا ته وای پرۆگرامی خویندنی بالا ی به ده سه ته وه یه! ئەدی کۆری زانیاری یان ئە کادیمیای کوردی رۆلیان چیییه؟! کورد ده ولته تی هه یه، به لām نازانی حوکمرانی مۆدیرن بکات! ئەمه ش به لگه یه که ده سه لاتی سیاسی به تاییه تی له ناو کوردان ریگره! نه ک هاندره! له به رامبه ر دروست نه بوونی زمانی ستانده ری کوردیدا وه ک له ده سه لاتی پیکیش وتم پرۆسه ی به ستانده ربوون به شیکی سروشتیییه، به شه کانی تری مرفکرده ن جا سیاسی بی یان زانستی و ئە کادیمی و مه عریفی!

* د. وریا عومه ر ئەمین له وتاریکیدا (زمانی ستاندارد دروست ناییت به لگو دروست ده کریت) به واتایه کی تر دکتۆر وریا پیسی وایه بارودۆخ خۆی زمانی ستاندارد دروست ده کات له هه مانکاتیشدا (د. شیپرکۆ بابان)

له چاوپیکه وتینیدا ئەوهی روونکرده وه که کورد پیویستی به (تیگه یشتنی هاوبه ش) هه یه به زه مینه سازکردنی زمانی ستاندارد. ئەم دوو بوچوونه لیک ده ده یه وه؟

- ئەدگار ه کانی دایه لیکتیک لایه نیکی دروستبوونی ستانده ربوون جیبه جی ده که ن، ره وشای سیاسی، ده سه لاتی سیاسی، ئە کادیمیای زانستی که کار له سه ر ئەو ئەدگارانه ده که ن، ده توانن ئەو دایه لیکته له چوارچۆیه ی دایه لیکتیکیی ناوچه یی Regional یان کۆمه لایه تی social رزگار ده که ن کورد دایه لیکتیکیی هه یه ئەدگاری هاوبه شی تیدا یه، هه روه ها ره وشای سیاسیش هاندره بووه، به لām نه یه توانیوه زمانیکیی ستاندره له فه زای ده سه لات و خویندن دروست بکات. ئەمه ش په یوه سه ته به وهی که ده سه لاتی سیاسی کورد له عه قلیه ت و سیسته می (میرنشینی) رزگاری نه بووه له ناو قه له مره وی میرنشینی مه حاله تیگه یشتنی هاوبه ش به ریا بیته.

* له هیه چ شوینیکدا وا ریکه وتوه دیالیکتی پایته خت ئاماده بوونیک له به رامبه ر زمانی ستاندره دروست بکات؟

- من که ده لیم فاکته ری جوگرافی و سیاسی و سروشتی زاری هه ولیر بنه مای

دیالیکتی میسری ته وهنده زاله به چۆری له هه موو میسر له هه ته نهها نزیکه شیوهی پیگه یشتوانی aducts ده توان به عه ره بی ستاندر بنوسن و بخویننه وه، مانه وهی زمانی ستاندر له لای میسریه کان ته نهها بو دوو هوکار ده گه رپته وه !

یه که میان قورثانی پیرۆز به زمانیکتی ستاندر نووسراوه هه موو عه ره بیگه تیده گات، میسریش ناوه ندیکتی چالاکی بزاقی ئیسلامی و هزری ئیسلامیه، به چۆری یه که م کوومه لهی ئیسلامی سیاسی له سالی ۱۹۲۸ له میسر دروستبووه، تهو تیروانینه هه مه لایه نه بو ئیسلام له میسر سه رچاوهی گرتووه، ته مه ش کاریگه ری پۆزه تیقی له سه ر تاکی عه ره بی هه بووه، بۆیه دژواره میسریه کان ده سته برداری تهو زمانه بن .

دوه مه یان ئینتیمای ئومه می یاخود نه ته وه بی بو ئومه و نه ته وه له ریگای تهو زمانه وه ده بی که هه موو عه ره ب له سه ری کوکن! بیگومان تهو دوو هوکاره نه بوایه هه ژموونی دیالیکتی میسری له ریگای فیلمه کانیا و راگه یانندن زۆر به رفرا نتر ده بوو .

*باست له دیگلو سا کرد! چه ند زارا وه یه که هه ن زۆر له یه که نزیکن وه که لینگوا فرانکا، کوډ، گوپین هه ره وه ها

دروست بوونی زمانی ستاندر، زمانی فه رمی یاخود نووسینی تیدایه له روویکی ناچه گه ری و شارچیه تیه وه قسه ناکه م! وه که زمانه وانیک گه یشتوومه تهو قه ناعه ته ئیشکردن لهو باره یه وه هه ر ئاکامیکتی زمانه وای نابی به لکو ئاکامیکتی سیاسیشی ده بی، به شه کانی تهو زا ره ی هه ولیر له زۆر شوینی ده ورو به ری هه ولیر هیشتا دیارده ی جیند ره یش پاراستوه !

ناوه ندی سیاسی فاکته ریکی هاریکار ده بی له په ره سه ندنی دیالیکتی پایته خت، ته وه ته عه ره به کانی به غدا چه ندان ساله له کو ششی ته وه دان دیالیکتی به غدا ی بکه نه زمانی نووسینه کانیشیان، هه رچی میسریه کان به حوکمی ته وه ی له هه موو عه ره ب زیاتر مژوولی فلیمکارین، هه ره وه ها هه ر میسریه کان بوون به له زۆر شوین خویان له هه ژموونی عوسمانیه کان رزگار کرد! له قاهیره به تاییه تی هه موو میسر به گشتی دیارده ی دیگلو سیا

Diglossia له نیوان زمانی کلاسیکی عه ره بی (ستاندر نووی عه ره بی یاخود زمانی قورثانی پیرۆز) و دیالیکتی میسری حزو ریکی هه ژموونی هه یه .

دوو زمانی Bilingualism و فره

زمانی Multilingualism

په یوه نډی دیگلوسیا به مانه چیه؟

- دیگلوسیا دیارده یه کی زمانه وانیه،

تهو دیارده زمانه وانی و کومه لایه تییه له

زمانه وانی کومه لایه تی (کو زمانه وانی)

شوی نیکی گرنگی هیه به گویره ی

بنیاتنری دیگلوسیا چارلز فیگسن که

دوو شیوه (variously) ی زمان له

زمانه کدا هه بو په کیکیان (شیوه ی بال)

High verily یه و ته ویتر به شیوه ی

نزم (Low verily) ه، هه یه له و

دوه ته دگاری تاییه ت به خوی هیه،

شیوه ی بال تهو زمانه یه له خویندن و

زانکو و دام و ده زگای حکومت و

روژنامه و ته له فزیون و ته دهب به کاردی

هه رچی شیوه ی نزمه زیاتر زمانی

ئاخواتنه، نووسین زور کهم پیده کری،

تهو یه ی بهو شیوه یه نووسراوه ته دهبی

فولکلوره یان ته دهبی میلییه! تهوه ی

گرنکه له دیگلوسیا له کومه لگای

یه کزمانی دا Monolingual

community تهوه یه هه ردوو شیوه ی

بالاو نزم دهبی زور په یوه ست بن

به یه که وه به شیوه یه کی دوو زاری یان

شیوه زاری زمانیک بن .

هه رچی (فیشه رمانه) باوه ری وایه ده کری

دیگلوسیا له کومه لگایه کی فره زمانیش

دا هه بی له وانه یه تهو دوو زمانه نه ک

په یوه نډی و خزما یه تی زمانه وانیان نه بی،

به لکو هی دوو نه ته وه ی جودا و دوو

که لتووری جودا، دوو دینی جودا بن، بو

نمونه له کومه لگای میسری دیگلوسیا

هه له نیوان شیوه زاری میسری و زمانی

ستاندر نییه، به لکو له نیوان زمانی

تینگلیزی، عه ره بی، فره نسی،

عه ره بیش هیه! له که رکوکیش

دیگلوسیا له نیوان زمانی عه ره بی و

زمانی کوردی هیه، هه ره ها له نیوان

زمانی عه ره بی و تورکمان هیه، تهو

جوړه دیگلوسیا له روژه لات له تاکامی

داگیرکردنی هزری و سیاسی به رپا بووه

هه ژمونی زمانی دهسه لاتداره که زمانی

خویندن بووه، بویه زیاتر کاریگری

به سه ر تویتی روژناکیران elite دا

هه بووه و هه تا هه نډیکیان هه تا به زمانی

داگیرکه ر تینگلیزی یان عه ره بی

سه باره ت به کورده وه دنووسن و به

زمانی خویان نازان بنووسن وه ک سه لیم

به رکه کات و یه شار که مال .

هه رچی لینگو فرانکا Lingua

franca یه تهویش دیارده یه کی

کومه لایه تییه له رووی زمانه وه،

لینگو فرانکا زار او یه که له بواری

زمانه وانی کومه لایه تی به کاردی، تهم

جوړه زمانه زمانی ئاخواتنه نه ک نووسین

که زیاتر له زاریک، شیوه زاریک یاخود ههتا زمانیک له کۆمه لگایه کی فرهنه ته وه له ههردوو دیارده که دا ههیه، دیگلۆسیا که ی فیگوسۆن ته نها له کۆمه لگایه کی تاك زمانی بهرپایه، ئه و جۆره کۆمه لگا زمانیه یین چه ند زارو شیوه زاریکی ههیه، ده کری به کۆکیان بکریته ستاندهر هه رچی لینگو فرانکایه زمانیک کی ناخاوتنی ستاندهری یه کگرتوه!، هیما گۆرین یاخود code switching - دیاردهیه کی تری کۆمه لگایه تییه له کۆمه لگای فره زمان و فره زار بهرپایه، زاراوه ی هیما گۆرین یاخود (زمان - گۆرین یان زار گۆرین دیاردهیه که له ناو کوردان به چه ندها شیوه جزووری ههیه، له شاریک کی وه کهرکوک و به غدا کورده فرمانبه ره کان له ناودام و ده زگاکی ده و لته تاچار بوون به زمانی عه ره بی قسه بکه ن و به عه ره بی نووسراوه کان بنووسن، به لām زۆریه ی ئه و کوردانه له (ماله وه) یاخود له گه ل یه کتری به کوردی قسه یان ده کرد، له وانه یه له دوا ی رووخانی رژی می سه دام ئه و دیاردهیه له کهرکوک که متر بوویت، به لām هه رماوه جارن، هه ر بۆ گالته به کورده کانیان ده ووت سی مه و ج! ئه و سی مه و جیه ریک زمان - گۆرینی code - switching پپی ده وتری

و خویندن، ئه م جۆره زمانه خه لکانی ولاتیکی فرهنه ته وه بۆ ناخاوتنی رۆژانه ی تاوتویان به کاری دینن، له م باره یه وه ده یقده کریستال ۱۹۹۱: ۲۰۰۳ ده نوسی لینگو فرانکا به پیچه وانه ی دیگلۆسیا وه، ناخاوتنکه ری، قسه که ری جیاوازی ههیه، ئه و نه ته وه جودایانه به کار دینن بۆ دایه لۆگی رۆتینی رۆژانه، هه رچی wardhaugh ه، ده لسی یونیسکو لینگو فرانکا وه ک زمانیک پیتان ده کات بۆ ئه و که سانه ی که زمانی دایکیان mother tongue جودایه جا بۆ ئه وه ی له کۆمه لگایه کی فره زمان تیک بگهن ئه و جۆره زمانه وه ک هۆکاریک ئاسانکاریه که به کار دینن. (سامارین) ده لسی چوار جۆری لینگو فرانکا ههیه یاخود ده کری له چوار شوین بیبری:

- ۱- زمانی بازرگانی (زمانی سواهیلی له رۆژه لاتی ئه مریکا) .
 - ۲- زمانی گه یانندن (کۆنی یۆنانی له دنیای کۆندا) .
 - ۳- زمانی ئه نته ر ناسیۆنالی (ئینگلیزی له جیهانی هاوچه رخدا) .
 - ۴- زمانی ناچار ی ئه لته رناتیف (ئیسپرانتۆ له به یسیک) .
- وه ک ده بیینن (دیگلۆسیا) و (لینگو فرانکا) ته نها له وه دا یه کده گرنه وه

۵- دکتۆره کان له گهڵ یه کتر به ئینگلیزی قسه ده کهن، به ئام له گهڵ نه خۆشه کان به کوردی قسه ده کهن .

له مه دا ده رده که وی -code
sewitching له هه ولیر له نیوان یه ک دیالیکت (کرمانجی ناوه راست و کرمانجی سه روو) دوو زمان (کوردی - سریانى)، (کورد - تورکمانى) (کوردی - ئینگلیزى) به پایه .

هه رچى دیارده ی دوومانى - O
Bilinguilism ئه وه به گویره ی فیشه رمان خۆی له خۆیدا حاله تیکی دیگلۆسیایه، هه رچى رای بنیاتنه رى دیگلۆسیایه، ئه وه دوو زمانى ته نیا جوړیکه له دیگلۆسیا، به ئام دیگلۆسیا نیه، چونکه دیگلۆسیا له دیالیکته کانى زمانیکدا هه یه، نه ک دووزمانى کۆمه لگایه ک یان دوو کۆمه لگا، دوو زمانى له زۆر و ئاتدا له ئاکامى داگیرکردن به رپابووه، ئه وه ته هه ژمونی ئینگلیزى به سه ر هیندستانى کۆن (هیندستانى ئه مرۆ، پاکستا، به نگلادیش) له ئاکامى داگیرکردنه وه بووه، هه ژمونی فه رهنسى به سه ر ئه فریقیاو، عه ره بى به سه ر کوردی باشوور و رۆژئاوا، تورکى به سه ر کوردی باکوور هه ر له ئاکامى داگیرکردن دروست بووه، ئه و جوړه کۆمه لگایانه دوو زمانى

له هه ولیر، ئه م دیارده یه به چه ند جوړیک هه یه .

۱- رۆناکیران و مامۆستایان له قوتابخانه و زانکۆ زمانیک به کار ده هیئن که ده گه رپنه وه ماله وه به زارى یاخود زمانى ماله وه قسه ده کهن - ئه مه زار گوړینه .

۲- ئه و بادینیا نه ی به تیا به تی ئاکره ییه کان که ئیستا کۆلۆنیه کی بادینى له هه ولیر پیکدینن له هه ولیر ده ژین، له ده ره وه ی ماله وه به (سوړانى) قسه ده کهن یاخود هه ر ه یچ نه بى به (سوړمانجى!) به ئام له ماله وه به بادینى له گه ل یه ک قسه ده کهن .

۳- دیا نه کان (مه سیحیه کانى) عه نکاوه که زه مانیکه له گه ل کورد ده ژین هه رچه نده له بنه رته دا زۆربه یان کوردن، به ئام موسلمان نین له دام و ده زگا و بازار کوردی یان عه ره بى به کار دینن، به ئام له ماله وه یان له گه ل یه کتر به زمانى خۆیان قسه له گه ل یه ک ده کهن .

۴- تورکمانه کانى هه ولیر ئه وانیش زۆربه یان به بنه چه کوردن و له گه ل کورد هاو دینیشن له دام و ده زگایه کانى هه ریم به کوردی قسه ده کهن، به ئام له ماله وه به تورکمانى له گه ل یه ک ده په یقن .

دووشیوه زمانه هه‌ریه‌که‌ی له بواریک به‌رکاردی، به‌لام له‌و کۆمه‌لگایه‌ی دیگلۆسیای تیدا به‌رقه‌راه هه‌یج که‌سیک به‌ زمانی بالآ قسه‌ ناکات، به‌لکو به‌و زمانه (ده‌نوسی) به‌ شیوه‌ی نزم (قسه) ده‌کا، به‌لام له‌و شوینانه‌ی زمانی ستاندر و دایه‌لیکتی تر هه‌ن، هه‌ندی ئاخواتنکه‌ری زمانه‌که له‌ زمانی قسه ده‌که‌ن و ده‌نوسن، هه‌رچی دایه‌لیکتکه‌کانه وه‌ک زمانی دایک به‌کار ده‌هینن، ره‌وشی دروست بوون و گه‌شهی دیگلۆسیا و ستاندر له‌یه‌ک جودان، سه‌باره‌ت به‌ دیگلۆسیاوه‌ ئه‌و ره‌وشانه یاخود فاکته‌رانه رۆل ده‌بینن له‌ دروستکردن و فراژووونیدا :

- ۱- هه‌بوونی ده‌قیکی ئه‌ده‌بی پر به‌ها یاخود هه‌بوونی کتیبیکی دینی نووسراو به‌ زمانیکی پارا و وه‌ک قورئانی پیروژ بۆ نمونه .
 - ۲- خوینده‌واری ریژه‌ی خوینده‌واری له‌ هه‌ر ولاتیکی ئه‌گه‌ریکی گرنکه‌ له‌ دروستبوونی زمانی بالآ .
 - ۳- دیگلۆسیا نه‌ به‌شه‌و و رۆژیک دروست ده‌بی نه‌ک به‌ هه‌ره‌شه‌یه‌کیش له‌ ناو ده‌چی .
- ئه‌دگاره‌کانی ستاندر به‌ جووری ترن، جگه‌ له‌ قورئانی پیروژ هه‌یج ده‌قیکی

ناچارین ئه‌مه‌ و له‌ زۆر حاله‌تیش دوو زمانی له‌ ئاکامی خویندنه‌وه به‌ریا ده‌بی، لی‌ره‌دا مه‌سه‌له‌یه‌ک گرنکه‌ ئاماژه‌ی بۆ بکری ئه‌ویش زمان وه‌رگرته‌ Language Acqisiton چونکه‌ بانه‌وی و نه‌مانه‌وی دوو زمان له‌و کۆمه‌لگایانه هه‌یه‌. یه‌که‌م زمان و دووهم زمان، لی‌ره‌دا هه‌ندی جار واریکده‌که‌وی له‌یه‌ک کاتدا منداڵ دوو زمان پیکه‌وه‌ فێرده‌بی زمانی دایک و زمانی خویندن لی‌ره‌ش ئاساییه‌ زمانیکی به‌سه‌ر زمانیکی تر زال بی، له‌ کۆمه‌لگای کوردی زمانی دایک به‌سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی و زمانی ئینگلیزی زاتر بی، چونکه‌ چوارچیوه‌ی به‌کاره‌ینانی ئه‌و دوو زمانه‌ زۆر سنوورداره‌ ته‌نیا له‌ خویندنه‌، ئه‌مه‌ و دیارده‌ی فره‌ زمانیش Multi هه‌یه‌ به‌لام له‌ ناو کوردان ئه‌م دیارده‌یه‌ زۆر زه‌ق نییه‌، چونکه‌ له‌ باشوور ته‌نها عه‌ره‌بی و کوردی زمانی خویندن و قسه‌کردن، ئینگلیزی ئه‌و ئاماده‌گیه‌ی کوردی و عه‌ره‌بی نییه‌ !

*** وا هه‌ست ناکه‌ی دیگلۆسیا و زمانی ستاندر له‌یه‌ک نزیکن؟**

- له‌ رواله‌ت له‌یه‌ک ده‌چن، به‌لام له‌ بنه‌رته‌دا له‌یه‌ک جودان، له‌ دیگلۆسیادا که‌ زمانی بالآو زمانی نزم هه‌یه‌، هه‌ردووک دایه‌لیکتی یه‌ک زمانن، ئه‌و

بۆ (پاراوی) و (دروستی) زمانیک نه یانتوانی زمانیکی ستاندر بۆ خویندن و نویسن بسه پینن، چونکه به کورتی سروشتی زمانی ستاندر شهوا نییه شهواش دروست نابی .

* کورد له میژوودا زمانی ستاندری هه بووه؟ ته گهر هه یبووه چۆن له نیو چوه؟

- به پای من کورد یه کی له نه ته وانیه که (فره - نه ژاده) شه فره نه ژاد و ره چه له کیه له تاکامی رووادی میژوو ییه وه دروست بووه، کورد بهر له هاتنی هۆزه هیندۆ شه وروپیه کان بۆ کوردستان به چهندناویک هه بوون، شه وانه پیش ده رکه وتنی میدیه کانیش هه بوون، پیش کۆچکردنی هۆزی ئاری ره چه له که کان دواتر ئیرانی ره چه له کان زۆریه دانیشتوانی کوردستان به زمانی (خوری - هۆری - هوری) قسه یان کردوه، ده لێین قسه یان کردوه نه که بهو زمانه نویسن یان کردبی، چونکه هیچ به لگه یه کی زانستی و مۆزه خانه یی له ژیر ده ست دانین که کورد بهو زمانه نویسن هه بوو بی شه وهی هه بوو پاشا وه بووه، شه مه و شه زمانه له گه له شه وهی هۆزه ئاری و ئیرانییه کان له ناوچوو، له میژوووی زمانه وانیدا ده رده که وی که زۆر جار واریک که وتوه

دینی شه و کاریگهری نه بووه، زمانی قورئان ستاندر پیوه بووه بۆ دارشتنی زمانی شه ده بی عهره بی، شه زمانه ی قورئان ده ستووری زمانی عهره بییه، به لام به حوکمی شه وهی زمانی قورئان زمانی زاتی خوداییه، زمانیکی پر به لاغه ته، شه زمانه مرۆف ناتوانی وه که شه ده قیکی پر به لاغه تی قورئان ئاسا دابرۆی، شیمانه ی شه ده کری ههر شه شه گهره ش وه یکردبی زمانی نویسن و خویندن له جیهانی عهره بی به زمانیکی سه ده له سه دی قورئانی نه بی، به لگو زمانیکی شه ده بی بی له بهر رۆشنایی زمانی قورئان داریژرابی، شه مه و فاکتهری دین به تاییه تی ده سه لاتی که نیسا نه یوانی هه ژموونی زمانی لاتینی رابگری، شه وه ته زمانی لاتینی له شه وروپا نه که ههر زمانی خویندن و نویسن و شه ده ب و فه لسه فه بوو، به لگو زمانی حکومه ت و ریو ره سمی دینیش بوو، که چی به نه مانه یاخود دوورخسته وهی ده سه لاتی که نیسا له ده ولت، زمانه ناوچه ییه کانی وه که ئینگلیزی و فره نسی و شه لمانی و ئیتالی... هتد هه ریه که له ناوچه ییه ولاتی که بوونه زمانی ستاندر زمانی لاتینیش مرد، شه ریژمان نویسنه ی ده قیکی شه ده بی بالایان ده کرده ستاندر

دیالیکتی (گۆران) بۆ ماوهیهکی زۆر زمانی ستاندر بووه له حوجره ی موسلمانان و فهرماشتهکانی زهردهشتیهکانی پی نووسراوهتهوه و وکراوتهه زمانی ئهدهب و دهسهلات بووه .

* هیچ ئاماژهیهک ههیه که لهسهردهمی وڵاتیگری ئیسلامیدا زمان و کهلتوری کوردی کهوتیتهوه بهرهههشوه و زمانی کوردی قهدهغه کرابی؟

- له ئیسلامدا (زمان) و (جیاوازی زمانهکان) ئایهتی خودایین سرپینهوهی یاخود قهدهغهکردنی ههر زمانیک سرپینهوهی ئایهتیک خودا دهگهیهنی، تهمه له لایهک، لهسهردهمی وڵاتیگریدا زمانی کوردی دهسهلاتی نهبووه، کوردستان دابهشکراوو بۆ دوو پارچه پارچهیهکی له ژێر حوکمی ساسانیهکان دابوو، پارچهیهکی تری له ژێر رکیقی بیژنتینیهکان دابوو، دهقی ئاقیستای زهردهشت له سالی ۳۳۲ ی پیش زاین تهسکهندهری مهکدۆنی له ناوی برد بوو، تهو دهقهی ئاویتستای سهردهمی ساسانییهکان دهقییک بوو به گویرهی بهرژهوهندی ساسانییهکان نووسراوه، بهلام له گهلاوه وهش ههبوونی تهو دهقه وای کرد له موسلمانهکان کرد کورد وهک نهتهوهیهکی خاوهن کتاب حسیب بکهن،

داگیرکار ههر خاکی داگیر کردوو و میلهتهکهی تهپهسهر نهکردوو، بهلکو زمانهکهشی چهوساندۆتهوه، تهو زمانهیی خوریهکانیش له نیوان بهرداشی تهو هۆزه داگیرکارانهدا بهره بهره له ناچوووه بیان بۆته بهشیک له زمانی داگیر کار، ههر تهو تیکهله بوونه ناچاریهی وایکردوو زمانی گهلانی تهو ناچانه لهیهک بچن زۆربیهیان گهردانکردنی conjugatiom کارهکانی لهیهک نزیك بی تهو دیاردهیه له نیوان زمانه تهووروییهکانیش ههیه ههموو رهچهله کیکیان بۆ دانراوه proto له نیوان تهو زمانانهی تهمرۆ به زمانی کۆمهلهی زمانانی ئیرانی ناسراون، زمانی کوردی بهشیکه له چلی باکوری رۆژئاوای لقی ئیرانی زمانه هیند و تهووروییهکان، کهچی زمانی فارسی به زمانانی باشووری رۆژئاوایه، خزمایهتی کوردی و فارسی وهکو خزمایهتی ئهلمان و دانیمارکی یه چههلهوی گروپی کۆنی زمانی کوردیهی، گروپی پههلهوی له دوو لقی سههرهکی پیکدی (رییلی - زازا) (گۆرانی) پیکدی له (ههورامانی) و (لهکی) نهک ههر (زهنده) کهی ئاویتستا، بهلکو بارسیتیککی گهوره و گرانی تهدهبیاتی کوردی پینووسراوهتهوه کههی زیاتر له ههزار سالی رابردوون، تهمه و

دروستتوبونی زمانی ستاندار و "یه کزمانی خویندن". یه کزمانی خویندن و یهک ئه لفویئ ته زمونیئکی سه رکه وتوه. شهوه که مالییه کان، لهو ریگایهوه توانیان به تهواوی نهوهی نوی له رابردو دابرن و زمانی تورکی بکه نه زمانی فهرمی ستاندار و له زوړیک وشه ی عه ره بی هه تا "عوسمانی" پاکی بکه نه وه. شهوه له ریگای خویندنه وه نه بوایه، تورکه که مالییه کان هه رگیز نه یانده توانی زمانه که یان شهوا په ره پیبدهن .

له شه زمونی دوو دهسه لاتی کوردیدا، ماوه یه دوو جوړه سیسته می خویندن پیړه و ده کرا. حکومه ته که ی هه ولیئر قوئاعی سه ره تایی خویندن به دوو دیالیکت دارشتبوو. شه ته زموننه ی هه ولیئر و دهوک به پرؤگرام کاری له سه نه کرا. شه گه رنا بنه مایه ک و شه نگستیکی باش ده بوو بو قوئاعه کانی تر. به لام تاریشه ی بنه رته ی "مامؤستا" بو نه ک قوتابی! په روه رده ی حکومه ته ی هه ولیئر که شه جوړه پرؤگرامه ی به سه ر خویندندا سه پاند، به هیچ جوړیک کادیری بو شهو پرؤسه یه به ره هؤ نه کرد! مامؤستا سوړانیه که نه یده توانی به تهواوی "تیکسته بادینه که" بخوینتته وه! جا چون شلوقه ی په یقه کانی بکات، به

به پیچه وانه وه هاتنی موسولمانه کان هیچ په یوه ندی به ته عریبه وه نییه، چونکه ته عریب سرپینه وه ی شهو یتر ده گه یه نی، شه گه ر شهوسا پرؤسه ی ته عریب هه بوایه، ئیستا که س له کوردستان به کوردی قسه ی نه ده کرد، به راستی ته عریب له گه ل ده رکه وتنی ناسیونالیزی عه ره بی ده ستیپیکرد، هه ر شهو راستیه ش وایکرد خه مخوړانی زمانی کوردی شه لفوییه کی کوردی دروست بکه ن بو شهوه ی زمان و شه ده بی کوردی پی بنوسنه وه، شهو شه لفوییه له سه رده می حوکی ئیسلامی دروست بوو نه ک هه ژمونی دهسه لاتی عروبه، هه ر شهو لیپورده دینه بوو وایکرد هیچ کی شه یه کی نه ته وه بی و ئاینی دروست نه بی و مه زه بی له کوردستان هه تا سه رده می عه مانیه ت دروست نه بی و زمانی کوردیش نه ک هه ر شه ی لیئه کری به لکو به په یقی قورئان له روه ی زاروه ی ئیسلامیه وه ده وله مه ند بکری، شهوه و له سه رده می حوکی ئیسلامی یه کی تیه کی نه ته وه بی و زمانیی له نیوان هه رده و پارچه ی (ساسانی) و (بیژه نینی) بیته کایه وه .

* رات چیه سه باره ت به خویندن به دوو دیالیکتی جیاواز؟!

- خویندن و پرؤسه ی خویندن له قوتابخانه کاند باشتیرین که ناله بو

هه مان شیوهش مامۆستا بادینیه که تهواو له دهقه سوۆرانیه که نه ده گه یشت، جا چۆن قوتاییه کان حالی بکات؟!
 شه گه رنا مندال که بتوانی له یهک کاتدا له دهروهی دهوروبه ری خوئی بایلینگوهل بی "دوو زمان فیبری". جا چۆن ناتوانی له دهقیک بگات، که به لای که میه وه نیوهی وشه کانی به دیالیکتی خوئی بی؟!
 نامرازی زمان وهرگرتن Language Acquisition Devil له مندالدا زۆر چالاکه. مندال دهشی زۆر به ئاسانی نهک ههر زمانیک، به لکو چه ند زمانیک له یهک کاتدا فیبری بی. شه دهرفه تهیه که له ناینده دا یه کزمانی نوسین و خویندن و یه کزمانی ئاخاوتنیش لیده که ویتته وه .
 شه فسوس شه شه زموننه له باربرا، یاخود ریکتز بلین ههر له به راییه وه چونکه ستراتژییه ت نه بوو، به لکو ته نهها تاکتیکی سیاسی بوو، به مردووی له دایک بوو. پرۆگرامه کهی حکومه تی سلیمانی زیاتر له سههر شیوه زاری سلیمانی ئیشیی له سههر کرابوو. شه وهی بادینیه که هیچی بۆ نه کرابوو! ههرچی که رکوک بوو شه وه سی جۆره پرۆگرامی هه بوو، شه وهی هه ولیر و سلیمانی و ههروه ها به غدا!
 پرۆگرامی دوو دیالیکتی-ههر ناوچه یهک به دیالیکتی خوئی بخوینی- دربیکی

کوشنده یه له لاشه ی دابه شکرای کوردستان ده درئ. به و ریگیه ههروهک چۆن ئیتالی و فه رهنسی و ئینگلیزی و ئیسپانی... له قه له مپه وهی "لاتینی" ده رچون، له ئاکامیشدا بوونه خاوه نی زمانی سه ره به خو، به جوړیک ههر یه که شه دگار و خه سه له تی خوئی هه یه و که سیش له یهک ناگه ن!! شه و منداله فه رهنسی و ئیتالی و... هتد جارن به لایتینی ده یاخویند، هه موو له یهک ده گه یشتن له نوسین و ئاخاوتن، به ئام به جیا بوونه وه له لاتینی، ئیستا که س له یه کتر تیناگه ن. خو شه گه ر زمانی کوردیش بۆ دوو گروپ-کۆمه له دیالیکت پۆلین بکه یه ن: کرمانجی سه رو و ناوه رست ههروه ها په هله وی (گۆرانی، هه ورمانی، زازایی)، شه وه ده بینین گروپی یه که م زۆر به که می له گروپی دووم ده گات. ههر شه و درزه له گیانی زمانی کوردی که سانیکی له هه ورانی و زازایی به ئاقاریک دابرد که نکۆلی له کوردییون بکه ن و خو یان به هه ورانی و زازایی وه ک دوو نه ته وهی جودا بناسینن! ههرچی ئاخوهری کرمانجی ناوه راست و باکو ریشه هیشتا که نالیکیان له نیواندا ماوه، به و پرۆگرامه دوو دیالیکتیه شه وه ری شه و تونیله ش ده گیری! شه وهی کۆن له ئاکامی فاکته ری سیاسی (رۆلی

زمانی نەروییجی هیئەندە کەوتبوو ژێر کاریگەری ئەو دوو زمانە بە جۆریک ئەو سی نەتەو لە ئاڤوتن باش لە یەك دەگەشتن. لەو ماوەیەدا زمانی نەروییجی چ ئەوێ شار یا ئەوێ لادیکان زیاتر هەر زمانی ئاڤوتن بوو، نەك زمانی نووسین .

لە پاش سەرەخۆبوونی نەروییج لە ساڵی ۱۹۰۵ زمانیەك لە شارەكانی نەروییج هەبوو، زمانی شاریی بوو تژی بوو لە پەیف و فریزی دانیمارکی و سویدی. ئەو زمانە کە بە زمانی (مۆلبوک) ناسراوە لە بەرای ۷۵% هەتا ۸۰% نەروییجەکان پێیان دەخویند، زمانی دووێم کە بەرەمی ناسیۆنالیستی نەروییجی بوو لە هەمبەر عەزویی کەلتوری دانیمارکی و سویدی ناوی نینۆرشلە لە بەرای زمانی خویندنی نزیكە ۲۰% نەروییجەکان بوو. بەلام بە حوكمی ئەوێ ئەو دوو زمانە زۆر لە یەك نزیك بوون و لە ئاڤوتن زۆریە نەروییجەکان لە یەك دەگەن، هەروەها بە حوكمی ئەوێ (مۆلبوک-بۆكمۆل) دەسەلتاتی زیاترە و جگە لە خویندن ئەوێ ئەدەببیشی زیاتر پی دەنوسری، هەروەها دەسەلتاتی نەروییجیش کار دەكات بۆ زیاتر لە یەك نزیك كێرە ئەوێ هەردوو شیۆ، ئەوێ تا ئیستا زمانی بۆكمۆل زمانی ۸۷%

داگیرکەران) و جوگرافیا بوو، بەلام ئەوێ هەردوو دیالیکتی کرمانجی سەروو و ناوەراست بەرەو "دوو زمان" دەبات، دەسەلتاتی کوردی خۆیەتی، ئەگەرنا فاکتەری سیاسی و جوگرافی هەرفتوون و توانای جارانیان نەماوە! لەوێ یە پرسی چۆن؟! ئەو پرسی بەدوو دیالیکت خویندن خۆی لە خۆیدا پەيوەستە بە بێرکێرەو و تیروانیی خێلەکی! کورد لە چەرخێ هاوچەرخیشتا هیشتا زۆر خەسلەتی قۆناغی دەربەگی لە گوفتار و رەفتاریدا ماوە، جارێ کە کەسانی وەك مەسعودی لە (مروج الذهب) دەیانگوت کورد چەند عەشیرەتە ئەوێ ئەوێ زمانە یە پێی قەلس دەبووین، بەلام ئەمڕۆ کورد خۆی (دەیهوی!) و کار دەكات! لەسەر بوژاندنەوێ هەمان نەریت! من نازام مندالی کورد (چ سۆرانی بی یا بادینی)، کە بتوانی عەرەبی و ئینگلیزی فیڕیبت بۆچی ناتوانی دیالیکتیکی دی زمانە کە خۆی فیڕیبت؟! !

*ئایا ئەمڕۆ لە هیچ ولاتیك ئەم جۆرە دیاردە یە هە یە؟

-دەبارە یە هەبوونی دوو زمانی خویندن بۆ نەتەوێ یەك تەنیا لە نەروییج هە یە. نەروییج ولاتیكە زیاتر لە حەفتا لە سەدی لە ژێر حوكمی دانیمارکی و سویدی دابوو ۱۳۰۰-۱۹۰۵. لەو ماوەیەدا

عەرەب و فارس و چين؟! بېنگومان تەوہى
دوایی .

*سەبارەت بە زمانى عەرەبى ئايىن و
زمانى توركى دەسەلات و ئىنگىلىزى
رۆشنىبىرى ھۆكارى دروستبوونى زمانى
ستاندەر بوون. دەكرى بلىين قۇناغەكانى
بابان ھۆكارى بەدەسەلاتبوونى زمانى
كرمانجى ناوەرپاست بوو؟

-سەبارەت بە عەرەبەكان قورئانى پىرۆز
نەبوایە ھەرگىز نە خۆيان دەبوونە تەو
نەتەوہىبە نە زمانەكەشيان دەبووہ يەكىك
لە زمانە جىهانىبەكان، بەلام لە
سەردەمى عەلمانىبەكانى كلاسسىكى
عەرەبىدا، بزاقى عەرەبىبەتە نەتوانى لە
رىگای زمانىكەوہ "يەكىتتى عەرەبى"
دروست بكات! بە پىچەوانەوہ توركەكان
بە پەسەندكردى زمانەكەيان، توانيان
يەكىتتىبەكى نەتەوہىبى بۆ خۆيان بنياد
بنين. عەلمانىبەتە توركى زمانى توركى
دروست كرد، ھەرچى عەلمانىبەتە
عەرەبىبە زمانى عەرەبى نەتەوہى
عەرەبى بەرەو پارچەپارچەبوون برد .

سەبارەت بە ئىنگىلىز، تەنھا رۆشنىبىرى
فاكتەرى بە عالەمىبوونى زمانى
ئىنگىلىزى نىبە، داگىركردنى عەسكەرى و
فىكرى و كەلتورىش لە سەدەى نۆزدەھەم
و بىستەم كاريگەرى خۆيان ھەبووہ .
ھەرەسى مېرنشىنى تەردەلان ھەرەسى

خەلكى نەروىجە لە باشورى تەو ولتە
زمانى فەرمى و خويندنە، ھەرچى
نېنۆشلە تەوہ زمانى تەنھا ۱۲%ى
خەلكى باكورى ولتە ھەرەھا لە باكور
زمانىكى تر ھەبە بە ناوى (سامى)
زمانى لە ۱%ى نەروىجە كۆچەرەكانە!
وہك لە رىژەكە دەردەكەوى زمانى
نېنۆشل، نەروىجى نوى-زمانى گوندىبەكان
بەرە بەرە دەپوكىتتەوہ و چاوەرپىدەكرى
بكرىتتە فاكترى پاككردنەوہى زمانى
مۆلبوك لە وشەى دانىماركى و سوئدى !!
تەزموونى نەروىجى بۆ ھەر كەسىك
دەستبەدات بۆ كورد دەست نادات،
چونكە لە ناو كورددا دەبىتتە فاكترى
دېفاكتۆبوونى دوو زمانى كوردى!! نازانم
بۆ ئىمە چا و لە عەرەب و فارس و چىنى
ناكەين، عەرەب تەو ھەموو دىيالېكت و
شىوہ دىيالېكتەيان ھەبە، بەلام ھەر
پەسەندى يەك جۆرى زمانى نوسين
دەكەن. جولەكە فارسەكانى ناو ئىسرائىل
ھەر پەسەندى زمانى تەدەبى فارسى
دەكەن، تايوانىبەكان ھەموو شەپكىكى
سىياسى دەولتەتى چىن دەكەن، بەلام لەسەر
ئاستى زماندا، ھەر بە زمانى
(ماندەرىن)ى چىنى دەنوسن و دەخوينن.
كامەيان بۆ ئىمەى كورد ھۆكارى
يەكبوونە تەوہى نەروىجى يان تەوہى

دیالیکتی گۆرانیشی لیکهوتتهوه. له سهردهمی میرنشینی ئهردهلاندا، دیالیکتی گۆران بووه زمانی دهسهلات و ئهدهب و خویندن، بهلام به ههرهسهینانی میرنشینهکه، ئهوه دهرفتهش بو دیالیکتی گۆران نهما، ههرچهنده شاعیران ههر لهو دیالیکتته شیعیان دهنوسی. میرانی بابان ئهوه ئهزمونیهان گواستهوه ناو میرنشینهکهی خویمان له سلیمانی رۆلی ههر سی شاعیری ناوداری کورد، نالی و سالم و وردی له بنیاتنانی قوتابخانهی بابان، ههرهها دهگاکردنهوه به روهی نوسین به دیالیکتی کرمانجی ناوهراست له رۆلی سیاسی میر زیاتر نهبی کهمتر نهبووه! ئهمه ههرچهنده ههتا بهریابوونی راههپینهکانی شیخ مهحمود و دروستبوونی دهولتهی عیراق زمانی فارسی له کوردستاندا ههر زمانی خویندن و نوسین بووه. ههرچهنده میجهرسۆن به نیازیکی داگیرکهراکه ناوهراست. رۆژنامهی تیگهیشتنی راستی و پیشکهوتنی دهکرد، بهلام پیشکهوتن رۆلیکی زۆر پۆزهتیقی بینی له چهسپاندنی دیالیکتی کرمانجی ناوهراست. رۆژنامهکه دهگای بهسهر زۆریه شاعیر و نوسهراهی سلیمانیدا کردهوه که نوسینهکانیان لهوی بئاو بکهنهوه، ئهوه وشیاریه سیاسی و

نهتهوهیه له پاش میجهرسۆنهوهش درێژهی کیشا، دهسهلاتی شیخ مهحمود سی رۆژنامهی دهکرد، له پاش ههرهسهینانی شیخ مهحمودیش ئهوه بزاقهی نوسین له رۆژنامه و گۆفارهکانی سلیمانی ههر درێژهی ههبوو، ههرهها چهند ریکخراو و کۆمهلهیهکی نهتهوهبیش، که له سلیمانی دامهزران، هاوکاربوون له گهشهکردنی ئهوه دیالیکتی کرمانجی ناوهراست. بیگومان له دهولتهی عیراقیشدا که باس له زمانی کوردی دهکرا، مهبهست لێی ههر ئهوه دیالیکتته بوو، چونکه سلیمانی ئهوسا ههم ناوهندیکی سیاسی بوو، ههم ناوهندیکی رۆناکبیری بوو. ههرچی کرمانجی سهروو بوو ههرچهنده قوتابخانهی بۆتان به ئهلفویبی کوردی (نهک لاتینی) ئهوه بنهمایهی دروستکرد، چهندان شاعیریش وهک جهزیری و ئهمهدی خانی هانی زمانی کوردانیان دا، که گرنگی به زمانی خویمان بدهن، بهلام وهک له مهموزینی خانی دهردهکهوی، ههر دهسهلاتی کوردی به شیویهکی ناراستهوخۆ ریکگر بووه لهسهر پویتهدان به زمانهوه. ئهمه وهنهبی روناکبیرانی کورد به عهقلی میرهکان بیریان کردبیتتهوه و دهستبهرداری ئهوه کۆشسه زمانی بن. ئهوان توانیان یهکهم

نوسینی پیدەکریت "عەرەبی" نیه، به‌لکو له‌سه‌ر شیوازی ئەلفوییی عەرەبی دامەزراوه. چەندان پیتی وەك (ق، ژ، گ، ل، ر، پ) له‌ کوردییە که هەن، له‌ عەرەبیە که دا نین، هەر وەها چەندان پیتی وەك (ص، ض، ذ، ث) له‌ عەرەبی هەن، له‌ کوردییە که دا نین، کهواته‌ بۆ پیتی بگوتری عەرەبی؟! کوردی و عەرەبی له‌ دوو خێزانە، زمانی ته‌واو له‌ یه‌ك جودان. هەرچی سلاقیه‌ شه‌وه‌ له‌ سنوریکی زۆر سنوردار کاری له‌سه‌ر ده‌کری، ته‌نها کورده‌کانی سۆقیه‌تی پێشوو به‌وه‌ ئەلفوییه‌ ده‌نوسی. ئەمەش پرۆسه‌یه‌کی خۆهێشتی نه‌بوو، به‌لکو شیوعیه‌کانی سۆقیه‌ت سه‌پانديان، بۆیه‌ له‌ جیی خۆی نیه‌. سه‌بارەت به‌ کوردی ئەو ئەلفوییه‌ی وەك ئەلفوییه‌کی کوردی دا بنری. ئەمە و ئەو ئەزمونە تالە‌ی شیوعیه‌ت له‌ سۆقیه‌ت به‌سه‌ر ئەو کوردانە‌ی شه‌وی هینا، له‌ هی عەرەب و تورکه‌کان و فارسە‌کان دژوارتر بوو، چونکه‌ پرۆسه‌ی کۆچپێکردن و په‌رتە‌وازه‌کردنی کوردی موسولمان نه‌ک یه‌زیدی له‌وی به‌ر له‌ عیراق ده‌ستی پێکرد. بۆیه‌ئ ه‌وه‌ی به‌ سلاقیش نوسراوه‌ ده‌کری به‌ لاتینی یان کوردی بنوسریته‌وه‌.

هەرچی لاتینی‌ه‌که‌یه‌ شه‌وه‌ خۆی له‌ خۆیدا پرۆسه‌یه‌کی ئیستیعماری بوو، ئینگلیز

چیرۆکی کوردی و (شه‌وه‌ی بایه‌زیدی) و یه‌که‌م رۆژنامه‌ی کوردی به‌و دیالیکته‌ بنوسن، هەر وەها پێش‌گۆران شاعیریکی وەك ره‌حمی هه‌کاری فه‌سیده‌یه‌کی له‌سه‌ر شیوازی نوێ نوسیوه‌. هەرچه‌نده‌ کرمانجی سه‌روو/باکوور قسه‌که‌ری زۆر زیاتره‌ له‌ کرمانجی ناوه‌راست، به‌لام به‌ حوکمی شه‌وه‌ی که‌مالیه‌کان زمانی کوردیان هەر له‌ به‌راییی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی تورکیا قه‌ده‌غه‌کرد، رۆشن‌بیرانی کوردی باکووریش پشتیان له‌و ئەلفوییه‌ی جه‌زیری و شه‌مه‌دی خانی کرد، ئەلفوییه‌کی لاتینی وەك شه‌وه‌ی که‌مالیه‌کانیان دارشت، هەر بۆیه‌ له‌ بیسته‌کانه‌وه‌ کرمانجی باکوور وەك زمانی نوسین (هەر وەها وەك ئاخاوتنیش له‌ دامه‌ه‌زگاگان) قه‌ده‌غه‌کرا و چی ترشی له‌ ناو باکووری کوردستان شه‌ده‌ب به‌ ئەلفوییه‌ی کوردی و زاری کرمانجی باکوور نه‌نوسرا. ئەو پێکۆله‌ی له‌ شه‌وریا هه‌یه‌ زۆر سنورداره‌ ناتوانی وەك کرمانجی ناوه‌راست شه‌و رۆله‌ پۆزه‌تیغه‌ی هه‌بی.

*کورد به‌ سی ئەلفوییه‌ ده‌نوسی:
ئەلفوییه‌ی عەرەبی، ئەلفوییه‌ی لاتینی، ئەلفوییه‌ی سلاقی. کامه‌یان ئەلفوییه‌ی زیاتر له‌ گه‌ل‌ زمانی کوردی ده‌گۆجی؟

-جاری وەك له‌ پێشتر ئاماژه‌م بۆ کرد شه‌و ئەلفوییه‌ی له‌ باشووری کوردستان

له گه‌ل پیت و ده‌نگه کانی کوردیدا، یه که‌یه کی پر هارمۆنی پیکده‌هینی، هەرچی لاتینییه که‌یه، ئه‌وه هەر وینه‌ی بو ئه‌و ده‌نگانه دانه‌ناوه (ح، ع، غ، ق، ل، ر، ..) کورد له ریگای دین و دراوسیستی له گه‌ل عه‌ره‌ب و فارس به چهندان وشه‌ی به‌و ره‌نگانه‌وه هه‌یه. ۵- سامانیکی گه‌وره‌ی رۆحی کورده هه‌روه‌ها ناسنامه‌یه کی نه‌ته‌وه‌یی کورده. کورد به‌و ئه‌لفوییه له غه‌یری خۆی جیا‌ده‌کریته‌وه، هه‌روه‌ها ده‌کرێ ئه‌م جو‌ره ئه‌لفوییه به‌ به‌ره‌میکی مه‌عریفی عه‌قلی روناکبیری کوردی دابنیت.

سه‌دان وشه‌ی هاو واتا له نیوان شیوه‌زاری شه‌نگاری و زمانی هه‌نگاری هه‌یه که‌چی هه‌یج توێژه‌ریک جو‌رته‌ ناکات بلی شه‌نگاری و هه‌نگاری یه‌ک زمان

*کۆنترین ده‌قی کوردی که به ئه‌لفوییه عه‌ره‌بی نووسرا‌بی کامه‌یه؟

- دیارکردنی کۆنترین ده‌ق کارێکی دژواره زۆریک له زمانه‌وان و توێژه‌ران هه‌ولیان داوه که ئه‌و ده‌قه کوردیه‌ بدۆزنه‌وه.

یه‌که‌م ریزماننوسی کورد که له کوردستان ریزمانی کوردی به ئه‌لفوییه کوردی نووسی بی سه‌عید صدقی کابانه - کتێبه‌که‌ش به‌ناوی (مختصر

به‌سه‌ر که‌مالیه کانیاندا سه‌پاند، ئه‌وانیش به‌سه‌ر کوردی باکوریاندا سه‌پاند. وێرای ئه‌مه‌ش که ده‌لێین لاتینی، کامه‌ی په‌سه‌ند بکه‌ین؟ ئه‌وه‌ی به‌درخانیه‌کان، گیو مورکیانی، د. جه‌مال نه‌به‌ز، د. شه‌فیع قه‌زاز، یان ئه‌وه‌ی راگه‌یانندی حه‌زه‌کانی باکوور؟ چونکه ئه‌مانه هه‌یچیان سه‌ده‌سه‌ده‌ وه‌ک یه‌ک نین!!

به‌ کورتی من خۆم په‌سه‌ندی ئه‌لفوییه کوردی ده‌که‌م له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مايه:

۱- ئه‌لفوییه‌کیه کوردیه‌که، ئه‌وه‌ی له‌و ئه‌لفوییه‌دا هه‌یه له ئه‌لفوییه لاتینی و سلاقیدا نیه.

۲- میژووێکی زۆر کۆنی هه‌یه و ده‌ستکردنی کوردانه و ده‌قیکی یه‌کجار زۆری پینوسراوه‌ته‌وه.

۳- ئه‌لفوییه‌که وای له زمان کردوه که چۆن ده‌نوسی ئه‌وه‌هاش بخویندریته‌وه.

لی‌رده‌ا رۆلی قاول به‌ده‌رده‌که‌وی. له کوردیدا قاوله‌کان به پیت ده‌نوسرین نه‌ک هه‌مایان بو دابنیت. هه‌رچی ئه‌لفوییه عه‌ره‌بیه بو غه‌یره عه‌ره‌ب ئاسان نیه، چونکه بو قاوله‌کان هه‌ما هه‌یه له جیاتی پیت. هه‌ر بو نمونه سه‌یری ئه‌م سی پیته بکه (ک، ت، ب)، به هۆی هه‌ماوه واتا که‌یان چهند ده‌گۆریت: کتب: نوسی، کتب: نوسرا، کتب: کتێبه‌کان. ۴- هه‌یج گرفتێکی فۆنه‌تیکی و رینوسی نییه

صرف و نحوی کوردی) یه له سائی ۱۹۲۸ له بهغدا چاپی کردووه ههر له و ساله توفیق وههبی کتیبی (دهستووری زمانی کوردی) چاپکردووه، له سائی ۱۹۳۳ کتیبی (خویندهواری باو) چاپکرد تویتهریککی وهك د. جهمال نهبهز له هفتاکان باوهپی وابوو که خویندهواری باوی توفیق وههبی یه کهم دهق بی که پیته ناعهره بیه کانی وهك (ظ،ث،...) به کارهینا بی! ته مه و جگه له کتیبه که ی سه عید صدقی کابان، زۆر کتیبی تر یاخود دهقی دی کوردی به ته لفوویی کوردی نووسراون. ههر بۆ نمونه د. ته وره همانی مارف دهنوسی تهو دهستنووسه ی که سائی ۱۲۷۴ ی ک / ۱۵۸-۱۸۵۹ ی ز مه لا مه حمودی بایه زیدی به ناوی (عادات و رسوماتی نامه ی اکرادیه) وه نووسیوییتی تیکرایی تهو پیته کۆنسونانته کوردییانه ی تیدایه، که له ته لفوویی عهره بیدا نین. ته مه و ههر له سه ده ی نۆزده جهند دهقیکی دی کوردی به ته لفوویی کوردی نووسراون. وهك کتیبه ریزمانیه که ی عهلی ته ره مافی فهرهنگی ناسراوی (الهدیه الحمیدیه فی اللغة الکردیه) ههروهها یه کهم رۆژنامه ی کوردی رۆژنامه ی کوردستان . به لآم ده بی میژووی دهقی کوردی به ته لفوویی کوردی ته مه نی ته وهنده کورت

بی؟! بیگومان نه خیر جهندان دهقی کوردی جهند سه ده بیه که بهر له سه ده ی نۆزده ههم به ته لفوویی کوردی ناسراون. شیعره کانی مه لای جزیری ته حمه دی خانی و مه ولودنامه ی مه لا باته یی ههر به و ته لفوویی نه نووسراون؟! ته دی چوارین یاخود مه سنه و بیه کانی بابا تاهیری هه مه دانی له سه ده ی ۹ و ۱۰ ههر به و ته لفوویی نه نووسراون؟! له و ماوه یه ی مژۆلی ئایین و زمانناس بووم، چاوم به دهقه کوردییی کانی جلوه و (مه سحه فارهش) کهوت که یه که میان شیمان ده کوری له سه ده ی دوازده نووسرابی و ته ویتریان له سه ده ی چوارده ههم هه ره به و ته لفوویی نووسراون بیگومان دهقی بابه تاهیر و هه ردو دهقی (جلوه) و (مه سحه فارهش) یه کهم دهقی کوردی نین، به لآم بیگومان به جهند سه ده بیه که کۆنترن له دهقه که ی بایه زیدی و (ئینجیلی کوردی) و دیپاچه که ی مه لا ئین ئاده م و خویندهواری باو ! ته گهر رای من وابی که دهقی بابه تاهیر بیان جلوه مه سحه فاره شی ئیزدیان به به راورد له گه ل ته وان ی دی کۆنترن دهقن، ته گهر پیکیۆلی زیاتر بکری ژیدهری تر ده دۆزینه وه. لیبره دا ته وه ی گرنگه تویتینه وه بیه نه ک گریمان کردن. تویتینه وه به لگه ی بهرجه سته ی دهوی

پیتھکانی ئەو دوو زمانه به ئەلفوییی کۆنی کوردی و عەرەبی زۆر لایههک جیاوازن!

* دەتەوی بۆی کوردیش پیش ئیسلام ئەلفوییی خۆی هه‌بووه؟! *

-پیش ئیسلامبوونی کورد، چەند ئەلفویییەک هه‌بوونه بەلام ئەو ئەلفویییانە سەد لەسەد کوردی نەبوونه بۆ نمونە بە حوکمی ئەوەی ناسنامەیی نەتەوهیی زەرەدەشت لە ئاویستا تەواو ساغ نەبۆتەوه بۆیە لە رووی زانستییەوه مەزۆ جۆرته‌تی ئەو ناکات ئەو دوو بە کورد و کوردی دابنێ. هەندی دەلێن دەقی ئەو ئاویستایەیی بۆ زەرەدەشت هاتوو (یان ئەوانەیی باوەریان وایه ئەو ئاویستایەیی زەرەدەشت نووسیویەتی!!) بە خەتی میخەکی مسماری بووه، بەلام هەرچی (زەنده) (راشەیی ئاویستا) بە کوردی پەهلەوی کۆن بووه. ئەو دەقه بە (ئەلفوییی ئاویستایی) یاخود (مادی ی نووسراوه .

جگه له ئەلفوییی ئاویستان (ئەلفوییی پەهلەوی) و ماسی سۆراتی-یش هه‌بووه. ئەحمەد بن وحشیەیی نەبتی لە پەراویزی (شوق المستهام في معرفة رموز الاقلام) که لەسالی ٢٤١ ی کۆچی بۆ خەلیفه (عبدالملك مروان) دەنووسی:.. لە بەغدا چاوم بە سی بەرگ کتیب و نووسراوی

ئەوه رای عەلانیەدین سەجادی و د. جەمال نەبەز... هتد که دەلێن ئەلفوییی کوردی هاوکاتە لەگەڵ جیگیربوونی دەسەلاتی ئیسلامی لە کوردستاندا!

* رایهک هه‌یه ده‌لێ نەک کورد ئەلفوییی له عەرەبەکان وەرناگرتوو به‌لکو عەب له کوردیان وەرناگرتوو؟! *

-عەرەب که هاتنه کوردستان قورئانی پیروژ به تەواوی دابەزی بوو، هەتا هەولێ نووسینیەوهی قورئانیش دەستیپێکردبوو. ئەمە لە لایهک، لە لایهکی تر کورد لە سەردهمی فتوحاتی ئیسلامیدا دەسەلاتی سیاسی نەبوو هەتا زمانی سیاسی خۆی هەبی و لە دەولەتی خۆی بە نووسین بە کاری بێنی! راسته هەندی نووسەر (زەن)یان وایه که پیتھکانی (گ، ق، ص، چ، پ، ژ) پیتی رەسەنی کوردین، عەرەب خۆمائی کردوون. هەرۆهه دەلێن که ئەلفوییی عەرەب لەسەر بنەمایی ئەلفوییی (ماسی سۆراتی) دامەزراوه، بەلام ئەو رایانه له (زەن) و (گرمیان) تێپەر ناکەن، چونکه له رووی میژوووییەوه پەیه‌ندی هەمەلایه‌نه و راسته‌وخۆی کورد و عەرەب له دواي فتوحاته‌وه بووه. ئەو کاتەش قورئانی پیروژ به ئەلفوییی عەرەبی دابەزی بوو هەرۆهه نووسرابووه. لە رووی زمانه‌وه‌ش

زمانه یهك بن یاخود ههتا خزمیش بن. زۆرجار پێكچوون له ئاكامی (هاوسی) دهبی وهك پێكچوونی ههندی وشه (كوردی و عهرهبی) (كوردی و تورکی) (كوردی و توركمانی) ههندی جار دین ئه و رۆله دهیین. ئه وهندهی دهقی قورئان كاری له زمانه ئه دهبی كلاسیكی كوردی كردوه زمانه ئه دهبی عهرهبی ئه و كاریگهریهی نه بووه. ئه و وشه عاره بیانهی له دهقی قورئانین له وهی عهرهبی ئه دهبی بن! وشه كانی زمانه فهرهنسی و ئینگلیزی له روهی زینووسه وه زۆر پێكدهچن، كه چی ههردوك دوو زمانه له یهك جیاوازن .

شپوه زاری شهنگالی (سنجاری) له گهله زمانه (ههنگاریا) له جوگرافیاو كهلتوور و دینه وه زۆر له یهك دورن كه چی به دهیان بگه سه دان وشه له نیوان ئه و دوو زمانه دا ههیه به هه مان (واتا) و ههتا (فۆنه تیک) كه چی هه یچ توێژه ریک جورته ناکات بلای شهنگالی و ههنگاری یهك زمان !!

ئهمه و وشه كانی دهقی ئاوێستا به فارسی و هیندی و ئه فغانیش دهچن. ئه دی بو ئه وان چ بلیین؟! له لایه کی تریش ئه وه خودی ئاوێستا نییه كه ههندی وشه به كوردی ئه مپۆ دهچی به لكو زیاتر گاته كان و زهندی ئاوێستایه، ئه مه

كوردی كهوت كه به پیتی ماسی سوواتی پیتی رهسه نی كوردی نووسرا بوون ئیستاش له شام دوو بهرگ له و كتیبانه م له لایه یه کیکیان باسی چانندن دهكات و ئه ویتیشیان له بابهت دۆزینه وهی ئاوه له جیگای وشك و بی ئاودا .

ههروهها ههندی توێژه ری تر ئامازه به ئه لفوویییه کی تر دهكهن، به ناوی ئه لفوویی ئیزیدی به لام به پای من ئه و ئه لف و بییهی ئیزیدی کۆن نییه . چونكه ئیزید پاش سه دهی دوا زده هه می زایی نی سه ریه لداوه، ئه و جوړه ئه لفوویییه زیاتر له ئه لفوویی ئاوێستایی و په هله وی و ههتا عهرهبی وه رگیراوه. هه ر بو ئه و جلیوه و مه سه فا ره شیان پینووسیته وه بو ئه وهی وهك له جلوه هاتوه غهیره ئیزیدی ئاگای له م دینه نه بی :

(ام کتیبه كه ناوی جلوه یه و خویندنی درست نیه بوکسی كه لم ملته بدره)
(ئهم کتیبه كه ناوی جلوه یه خویندنی دروست نییه بو كه سیك كه ئیزیدی نه بیته)

* بوونی ئه وه هه موو پێكچوونه له نیوان وشه كانی ئاوێستا و زمانه كوردی به لگه نییه له سه ر ئه وهی كه ئاوێستا به كوردی نووسرابی؟

-دیاردهی پێكچوونی وشه له دوو زمان فاکتهری یه کلاکهره وه نییه که ئه و دوو

فۆرم و فۆنەتیک و واتا له فارسی نین!! نازام بۆ دەبی فارسی بن. خۆ کورد پیش فارس دەولەتی هەبوو؟! بەرای من بۆ سەدان وشە لەیە کچووی فارسی و کوردی دەبی بگەرێنەوه بۆ زمانی دایک proto ی ئەو دوو زمانە نەک ئەو جوړە لیکدانەوهی بۆ بکری. سەبارەت بە لەیە کچوونی وشەیی زمانی فەرەنسی، ئەلمانی، ئینگلیزی دیار دەکە ئاسانتر چارەسەر دەکری لەلایەک بە کۆنی یەکی لەوسێ زمانە. دووهمیش زۆریان وشە هاوبەشەکانی ئەو دوو زمانە لە رووی ئیتمۆلۆژیەوه یۆنانی یان لاتینین!! ئەگەر وشەیی سویدی و دانیمارکی و نەرویی بەراورد بکە ئەو زۆریک لەو وشانەیی لە زمانی مۆلبۆکی نەرویی دا هەن لە رووی ئیتمۆلۆژیەوه ئەگەر سویدی و دانیمارکی نەبن، لاتینین. هەرچی دایکە زمانی فارسی و کوردیە تەواو دیار نییە بۆیە ئیتمۆلۆژیە چارەسەری ئەو دیار دەیه ناکات .

عەرەب و کوردیش زۆر وشەیی هاوبەشیان هەیە ئەو وشانەیی کورد لە عەرەبی وەرگرتوون هەندیکیان تەنها فۆنەتیکی گۆریون وەک (وقت-وخت) ناوێ عەرەبیەکانی بە جۆری گۆریو هەبێ عەرەبیەکانی وشەکەیی خۆی ناسیتەوه هەربۆنمونه :

ئەوێش ناگەیهنی کە ئەو پیکچوونە کە زۆری لە رووی فۆرم و واتاوەش دەقاردەق نییە، ناسنامەیهکی دی ئەتینکی بۆ ئاویستا دروست بکەین!

* زمانی ئاویستا دینی مادەکان بوو، زمانی ئاخاوتن نەبوو. هەرئەمەش وایکردوووە زمانی ئاویستا لەگەڵ رووخانی نەک هەر ئەمپراتۆریەتی میدیا، بەلکو حەخامەنشینی و ئەشکانیش لە ناو نەچی..

کۆمەڵێک وشە و زاراوەی لە کوردی و فارسیدا هەن. لە رووی ئیستیمۆلۆژیاه چۆن دەتوانین رەسەنی ئەو وشانە بەلای زمانیکدا ساغ بکەینەوه!؟

-کورد لەگەڵ دراوسێکانی کۆمەڵێک وشەیی هاوبەش هەیە. بە حوکمی ئەوێ کوردی و فارسی هەردووک سەر بە خێزانە کۆمەڵە ئێرانیهکانن. هەرئەوه هەردووک مێژووێکی هاوبەشیان هەیە. لەم روانگە دیار دەیی وشە لەیەک وەرگرتن هەر روودەدات. لە رووی هەتا دیارکردنی رەسەنی وشەش ئاسان نییە رەسەنی ئەتینکی ئەو وشانە دیار بکەین د. ئەوێ هەمانی حاجی مەرف هەندی وشەیی وەک سروشت و نمایش و وەرزش نایاب و ئەندیشه و بالۆیز بە نمونەیی وشەیی فارسی لە ناو کوردی دەیانھێننەوه، هەرچەندە هەندی لەو وشانە بە هەمان

ئىسماعىل - سمكۆ - سمه

محمد - خوله - هتد

عەرەبىش زۆر وشەي لە كەلتورى كوردىيەو وەرگرتوو دەكرى لە رووى جوگرافىاو وەرسەنى ئەو وشە كوردىانەي ناو زمانى عەرەبى بدۆزىنەو: گويز - جوز، جيزەر - جزر. هتد ئەمەو بەسەدان وشە لە فىلمە كۆنەكانى هيندى هەن دەقا و دەق بە فۆنەتيك و واتاو وەك ئەوئى كوردىن جا ئەگەر بۆ زمانى دايك نەگەرئىنەو ناتوانىن بلىين ئەو وشانە لەرسەندا نە كوردى نە فارسىن نە هيندىن .

* ئەمپۆ لە زانكۆكانى كوردستان چەندان بەشى زمانى كوردى هەن هەرەها جگە لە ئەكادىمىيەي كوردى - كۆليژى دراساتى كوردى لە دەوك كوردۆلۆژى لە سليمانى هەن. ئايا دروستكردنى ئىنساياكلۆپىديايەك بۆ زاراو و چەمكى زمانەوانى بەگرنى نازانى بۆ ئەوئى بىتتە مەرجهعئىك بۆشيكردنەوئى ئەو هەموو چەمك و زاراوانە؟

-لەم بوارە هەولندراو. د. ئەورەجمان فەرەهەنكىكى زمانەوانى لە رووسىيەو و كردۆتە كوردى. هەرەها لە رووى زاراوئەش بەشئىك لە ماستەر و دكتورانامەكانى بەشەكانى كوردى چەند

لاپەرەيەكيان بۆ هەندى زاراو تەرخان كردوو. لە فەرەهەنگى ئۆكسفىوردى ئىنگليزى - كوردى لىستىك بۆ زاراو گرنگەكانى بوارى زمانەوانى هەيە، بەلام ئەوانە بەهيچ جۆرى ناچنە خانەي ئىنساياكلۆپىدياو. بەراستى ئەم پەرۆئەيە دەبى پەرۆئەي دام و دەزگايەكى ئەكادىمىي بى، چونكە وابزائى نەتەوئەيەكى ديار نىيە كە ئىنساياكلۆپىديايەكى لەم بوارەو نەبى. ئەگەر نەشكرى بنووسرى ئەو دەكرى ئىنگليزى زان و فەرەنسى زانەكان هتد. دەتوانن فەرەهەنگە ناسراوەكانى ئەو بوارە وەرەبگيپنە سەر زمانى كوردى چونكە بەراستى ئەو بوارە لە دىراساتى كوردى زۆر هەزارە هەتا قوتابىيانى ماستەر و دكتوراش بۆ روونكردنەوئى ئەو چەمكەنە هەر مامۆستا و هەندى ژىدەرى عەرەبىيان مەرجهعە.

مۆرفۆفونىم لى روانگەى بابەتەود

بازيان يونس

مامۇستا لى كۆلىتى پەروەردەى سۇران

پېشەكى

مۆرفۆفونىم ۋەك ئاستىكى ناۋەند لى نىۋان ھەردو ئاستى مۆرفۆلۈجى و فۆنۆلۈجى زمان رۆلىكى چالاك دەبىنىت بۆ پەيوەندى و پېكەۋەبەستنى ھەردو ئاستەكە ، بەشىۋەيەك تىكچىرژانىكى بى وىست (بەخورتى) دروست دەكەن لى ھەرىكە لى ۋە بابەتەنى كە دوو لايەنى نىۋان ئاستى مۆرفۆلۈجى و فۆنۆلۈجى .

ناساندنى مۆرفۆفونىم :

مۆرفۆفونىم بەزۇر شىۋە ناساندنى بۆ دەكرى ، لەوانەش :

تىكچىرژان و پەيوەندى ھەردو ئاستى مۆرفۆلۈجى و فۆنۆلۈجىيە .

پەيوەندى يەكەكانى ھەردو ئاستى مۆرفۆلۈجى و فۆنۆلۈجى دروستكردى مۆرفۆفونىمى زمانە ، يەكەكانىش برىتىن لى : مۆرفىم و مۆرف و ئەلۆمۆرف و وشە لى ئاستى مۆرفۆلۈجى و فونىم و فون و ئەلۆفون لى ئاستى فونۆلۈجى ، ھىزىش ۋەك فونىمىكى ئاكەرتى بەژدارە لى نىۋان ھەردو ئاستەكە ھەرچەندە دەورى زياتر لى ئاستى مۆرفۆلۈجى دا ئاشكرا دەبىت .

ئەو مۆرفىمانەي لە شىۋەي فۆنىمىك خۇيان دەنۆينىن مۆرفۆفۆنىمىم دروست دەكەن .
 گۆرانە فۆنۆلۆجىيەكان لە ھەر وشەو مۆرفىمىك دا بن مۆرفۆفۆنىمىم لە زماندا دەنۆينىن
 بە واتايەكى تر ھەر گۆرانىكى دەنگسازى ۋەك (دەنگى گروپ ، گواستىنەۋەي ھىز ،
 گۆرانى قاول و كۆنسانت ، نىمچەبزۆين لە ژىنگەي جىجىادا) لە ئاستى وشەسازىدا
 ۋەك يەكەي (مۆرفىم و مۆرف و ئەلۆمۆرف ، وشەو جۆرەكانى) رۇوبىدات ئاستى
 مۆرفۆفۆنىمىمى دروست دەكەن .

شايانى باسە ئەۋەي لىرەدا لە بارەي مۆرفۆفۆنىمەۋە باسى دەكەين دوو بابەتە كە
 مۆرفۆفۆنىمىمى دروست دەكات بە پىيى ئەو پىناسانەي پىشتر خانەپروو ، ئەم
 دوو بابەتەش (مۆرفىمەكانى كاتى رابدوو ، ھىز) ن كە رۆللىكى گىرنگ و چالاك لە
 پەيوەندى نىوان ھەردوو ئاستى مۆرفۆلۆجى فۆنۆلۆجى دروست دەكەن بۇ دروستكردنى
 ئاستىكى ناۋەند كە (مۆرفۆفۆنىم) ە لە زماندا .

مۆرفىمەكانى كاتى رابدوو دروستكردنى مۆرفۆفۆنىمىم :

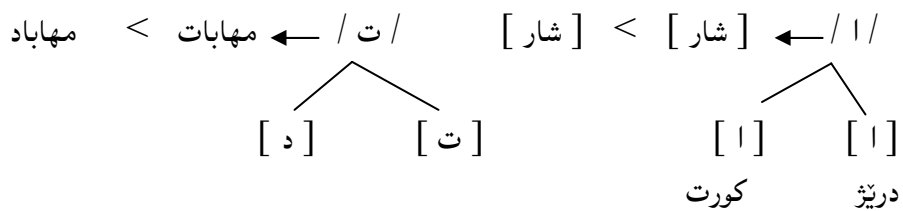
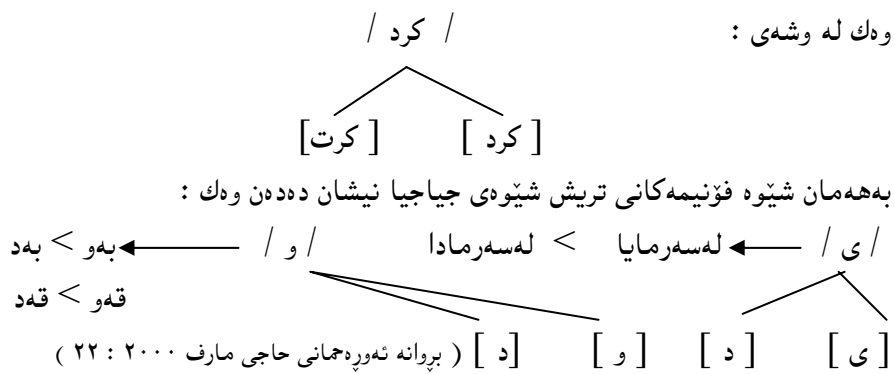
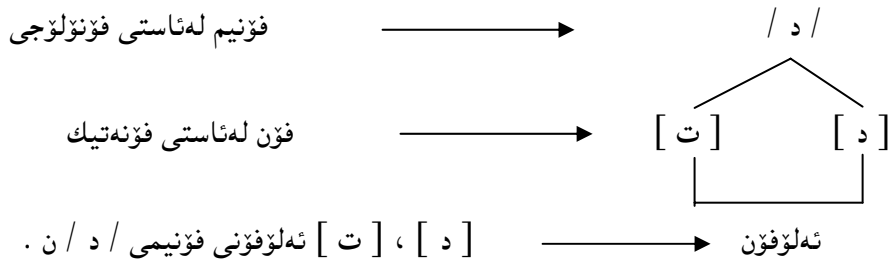
ئاشكرايە لە زمانى كوردىدا چەند دەنگىك لەپىش (ن) ي چاوگ دا ئەرك و
 رۆللى مۆرفىمىمى كات دەيىنن ، لە ھەر چاوگىكدا دواي لادانى رەگى كار و (ن) ي
 چاوگ ، ئەو پىتەي ئەمىنئەۋە (ت ، د ، ا ، ي ، و) مۆرفىمىمى كاتى رابدوو .

- چاوگ ← رەگى كار + مۆرفىمىمى كاتى رابدوو + (ن) ي چاوگ .
- بۇ نمونە : مردن ← مر + د (مۆرفىمىمى كاتى رابدوو) + ن
- خزان ← خز + ا (مۆرفىمىمى كاتى رابدوو) + ن
- چوون ← چ + وو (مۆرفىمىمى كاتى رابدوو) + ن
- بردن ← بر + د (مۆرفىمىمى كاتى رابدوو) + ن
- شووشتن ← شووش + ت (مۆرفىمىمى كاتى رابدوو) + ن

بەم جۆرە مۆرفىمەكانى كاتى رابدوو ئەو مۆرفىمانەن كە لەپىش (ن) ي چاوگدا
 ۋەستاۋن ئەركى كاتى رابدوو بەجى دەگەيەنن، واتە مۆرفىمەكانى كاتى رابدوو لەگەل
 ئەو كارانەدا بەكار دەھىنرەين، كە پىش ئاخاوتن رۇويان داۋە (كەوت ، مرد ، كىلا ،
 بوو ھتد) .

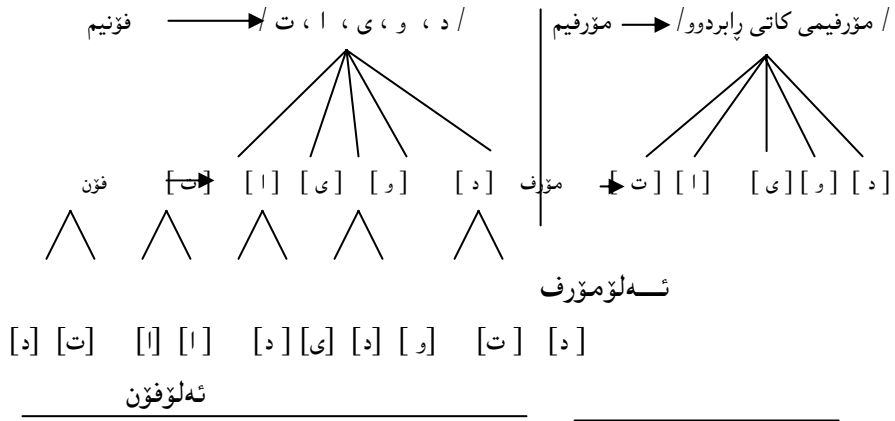
ھەريەكە لەم مۆرفىمانە بەتەنھا (فۆن) يكەو (فۆنىمىك) دەنۆينى و لەرپىگەي
 (پىت) ەۋە نىشانەكانىيان لە نووسىن بۆ دىيارى كراۋە ، واتە (ت ، د ، ا ، و ، ي)
 پىنج فۆنىمىمىمى لە زمانى كوردىدا سىماۋ شىۋەي گۆكردن و ھەلۆيسىتى فۆنەتىكى تايىبەت

بەخۇيان ھەيە لە زمانداو لەئاستى فۇنۇلۇجى زماندا دىراسە دەكرىن و شىۋە جىاجيا (ئەلۇفۇن) ى فۇنىمى وەردەگرن . سەيرى ئەم نمونانە بکہ : فۇنىمى / د / بچووكترين فۇن دەنۇيىت كە برىتى يە لە فۇنى [د] ئەم فۇنىمە دوو شىۋەى ھەيە ئەوانىش [د] ، [ت] ە بەم شىۋەيە :

كەواتە فۇنىمەكان (د ، ا ، و ، ي ، ت) لەئاستى فۇنۇلۇجىدا شىۋەى جىاجياى فۇن نىشان دەدەن ، لەگەل ئەوھشدا ھەمان ئەم فۇنانە لە (چاوگ) دا وەكو وشەيەك لەئاستى مۇرفۇلۇجىدا ئەركى مۇرفىمى كاتى رابردو دەبينن بەواتايەكى تر ئەم

دەنگانە فونېمىن لە ئاستى فونۆلۆجى دا بەلام مۆرفىمىشن لە (چاوك) دا چونكە (چاوك) وەك وشە يان وەك بەشە ئاخوتنىك لە ئاستى مۆرفۆلۆجى دا دراسە دەكرى ، بەمەش دەنگەكانى پىش (ن) ي چاوك دەبنە (فونىم) و (مۆرفىم) ، ئەم دوو يەكەيش ھەريەكەيان ئاستى تايبەت بەخويان ھەيە ئەوانىش ئاستى (فونۆلۆجى و مۆرفۆلۆجى) يە ، لىرەدا ئەم دوو ئاستە تىكەل بەيەك دەبن و پەيوەندى يەكى بەتەين پەيدا دەكەن و ھەرگىز لىك جيانابنەو . تىكەل كردنى ئەم دوو ئاستە بە گوێرەى ئەم فونىمانە بەپى ي ئەم ھىلكارى و خشتەيەى خوارەوہيە :

ئاستى فونۆلۆجى

ئاستى مۆرفۆلۆجى

چاوكى دالى	چاوكى واوى	چاوكى تانى	چاوكى يانى	چاوكى ئەلفى	يەكەكان
خويندن	چوون	شووشتن	برين	سوتان	چاوك
بردن	بوون	هەلخست	فرين	برژان	چووك
کردن	هەلچوون	فرۇشتن	كپين	خزان	چاوك
چاندىن	دروون	ناشتن	چنين	رمان	چاوك
دراندىن	رۇچوون	كوشتن	سپين	هەلدان	چاوك
﴿ د ﴾	﴿ وو ﴾	﴿ ت ﴾	﴿ ى ﴾	﴿ ا ﴾	مۆرف
مۆرفىمى كاتى رابردوو	مۆرفىمى كاتى رابردوو	مۆرفىمى كاتى رابردوو	مۆرفىمى كاتى رابردوو	مۆرفىمى كاتى رابردوو	ئەلۇ - مۆرفىم مۆرف
/ د /	/ وو /	/ ت /	/ ى /	/ /	فۆنيم
[د] [د]	[وو] [وو]	[ت] [ت]	[ى] [ى]	[ا] [ا]	ئەلۇ - فۆن فۆن

ھېز وەك مۆرفۆفۆنيم:

ھېز وەك دانەيەكى زمان لەزۆربەي ئاستەكانى شيكردئەوہ دراسە دەكرى ، بەپىي ى ديدو بۆچوونى جياجياي قوتابخانەو زمانەوانەكانى زانستى زمان . بەلام ئەوہى كە زياتر باسى ليوہ دەكرى ئەوہيە كە لە ئاستى فۆنۆلۆجى زمانىكدا وەك فۆنيمىكى ناكەرتى ليككەدرتتەوہ كە سيستەمىكى دەنگى زۆر گرنگە لە زمانا ، بى ئەوہى لە نووسىنى ئاسايىدا ھيچ نيشانەيەكى بۆ ديارى بكرىت ، بەمەش كەرەستەيەكى دەنگى يە ، لەگەل ئەوہشدا لە ئاستى مۆرفۆلۆژى زماندا بەتايىبەت لە مۆرفيمدا رۆلى كارا دەگىرپىت بەشيۆەيەك تۈنەوہى دەنگى لە وزەيەكى زيادە لەسەر برگەيەكى وشەدا نيشان دەدات ، كە ئەمەش جۆرە پەيوەندىيەكى ترە لەنيوان فۆنۆلۆجى و مۆرفۆلۆجى زماندا لەرپىگەي ديارىكردىنى پىناسەو ئەركى جۆراوجۆرى ھېز (ھەر زمانەوانەي لەروانگەيىكەوہ دەروانىتتە ھېز ، لاي ستاگ بىرگ : پلەي دەرکەوتنى برگەيە)

45 : 1971 Stagerberg) . لاي مالىيىرگ : پلەي شەكەتى ماسولكەيى يە بۆ دەنگىك يا دەنگەكانى بىرگەيەك (155 : 1970 Malberg) . لاي رەھمان ئىسماعىل : دەست نىشان كوردنى ئەم لايەنەي زمانى كوردى دەبىي لەچارچىۋەي ئاستەكانى شىكردنەۋەدا روون بىكرىتەۋە (رەھمان ئىسماعىل ۱۹۹۸ : ۶۴) . بەگوپىرەي ئەم لىكۆلىنەۋەيەۋ دوور نەكەۋتنەۋە لە بابەتى (مۆرفۆفونىمى زمانى كوردى) لىرەدا باسى ھىز دەكرىت لەروانگەي دوو ئاستى فونۇلۇجى و مۆرفۆلۇجى بەگوپىرەي پىيويستىش ئاستى واتا چونكە ھىز لە دروست كوردنى پەيوەندى مۆرفۆفونىمى دا واتا دەگوپىت ، بۆ ئەم مەبەستەش سەرەتا بەچەند پىناسەيەكى ھىز لەروانگەۋ ئاستى جىاجيا (فونۇلۇجى و مۆرفۆلۇجى) دەست پى دەكەين .

پىناسەكردنى ھىز

پىناسەكردنى ھىز كارتىكى ئاسان نىيە ، بەلام لەگەل ئەۋەشدا ھەول دەدەين ھەندى لەوانە پىشكەش بىكەين كە لە پىناسەكردنىا گوتراون :

ھىز ئەنجامى سەرنج و ووردبوونەۋەيە (انطباع) لەو وزەيە زيادەيەي كە لە گۆكردنى بىرگەي ھىزدار بەكاردى و ئاۋازكەي لە گۆكردندا بىرگەيەكى بلىدترە درىژترە لە بەرامبەر بىرگەكانى تىر ھەمان وشە .

ھىز تاۋىكى تايبەتى يە كە ئەدرى بە كەرتىكى وشە كە سەرف كوردنى بىرپىكى تايبەتى يە لە وزەيەكى پىر لە بىرگەيەك لە بىرگەكانى وشە كە دەبىتە ھۆي بەھىزترە گۆكردنى بىرگەكە .

ھىز زيادە وزەيىكى دەنگى يە لەپىر لەسەر يەكى لە بىرگەكانى وشە سەرھەلدەدا . ھىز ئەۋ دەركەۋتنەيە دەدرىتە بىرگەيەك ، لەچارچىۋە پىكھاتوۋى يەكەي دەركەۋتن كە لەزۆرىەي زمانەكان لەگەل وشەدا يەكسان دەۋەستى .

ستىس ئەۋ ھىزەيە كە ئەكەۋىتە سەر بىرگەيەك لە بىرگەكانى وشە . واتە ئەۋ وشەيەي كە بىرتىبە لە دوو يا زياتر لە دوو بىرگە ، بىرگەيەكيان ھىزى ئەكەۋىتە سەرو بەگوپىنى ، واتاي ئەۋ وشەيە دەگوپىت ۋەيا دەبىتە ھۆي گۆپىنى ئەۋ وشەيە لەپىر رىزمانەۋە .

ھەرۋەكو لە پىناسەكاندا دەردەكەۋىت كە ھىز سەر بە ئاستى فونۇلۇجى و مۆرفۆلۇجى يە چونكە مەسەلەي بىرگەۋ وزەۋ گۆكردن و درىژى و بلىدى لە زمانىكدا تايبەتە بە ئاستى فونۇلۇجى ھەرۋەھا وشەۋ گۆپىنى واتاش تايبەتە بە ئاستى مۆرفۆلۇجى . بەلاي ئىمەشەۋە پىناسەي ھىز ھەركامەيەكيان بىت لەمانەي سەرۋە

گرنگ نيبه، چونکه مه به سستی ئيمه دۆزينه وه و ديارى کردنى جوړه په يوه ندييه کې تره له پريگه ي هيزه وه ، پيناسه کان وه کو لايه نى تيؤرى و زياتر په يوه ست بوونيان به ئاستى دهنگه وه خراونه تهر وو ، بو ئه وهى ته نيا تاييه تمه ندى نه كه مين به ئاستى مؤرفؤلؤجى يه وه و دووريشى بخه يينه وه له ئاستى فؤنؤلؤجى يه وه .

هيزو ئاسته كانى هيز

هيز له زمانى كوردى و زؤربه ي زمانه كانى تر دا پرگه يه ك يان زياتر له ههر وشه يه كى ته واو (واتادار) هيزداره ، چونكه (كاتيک وشه به ته نهايى گو ده گرى) ، اته به جياو له دهره وهى چوارچپوهى فريزو رسته ، له م باره دا وشه به به رده وامى شيؤه ي هيزدارى تاييه تمه ندى خوئ هيه (Abdulla , Mecarus 1967 : 136) به مەش (له هه ندى وشه دا رهنگه يه كيك يان زياتر له بزوينيک هيزداريى) به لام ئه گه ر و ابى ، يه كى له و بزوينه هيزدارانه هيزيكي زؤرتر له وانى دى وهرده گرى . ئه و بزوينه ي هيزى ههره زؤريان به رزى وهرگرتوه ئه مه هيزى سه ره كى وهرگرتوه ، پرگه هيزداره كانى تر هيزى دووه كيان وهرگرتوه (Fromkin and Rodman 1978 : 89) . به پيى زؤربه ي سه رچاوه زمانه وانپه كان چهن د ئاستيک بو هيز ديارى كراوه له وانه : ئاستى سه ره كى كه ئه مه يان به ئاستى يه كه مى هيز داده نريت و زؤرترين برى هيزه كه له سه ر يه كيك له پرگه كانى وشه ده وه ستى) ئاستى دووه كى هيز كه بره كه ي له هيزى سه ره كى كه مته ، ئاستى سى يه كى كه بره كه ي له هيزى سه ره كى و دووه كى كه مته (هه ر زمانيك ده سته ييك ياساى فؤنؤلؤجى تاييه ت به خوؤه ي هيه به هوپانه وه شوينى هيزى سه ره كى و هيزى دووه م و سيپه م له سه ر وشه كاندا ده ستنيشان ده كريت . له زمانى كورديدا - به شيؤه يه كى گشتى - هيزى سه ره كى كه ده كه ويته سه ر دوا پرگه ي وشه وه . هه ندى ناويزه به رچاوه ده كه وي و هك (چونكه ، به لام ، هيشتا ... هتد) له م وشانه دا هيز كه وتؤته سه ر پرگه ي يه كه م (وريا عومه ر ۲۰۰۴ : ۲۸۵) بو نمونه : له فريزى (مامؤستاكان) دا ئاسته كانى هيز به م شيؤه يه ي خواره وه يه :

كان / هيزى سه ره كى وهرده گرى .

تا / هيزى دووه كى (ناوه ند) وهرده گرى .

ما - مؤس / هيزى سى يه كى (لاواز) وهرده گرى .

به شيؤه يه كى گشتى ئه م سى ئاسته بو هيز ده ستنيشان كراوه ، به لام مه رج نى يه

لە وشەيە كدا ھەرسى ئاستە كە بەژدارىن ياخود ھەبن بەتايىبەت لەو وشە سادانەى كە لەيەك بېرگە پىكدىن و تاكە مۆرفىم دەنۆين وەكو ئامرازەكان (بۆ ، تا ، كە ... ھتد) كە ئەمانە تەنيا ھىزى سەرەكى يان لەسەرە (ھەر وشەيەك بەلای كەمەوہ يەك ھىزى سەرەكى ھەيە (34 : 1958 Macaras) ديارىكردى ئاستەكانى ھىزى نيشاندانى لايەنىكى ترى ھىزە لەرووى ئاستى فۆنۆلۆجى يەوہ بەوہى شوينى ھىزەكان لەسەر بزوينى بېرگەكاندا جياوازى لە كەم و زيادى بېرى وزە دەنۆين ، ئەمەش ديسان بە مەبەستى لايەنى تيورى بابەتەكەيە .

ھىزو ئاستى مۆرفۆلۆجى

پىشتەر ھىز لە ئاستى فۆنۆلۆجى دا ئاماژەى پى كرا كە لە چوارچىوہى ئاست و دانە جوړبەجوړەكانى زمانىكى ديارىكراو رۆل و ئەركى جياواز دەبينىت و ، ھەر زمانىك كۆمەلنىك ياساى تايىبەت بەخۆى ھەيە ، ھەرچەندە ئىستاش لە ئاستى مۆرفۆلۆجى دا رۆل و ئەركى نيشان دەدەين بۆئەوہى بزانييت چ جوړە تىكەلئەك و گۆرانكارىەك لەنيوان ھەردوو ئاستە نيشان دەدات چونكە (ھەندىك لە زمانەوانان پىيان وايە كە ھىز سەر بە ئاستى مۆرفۆلۆجى يەو دەورى لە چوارچىوہى ئەم ئاستەدا دەرنەچى (وريا عومەر ۲۰۰۴ : ۲۸۴ - ۲۸۵) ، بەلام ئەم بپارە بۆچوونىكە كە رۆلئى ھىزى تىدا ديارى كراوہ ، چونكە ئاشكرايە كە ھىز خۆى ھىچ نيشانەيەكى نىيەو سەر بە فۆنيمە ناكەرتىبەكانە لە زماندا . پەيوەندى ھىز بە ئاستى مۆرفۆلۆجى خۆى لە گىرەكەكاندا دەبينىتەوہ (گىرەكەكان (پاشگرو پىشگر) ئەوانەن كە لە ئاستى مۆرفۆلۆجىدا وشە واتاى نوى دروست دەكەن و كاريگەرى تەواويان بەسەر ھىزو شوينى ھىز ھەيە . بەتايىبەت پاشگروەكان (رەھمان ئىسماعيل ۱۹۹۸ : ۸۴) بەمەش پەيوەندى لەنيوان ھىزو پاشگرو پىشگردا ھەيە واتە پەيوەندى مۆرفۆفۆنيمى پىكيان دەبەستىتەوہ ، كە لە زۆر سەرچاوہ زمانىەكاندا (ھىز لە ھەردوو بەشى فۆنۆلۆجى و مۆرفۆلۆجى بەپىي پىويست ئاماژەى پى كراوہ و چەندىن زانيارى و سەرنجى بەكەلك لەسەر ھىزى گىرەكى دارشتن و رىزمانى خراوہتەروو (پروانە مەكنزى ۱۹۶۱ : ۵۰) ھەروہا شوينى ھىزى سەرەكى وشە لە پروانگەى پەيوەندى ھىزو گىرەكەوہ ديارى دەكرىت ، بۆ ئەو مەبەستەش گىرەكەكان لەرووى ھىز وەرگرتنەوہ دابەش دەكرىت ، گىرەكى وشەدارپىژ بەگشتى بە ھىزدارو گىرەكى رىزمانى بەگشتى بە ھىز وەرنگر دادەنرىت . واتە (ھىزى سەرەكى لە تاكە وشەدا ديارى دەكرى بە لەبەرچاوگرتنى

پېښکھاتنی مؤرفوؤلوجی ، به شیوهیهک ته گهر وشه یه کی دارپژراو گیره کیکی هیژوه رگری چوه سهر ته مه هیژه که بؤلای خوی راده کی شیت ، خو ته گهر گیره که که هیژ وهرنه گربوو ته وه هیژی سهره کی له سهر دوا برگی ره گی وشه که ده مینیتته وه (پروانه محمد معروف ۱۹۸۰ : ۱۷۹ ، ۱۸۹) وهک ته م نمونانه :

با'ش _____ باشترا' [تر] هیژ وهرده گری .
 با'شه ، قه'له م - قه'له مه که - قه'له مه کان' [ده که - ان] هیژ وهرده گرن .

(گیره کی هیژ وهرنه گر)

شایانی باسه گیره که کان وه کو وتمان جیوازن له پرووی وهرگرتن و وهرنه گرتنی هیژی سهره کی ، بو ته م مه بهسته ش چند گیره کییک به نمونه وه نیشان ده دین که ته م باره ی هیژ ده سه لیتن ، به م شیوهیهی خواره وه :

- گیره کی وشه دارپژ له خووه هیژدارن ، وهک :
- [ی] نیشای دیارخهری ناوی مه عنه وی ، نمونه : خوش - خوشی .
 - [گا] شوین دیارخهر ، نمونه : دهزگا (دهست + گا) ← دهزگا .
 - [دار] ، [- هوان] کار دیارخهر ، نمونه : دوکاندار ، مه له وان .
 - [هر ، یار] پیشه دیارخهر ، نمونه : نووسهر - فروشیار .
 - [ستان] شوین دیارخهر ، نمونه : کورد - کوردستان .
 - [دار] خاوه نیه تی ، نمونه : مه پ - مه ردار .
 - [ی] نه سه ب ، نمونه : هه ولیر - هه ولیری' (سه رچاوه وه له مه ربوون) .
 - [- ن] جوړ دیارخهر ، نمونه : چلک - چلکن' .
 - [مه ند] خاوه نیه تی ، نمونه : هو ش - هو شمه ند .
 - [انه] ئاوه لکار دیارخهر ، نمونه : شیر - شیرانه' ، رۆژ - رۆژانه' .
 - [ی] ئاوه لکار دیارخهر ، نمونه : شه وی' .
- گیره کی ریژمانی هیژ وهرنه گرن ، وهک :
- [تر ، ترین] پله ی به راوردو بالا ، نمونه : جوانتر - جوانترین .
 - [ان] کو ، نمونه : کوپان ، کچان .
 - [ده که - نوسه ک] ناسیاری ، نمونه : گوله که ، باخه که .
 - [یک] نه ناسیاری (ته نیا له و وشانه ی که / ï - بزروکه / ناوکی برگیه هیژ

وهرده گری (محمد معروف ۱۹۸۰ : ۱۸۹) . نمونه : ژنیک'
 أ - (هەر که دوو مۆرفیمی هیژ وەرگر یان پتر بهرپز له دواى یهك بئین کیشه که به
 سوودی هیژ بۆلای خۆی راده کیشیت . نمونه :

هونهر' ← هونهرمه ند' ← هونهرمه ندیتي'
 ب - (هەر که فرمان هیچ گیره کیکی هیژ وەرگری له گه لدا نه بیئت ، دوا برگی
 ره گی فرمانه که هیژ بۆلای خۆی راده کیشیت . نمونه :

هاتن' (گیره کی هیژداره)
 دهها' تم (گیره کی هیژداری نی یه بۆیه هیژ له سه ر ره گه که ده بی) .
 چاووگ : هیژدارن ، وهك :

[ن -] نمونه : مردن' ، نووستن' ، پشمین' ، چوون' ، سووتان' .
 گیره کی فرمان دیارخهر (پيشگره کان - رووکاره کانی نه فی کردن و داخوازی)
 هیژدارن ، وهك :

نیشانه ی ناکردن (نه ، نا ، مه) (نووسهك) نمونه : نه' رۆی ، نا' خۆم ، مه' چوو
 پيشکاره کان (دا ، ری ، تی ، هه ل) نمونه : دا' خست ، را' خست ، تی' گرت ، هه ل'
 خست .

/ وو / نیشانه ی بارتیسییل (بهرده وامی) : (ئەم پاشگره هه میشه هیژداره) محمد
 معروف فتاح

تی' گه یشت ← تی' گه یشتوو' (۱۹۸۰ : ۱۹۲)
 هات ← هاتوو'

نوسه که کان ، وهك :

پاشگری فرمان : سی' جوون :

(أ) - م ، - ت ، ی ، مان ، تان ، یان (له گه ل تیپه ری رابردوو) .
 (ب) - م ، - یت ، Ø ، بین ، ن ، ن (له گه ل تیپه په ری رابردوو) .
 (ج) - م ، - یت ، - ات - یت ، بین ، ن ، ن (له گه ل رانه بردوو تیپه روتینه په ر) .
 (ئەو پاشگرانه هیژ وهرده گرن هه ر که به شدار ده بن له پیکه پینانی :
 کاتی مه رجی (رابردوو مه رجی) ، نمونه : بم' خوارد بایه ، بتان' گرت بایه .
 کاتی ناته واو (رابردوو بهرده وام) له گه ل فرمانی تیپه ردا : ده م' گرت ، ده یا' نگرت .
 خه به ری ئیستا : ده زانی' ، ده توانی' .

ټهوانه له ههر جیگه یه کی تر بن هیژ وهرناگرن . (محمد معروف ۱۹۸۰ : ۱۹۱ - ۱۹۲).

بهم جوړه هیژ وهك فونیمیکي ناکه رتی له ناستی فونلوجی په یوه ندی یه کی باش له گهل گیرهك و نووسه كه كان دروست دهكات كه ټه مانه ی دانه ی ناستی مؤرفولوجین بؤ زیاتر روونکردنه وه ی په یوه ندی ناستی مؤرفولوجی به فونلوجی زمان له پروانگه ی هیژ وه جوړی په یوه ندیبه كان له گهل گیرهك و نووسهك دهست نیشان ده كه یین به واتایه کی تر تیشکی زیاتری ده خریتته سهر ، بهم شیوه یه :

هیژ وهك ره گه زیکی جیا که ره وه له بهرانبه ر کردنی گیره کی دارپشتن و ریزمانی یا نووسهك دور ده بینی ، واته ټه و پاشگره هاوشیوانه ی ده چنه سهر هه مان فوړم و بهرانبه ری ده کرین ، پاشگره دارپشتنه كه هیژ وهرده گری كه چی له باری پاشگری ریزمانی یه كه هیژ وه كه له شوینی خو ی ده مینیته وه (هیژ له وشه ی دارپژراودا ، په یوه سته به و گیره كانه ی كه به سروشت هیژ وهرده گرن یان وهرناگرن ، به مهش گیره كه كان به سهر دوو چین دابهش ده بیټ چینی (۱) ټه وانه ی هیژ وهرده گرن چینی (۲) ټه وانن هیژ وهرناگرن یان هیژ له سه ریاندا سهره کی نی یه به لكو هیژی دووه کی و سی یه کی یه واته به پی ی ناسته كانی هیژ ده بیټ ، بی ټه وه ی باوهر به بوونی هیژی لاواز هه بیټ له زمانی کوردیدا (بروانه محمد معروف ۱۹۹۷ : ۴۵ - ۵۷) بؤ نمونه به راوردی ټه مانه بکه :

[ن] ی چاووگ (گیره کی وشه دارپژر) : [ن] ی جیناوی لكاو بؤ كه سی دووهم و سی یه می كو (نووسهك) .

[ی] ی پاشگری ناوی مه عنه وی (گیره کی وشه دارپژر) : [ی] ی جیناوی لكاو بؤ كه سی دووهمی تاك (نووسهك)

[ه] ی پاشگری ناو دارپژره ر : [ه] ی مؤرفیمی کاتی ئیستا .
وهك له مانه ی خواره وده دا :

ستوونی یه كه م	ستوونی دووهم
مردن' [چاووگ] :	مردن [ټه وان مردن]
نازادی [ناو] :	نازادی [ټو سهر به سته]
جوانه' [ناو] :	جوانه [ټه و شته جوانه]

له ټه نجامی به راورد کرنی ټه م نمونانه و ده بیان نمونه ی تر ټه وه دده به ده سته وه (كه

ئەگەر مۆرفیمی خرایە سەر ھەر وشەیی و وشە تازەى خاوەن مانای تازەى لى پىك ھىنا ئەو کار لەشوینى ھىزەكەى دەكات و دەیگۆزیتەو سەر دوا بېرگەو . ئەگەر کارى لە مانا نەکرد ، ھىزەكەى لە شوینى خۆى دەمىنى و جى ی خۆى ناگۆرى یا ئەگەر مۆرفیمی خرایە سەر ھەرچ وشەپىك یان مۆرفیمی ترو شوینى ھىزى گۆرى ئەو مۆرفیمیكى مۆرفۆلۆجى یە (وشەدارپۆزە) (وریا عومەر ۲۰۰۴ : ۲۸۶) لە وشەکانى ستوونى یەكەم (ن ، ی ، ە) سى پاشگرن ، مۆرفیمی وشەدارپۆزە و واتای نوپیان پىك ھىناو ھىزى وشەکانیان بۆخۆیان راکىشاو . بەلام لە وشەکانى ستوونى دووهم (ن ، ی ، ە) سى پاشگرن ، نوسەکن یاخود گىرەكى رپزمانین ، ئەركى سینتاکسیان جى بەجى کردوو و کاریان لە مانای وشەکان نەکردوو بەشە ناخاوتنیان نەگۆریو بەمەش ھىز ئەركى بەرانبەرى و جیاوازی ھەبە ، ئەو گىرەکانەى وشە و واتای نوپى و حالەت دەگۆرن ھىز رادەكىشن .

سەرچاوەکان

- ئەورەھمانى حاجى مارف (۲۰۰۰) دیاردەکانى دەنگى (د) لەشپۆھى سلیمانى دا .
- رەھمان ئىسماعیل حسن (۱۹۹۸) پەپرەوى فۆنیمە ناكەرتى یەکان لە كوردیدا ، كۆلیجى پەرورەدە - ئین روئد ، زانکۆى بەغدا ، نامەى دکتۆرا .
- صباح رشید قادر (۲۰۰۰) ھاویپۆزى و فرەواتایى لە گىرەكدا ، نامەى ماستەر ، كۆلیجى زمان ، زانکۆى سلیمانى .
- تالیب حوسین عەلى (۲۰۰۵) فەرھەنگى زاراوہەکانى دەنگسازى ، لە بلاوكراوہەکانى گۆفارى ئاسۆپى پەرورەدەبى ، ژ . (۲۸) ، چاپى یەكەم ، ھەولپەر .
- غازى فاتح وەیس (۱۹۸۴) فۆنەتیک ، مطبعة الادیب البغدادية ، بغداد .
- وریا عومەر ئەمین (۲۰۰۴) چەند ئاسۆپەكى تری زمانەوانى ، دەزگای ئاراس - ھەولپەر .

ناونان و ههست

بهشی یه کهم

رێژنه ئیسماعیل

تهوهری یه کهم: ههست و واتا

۱- پیناسهی ههست:

(ههست وهرگرتن و پیشوازیکردنی مرۆفه بۆ زانیارییه وروژینهرهکان و ئهو رووداو و دیاردانهی که له دهوورووبهری ههن به کاره سههرهکی و بنهههتییهکان دهژمیڤدریت له کارلیکی مرۆفه له گهڵ ژینگه کهی) (طلعت منصور و غیره، ۱۹۸۴، ۱۶۰).
کهواته ههست کاریگهری بهسههر هه موو ئه ندامه کانی مرۆفه ههیه، ههست کاریگهری بهسههر یه کی له ئه ندامانی مرۆفه به جی دێلی بۆ نمونه (کاتی گلۆپی سوور ده بینین ده بی پاره وهستی، کاتی ته له فۆنه کهی لیده دات، وهلامی ده داته وه، ههست وا ده کات مرۆفه دهنگی براده ره کانی بناسیته وه و له یه کتریان جیا بکاته وه، ههروه ها بۆنی نانه واخانه و ژۆر شتی تریش) (سه رچاوه ی پیشوو، ۱۹۸۴، ۱۶۰).
ئه مانه هه موویان په یوه ندیان به وه رگرتنی زانیارییه وه ههیه که پی دهلین ههست.

۲- په وشتی ههست

ههست ساکارترین کرده ی دهروونییه له ئه نجامی کارتیکردنی چه ند شتیکیان چه ند دیاردهیهک و رووداو یه که له دوا ی یه که کانی جیهانی ده ره وه دیته کایه وه. (سه رچاوه ی پیشوو، ۱۹۸۴، ۱۶۰).
ههست له ئه نجامی کارتیکردن و په نگدانه وه ی تاکه که سهیش دروست ده بیست، له م

پهنگدانه وه تاييه تيانه شى ناوه، واته پهنگدانه وهى ناوى تاييه تى مرؤف بهسه مرؤف و نه نامه كانى ههست كرنى مرؤف، چونكه بيگومان هه موو مرؤف كى به رامبهه به ناوه كهى خوى ههست كى ديارى كراوى هه يه، جا ئه وه ههسته لايه نى باش و خراب ده گريته وه.

۳- تاييه تمه ندييه كانى ههست:

ههست بري تى نييه له سيفه تى كى جيگير يان پيوانه بيت بو نه نجامدانى چالاكييه كان، جارى وا هه يه چالاكييه كان دلخوشكهرن يان زور ناخوشن. بيگومان ههست رولتيكى گرنگى هه يه له پهفتار، بويه ههسته كان بهرده وام له گوران دان، به پيى ئه م كاته تى تى ياي ده ژى. ههست كوئرتولتى له سهه ناكرى، وه هيج كاتيك پيوانه ناكرى.

ههسته كان كارى گهرى ته واويان هه يه له سهه كاره كانمان بويه كاتى مرؤف ههست به خوشى شتيك ده كات هه ول ده دات لى نزيك بيتته وه وه كاتى ههست به شتيك ده كات كه ناخوشه يان به تازاره خوى دووره په ريز راده گرى. زورجار ههست به شتيك ده كرى جارى روى نه داوه، يا خود ههه ر وونادا، به لام تو ههست بو ده چى. (برنهارت، ۱۹۸۴، ۸۲).

۴- بنه ماكانى ههست:

ههست جوړيكه له هه لچوون، لايه نيكي بنه پييه له ژيانى دهروونى مرؤف اييه تى و هه موو لايه نه كانى ژيانى مرؤف ده گريته وه. ههروهه (سوز تاماده بوونى كى ويژدانى و تاويته يه و ريكخستنى كى تاييه ته كه له هه لچوونه وه وه رگيراوه، به ره وه لويستى كى تاييه ته كه خاوه نه كهى به ره وه نه نجامدانى پهفتارى كى تاييه ته دهبا، به واتا ته گهر كو مه لتيك هه لچوون له دهروويه رى بابه تيك كو بوونه وه سوزى كى تاييه ته ده به خشى و خاوه نه كهى به ره وه نه نجامدانى پهفتارى كى تاييه ته دهبا) (طلعت منصور و غيره، ۱۹۸۴، ۱۵۵).

ئه وه پهفتاره تاييه تى يه مرؤف له ناوان پهنگى داوه ته وه ههروهه (سوز له هوكاره هه ره گرنگه كانى ژيانى تاكه) (عبدالرحمان محمد عيسوي، ۱۹۷۲، ۱۳۰). به لام مرؤف ده بى ئه وه بزاني كه كاردانه وهى هه لچوونه كهى دلخوشكهره يان نا، چونكه ئه مه هاندره بو نه نجامدانى ئه وه كارهى كه مه بهسته. ئه گهر دلخوشكهر بوو كاردانه وه كه (ئهرى) يه، ئىجابى ده بى ئه گهر دلخوشكهر نه بوو كاردانه وه كه (نه رى)

سلبي دهبي، چونکه مرؤف کاتي بيرده کاته وه و ههست دهکا کاريک شه نجام ددها، هه موو شه مانه کاريگهري باري کومه لايه تي به سهردا زاله. (فوزية العطيّة، ۱۹۹۲، ۲۶۹).

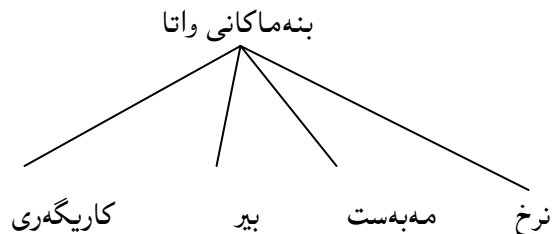
جگه له وانهش خو شه ويستي کاردانه وه يه کي هه لچونه به گشت جو ره کان ييه وه. (نييهه صالح السامرائي، عيمان علي اميمن، ۲۰۰۲، ۱۲۹)، ده توانين بلين شه لايه نهش په يوه ندي به ناونانه وه هه يه شه گه له ژير روشنايي لايه ني خو شه ويستي مرؤف به رامبه ر يارده يه ک يان که سيک يان هه ر شتي کي تر شه و له ناونانه که ي ره نگ دده اته وه، رقيش به هه مان شيوه، چونکه زور جار مرؤف رقي له يه کي که، هه موو شه که سانه ي رقي لييه که له شيوه ي شه ده که ن يان هه لگري شه و ناوه ن که ناوي شه وه، به لام که لي ي ده پرسن بو رقت له م ناويه ده لي به ده ست خو م نييه، زور به ي مرؤف هه ست به کار و کاردانه وه ده رووني به کان يان ناکه ن. (اميمه علي خان، ۱۹۷۰، ۱۱۶).

گرنگي هه لچوون له ژياني روژانه مان له م خالانه کو ده بي ته وه (په يوه ندي، ريک خستن، هيما کردن، پالنه ره کان، هه لسه نگان دن، خه ملان دن، راويژ کاري، پاراستن و بهر گر کردن. (محمد بني يونس، ۲۰۰۴، ۲۸۴ - ۲۸۵).

شه وه به لاي تيمه گرنگ بي و کاريگهري هه بي له سهر ناونان پالنه ره کانه، چونکه له پال پالنه ري که وه ناو له شته کان ده نريت.

۵-ههست وه ک بنه ما يه کي واتايي :

(نرخ و مه به ست بيرو کاريگهري بنه ما کاني واتاييک دينن) (نورالهدى لوشن، ۱۹۹۵، ۴۸). (کاريگهري له سهر بنچينه ي هه ست وسوز بنيات ده نريت) Hartm a (stork(N.D)34).

که واته هه ست به شي که له بنه ما کاني واتا (هه لويست وههستي که س دهرده خا به رامبه ر

کەس و پرووداوو شت... کە بە پێی کەس و کومەلگا دەگوێریت. (محمد علی الخولی، ۱۹۹۱، ۸)

(زور جاریش بە پێی تاقی کردنەوە دەوربەر گورانی بەسەردادیت) (محمد علی ابو حمده، ۱۹۸۱، ۱۷۷) زۆر وشە ھەیە ھەلگری واتای کاریگەرییە ھەست دەورژێتی وەك ئاوتناو و ئامرازەکانی پامان وەك (ئاخ، ئۆف، ئای، ئوخە، وەیرۆ، پەككو، ھۆپھاو ھۆی ھەمی و... ئەمانە ھەست و ئارەزوی نێرەر دەردەخەن بەشدارن لە دارشتنی رستەیی سەرسوڕمان و ئازار دەربەرین و گالتە پێکردن و سەرنج پراکیشان.

ئەم گۆرپانەش بەسەر ھەموو وشە کەدا نایەت و وشە لەخۆیەو واتای کاریگەری لێ کۆ ناییتەو ھەست ناوژێتی بەلکو ھەندی ھۆکار ھەن دەبنە ھۆی ئەوێ کە وشە و دەربەرینەکان ھەلگری واتای کاریگەری بن وەك:

دووبارە بوونەو:

ئەو وشانە لە بۆنە باش و خراپدا بەکار دەھێنریت و زۆر دووبارە دەبنەو و لەگەڵ یە کەدا دین، زیاتر بارگاوی تر دەبن بە ھێزێکی دەروونی لە لایەن بەکار ھێنەر و وشە کە ھەستی کەسی تیا رەنگدەداتەو. (عزیز حنا داود و ناظم ھاشم العبییدی، ۱۹۹۰، ۲۶۱)، (چونکە ھەر کەسی بەکاری دینێ ھێزێکی دەروونی پێ دەبەخشیت و واتایەکی زیادە دەخاتە سەر و اتا ھۆشەکییە کە) (Lyons، 1977، 449).

بۆ نمونە وشە (باوژن) لەگەڵ دووبارە بوونەو و بەیە کەو ھاتنی لەگەڵ وشە (بێ بەزەبی و خوانە ترس) ئەوا بۆتە واتایەکی زیادە چۆتە سەر واتای (باوژن) (تومید مەسعودی، ۲۰۰۲، ۵۰).

۲- تاقیکردنەو:

زۆر وشە بەتایبەتی ناوھەکان ھەلگری واتای دەروونی نین، بەلام یادگاری و تاقیکردنەو لەگەڵ ئەم وشانە و دەکات ھەلگری واتای دەروونی بێت بۆ نمونە (بورجی ئیفل، بیان دیواری بەرلین) بەبێ تاقیکردنەو ھیچ واتایەکی دەروونی نییە، بەلام لە وانەشە ھەندی کەس یادگاری تال و شیرینیان لەگەڵیان ھەبیت ئەوێ نەشیدی بێ لای ئاساییە. (نور الھدی لوشن، ۱۹۹۵، ۹۹). ھەر وەھا وشە یەکی وەك ئەنغال بیان ھەلەبجە لەبەر ئەوێ کورد تاقیکردنەو یەکی خراپی لەگەڵ ئەم وشانەدا ھەیە ئەو بۆتە ھۆی ئەوێ ئەم وشانە ھەلگری کاریگەری خراپ بن.

۳- ناوانان:

بيروباوهږ و بيركردنه وه له ناوانان رهنگده داته وه (فاروق عومهر سديق، ۱۹۹۰، ۱۶۲)، چونكه كاتې مرؤڅ ناو له شتې يان كه سيك يان پروادويك دهنيت، چؤنى ده بينيت تاوا ناوى ليده نيت بو نمونه ناوه كاني (چته، تيروريس، ئاژاوه گيږ، خه باتكار، بهرگريكه، شوږشگيږ...) زاده ي هه ست و سؤزي نيږه رن.

۴- هيڙ و تاواز:

هيڙ و تاواز و خيږايي قسه كردن هو كاريكن بو هه لگري واتاي كاريگه ري ته گه ر هيڙي بهرامبه ري له سه ر هه ر وشه يه ك بيت ته وا بو ته ويه كه وه رگر بو چوونيك وه ر بگري له سه ر نيږه ر، واته هيڙ له سه ر كام وشه بيت، هم وشه ي به لاي نيږه ر وه رن گه . هه ر ته مه شه واي له شاعيران كردوه رن گي بدن به دن گ و موسيقي واي وشه و دووباره بوونه وي ده نك كه جوړه هه ست و سؤزيكي ده رووني ده به خشي.

ته و ه ري دووه م: ناوانان و هه ست:

۱- ناوانان و هه ست:

هه مو ناويك له پال هه ست يكه وه دهنريت، به لام كو مه ليك پالنه ر هه ن كار له هه ست ي مرؤڅ ده كهن و پالنه رانه كاريگه ري به كي زؤريان له سه ر ناواناندا هه يه، هه ست له پرؤسه ي ناواناندا ده وريكي بالاي هه يه و كاريگه ري له سه ر كه سه كان هه يه كه ته نجام ده ري ناوانانه كهن.

بو زياتر زانباري ده رباره ي هو كاره كاني ناوانان راپرس ييه كمان ته نجام داوه له نيوان (۱۰۰) بنه ماله، هم بنه ماله نه له چينه جوړبه جوړه كاني كو مه لگا پي كه اتبون، هو كاره كاني ناوانان يان بو هم هو كاران ه گه رانده وه كه له م خسته يه دا زياتر رووني ده كه ينه وه:

ریژه	ژماره	هۆکاری ناونان
۲۱%	۲۱	۱- ههستی نهتهوایهتی
۱۷%	۱۷	۲- ئایینی
۷%	۷	۳- هۆکاری سیاسی
۸%	۸	۴- سروشت
۷%	۷	۵- ئهدهب
۳%	۳	۶- فهلسهفه
۶%	۶	۷- هونهر
۳%	۳	۸- جیهانگیری
۴%	۴	۹- کهلتور
۹%	۹	۱۰- سهرواو ئاواز
۱۰%	۱۰	۱۱- بهناوکردنهوه
۵%	۵	۱۲- خهون
۱۰۰%	۱۰۰	کۆی گشتی

لهم راپرسییهدا ئهوهی ئاشکرایه ههستی نهتهوایهتی هۆکاریکی سههرهکی ناونانه، لهکۆی (۱۰۰) کهس، (۲۱) کهس بهپێژهی (۲۱%) ئاماژهیان پیکردوه، دواترئاین (۱۷) کهس، بهپێژهی (۱۷%) دواتر هۆکاری سیاسی (۷) کهس بهپێژهی (۷%)، دواتر سروشت (۸) کهس بهپێژهی (۸%)، دواتر ئهدهب (۷) کهس بهپێژهی (۷%)، دواتر فهلسهفه (۳) کهس بهپێژهی (۳%)، دواتر هونهر (۶) کهس بهپێژهی (۶%)، دواتر جیهانگیری (۳) کهس بهپێژهی (۳%)، دواتر کهلتور (۴) کهس بهپێژهی (۴%)، دواتر سهرواو ئاواز (۹) کهس بهپێژهی (۹%)، دواتر بهناوکردنهوه (۱۰) کهس بهپێژهی (۱۰%)، خهونیش (۵) کهس بهپێژهی (۵%) ئاماژهیان پیکردوه، کۆی هههموی دهکاته (۱۰۰) کهس بهپێژهی (۱۰۰%).

۱- ههستی نهته وایهتی:

ههستی نهته وایهتی کاریگه ریبیه کی زۆری ههیه له سهه ناوانان ئهه دیاردهیه زۆر بهزهقی له ناواناندا رهنگی داوهتهوه. کورد بهدریژایی ههزاران ساله له سهه ئهه خاکه ژیان به سهه دهبات هههچی کاره سات و نه ههههتی و کویه وههری ههیه چیژتوویهتی و ههتا پپی کراییت بهرگری له مانه وهی خۆی کردوه، توانیویهتی پشت بهکی و چیا سهه که شهکان و رهسه نی نهته وایهتی خۆی بیپاریژی له سهه رووی هه مووشیانه وه زمانه که بههوییه وه مانه وهی خۆی جیگیر کردوه ئهه ویش زۆرتری ناوی کهس و تاکه کانی میلله ته که مانه به زمانی خۆمان، باو و باپیرانمان بهقه دهه به لوان ناوه نهته وه بییه کانیان پاراستوه و به شوین ناوی وا ده گهرین که ناوی نهته وه کانیانی پی ناوزه ده بکه نه گهه یه کی کوردی باش نه زانی پرسپاری واتای ناوه که ده کات.

نهته وهی کورد وه کو به شیک له پاراستنی ناسنامه ی نهته وهی خۆی هه ولئ ناوی کوردی له رۆله کانی خۆی بنی وه کو به شیک له دهه برپینی ههستی نهته وایهتی خۆی ته نهاته ته گهه ناوه کانی کوردی نه بووین ئهه مه سهه ره پای دل سوژی و پابه ندبوونی کورد به تاینی ئیسلام و ئهه ناوانه ی که له رپگای ئیسلامه وه له مناله کانی خۆی ناوه روهوشیکی کوردی پی به خشیوه، وه کو: محه مه دی کردۆته حه مه و عبدالله ی کردۆته عه ولا.

ههروه ها شوپشی ئهیلول کاریگه ریبیه کی زۆری هه بوو له سهه ناوی کوردی به هه مان شیوه دوا ی راپه رین ئهه ناوه شیرینانه ی کوردی که پیناسه یان له سهروشت و ژیانی کۆمه لایه تی کورد کرد بووه به شیک له دهه برپینی ههستی نهته وهی به جۆریک ناوی کوردی وه کو نه ریتیک له شار و لادیکاندا په ره ی سه ندوه ئهه مه هاوکات بوو له گهه ل گۆرپینی ناوی شه قام و قوتابخانه و نه خۆشخانه و شوینه گشتییه کان بو ناوی کوردی په سه ن.

سیاسه تی داگیرکاری کورد هه میسه له هه ولئ ئهه ودا بوون که زمان و ناوی کوردی بنه بر بکه ن، به لام ئهه کاره یان پینه کراوه و ناشکریت، چونکه ناو و ناوانان پاسته وخۆ ته عبیر له دۆخی کهس و میلله ت و کۆمه لگا ده کات. ههروه ها ته عبیریش لهه قۆناغه ده کات که میلله تی تیدایه، بۆیه میلله تیش له هه موو کاته کاندایه ناو له روحی خۆراگری و بهرگری خۆی ده دوی، بۆیه زۆریک لهه که سانه له دژوارترین باری ژیاناندا ناوی کۆریه کانیان به ناوی چیا و په مزه کوردییه کان کردوه وه (هه ندرین).

مه‌تین، سه‌فین، پیران... هه‌روهه‌ها ناوی (پییاز، شوپش، قاره‌مان، جه‌نگی، شیروان...) شه‌مه‌ش دیاره کاریگه‌ری شه و رۆژگاره بووه که ده‌سه‌لآته‌کان دروستیان کردووه. هه‌روهه‌ها لایه‌نیکی دیکه‌ی هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تی له ناواناندا، ناوی شه و قاره‌مانانه‌یه که له رپی سه‌رفیزای کورد گیانیان له ده‌ست داوه و تیکۆشانیان کردووه وه‌کو (شیخ مه‌حمودی هه‌فید، مسته‌فا بارزانی، سمکۆی شکاک، لیلی قاسم).

جگه له ناوی که‌سه‌کان ناوی میرنشین و ده‌سه‌لآته کوردییه‌کانیش به‌گویره‌ی قۆناغه‌کانی میژووویه‌وه زۆر ناویان بۆ جی هیشتووین، که شه و ناوانه‌ش ته‌عبیر له‌وه که‌سانه ده‌که‌ن که له‌وه سه‌رده‌مه‌دا له شوینیکی دیاردا هوکمرانی به‌شیکی کوردییان کردووه جا ناوی شه میرنشینانه وه‌گیراوه بۆ منالآنی کورد، وه‌ک (سۆران، بابان، بۆتان...).

ناو ته‌عبیر له هه‌ستی که‌سه‌کان ده‌کات به‌گویره‌ی شه و بارودۆخه کۆمه‌لایه‌تییه‌ی تیایدا ده‌ژی، واقعی کۆمه‌لایه‌تی کورد له ژبانی که پره له کاره‌سات و مه‌ینه‌تی ناومییدی، شه‌مه‌ وای کردووه شه واقیعه له ناواناندا ره‌نگ بداته‌وه، وه‌کو کۆچره‌وه‌که‌ی سالی (۱۹۹۱) که بارودۆخیکه میلیه‌تی کورد قه‌ت له بیری ناچیته‌وه، بۆیه له‌وه کاته‌دا زۆریه‌ی منداآنی کورد به‌ناوی شه و دیارده‌یه‌وه کراون (ئاواره، بیوار، نامۆ...)، که شه‌مانه زاده‌ی بیری کوردن له‌م قۆناغه‌دا.

هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تی به‌زۆر شیوه له ناوانان ره‌نگی داوه‌ته‌وه بۆ نمونه:

- باوکیک ناوی له مناله‌کانی ناوه (ئه‌ژین، کاروان، بۆ کورد) مه‌به‌ستی شه‌وه‌یه بلی (ئه‌ژین بۆ کاروانی کورد).

- ئیبراهیم ناوی له کوره‌که‌ی ناوه (ناری) و ناوی کچه‌که‌شی ناوه (میدیا) مه‌به‌ستی شه‌وه‌یه (کوردی نارین و له نه‌ته‌وه‌ی میدیا).

- (هیوا و ئومید) باوکی ناوی لییان ناوه، چونکه شه‌وان له ده‌ره‌وه‌ی کوردستان له دایک بیون باوکه‌که‌ش به هیوا و ئومیدی گه‌رانه‌وه بووه بۆ کوردستان.

- (داستان) باپیری ناوی لیئاوه چونکه له داستانی خواکۆرک به‌شداری کردووه.

- (شاد و یاد) دایک و باوکی ناویان لیئاون، چونکه له ده‌ره‌وه‌ی کوردستان له دایک بوینه، واتا (یادی کوردستان ده‌که‌ین و به کوردستان شاد ده‌بینه‌وه).

هه‌روه‌ها باوکی (حه‌مه‌نه‌جم جاف و حه‌مه‌سالح جاف) کاتی خۆی وتوویه‌تی (کوره‌کانم و ناو ده‌نیم، هه‌رکه‌س گوپی له ناوه‌کانیان بیته بزانی کوردن، چونکه حه‌مه بوو

به دهه قیچی کوردی و با ههرجیی له دواوه بیته خه لگ ههر به کوردییان ته زانیته). ههروهها (عهلی بهگ جاف) که خۆی پیشمه رگهی دیرینه تهو ناوانهی بو منداله کانی ههلبژاردوه، که پیتهکان له رینوسی کوردی دان و له عه ره بییدا نییه وهکو (پیشه، دژوار، ئازین). جگه له مانهش له ناو بنه ماله ی خۆمان ئیمه هه موو ناوه کانیان کوردییه ته مهش بو تهوه دهگه پیتتهوه باو کم پیش شوپشی تهیلوول کوردایه تی کردوه، له شوپشی تهیلولیش گیانی کوردایه تی بلاو کردوتهوه. ته مانه تهو په ری شانازی کردنه به زمانی کوردی و نه ته وه که مان.

۲- تاین

تاین کاریگه ری زۆری هه یه له سه ر پیکهاته جو ربه جو ره کانی ههر نه ته وه یه ک، له کۆمه لگای کوردیشدا ناوه کانی پیش تاینی ئیسلام له دینه کانی زه رده شت و یه زییدا جیاواز بوون له ناوه کانی دوا ی ئیسلام. دینی ئیسلام کاریگه ری له سه ر دینه کانی پیش خۆشی هه بووه، بو نمونه که دینی یه زیدی پیش ئیسلام هه بوو به ده ربوو له کاریگه ری ئیسلام، به لام دوا ی هاتنی ئیسلام ئیستا ده بینین یه زیدییه کانیش جو ره ها ناوی عه ره بی و په مزه ئیسلامییه کانیان هه یه، وهک (مه جید، مه حمود.. هتد). کۆمه لگه ی کوردی په ره له ناوی عه ره بی ئیسلامی، که به هاتنی ئیسلام ته م ناوانه بلاو بوونه ته وه، ته مجۆره ناوانهش له ژیر کاریگه ری ته وه یه که دایک و باوک هه ست ده کهن ته م ناوانه وه کو سمبولی تاینی ده بی به بهرز و پیروژ رابگیرین لایه نیکی تری ته م ناوانهش ته وه یه که له ژیر روشنایی فه رمووده ی پیغه مبه ره که ده فه رموی (خیر الاسماء ماعبد وحمد) واته (باشترین ناو تهو ناوانه که مانای به نده بی خوا ته به خشن و باسی حمد و سه نای خویان تیدا یه) (فاروق عمر سدیق، ۱۹۹۰، ۱۶۴) ناوه کانیش بریتین له (عبدالکریم، عبدالعزیز، عبدالباری، صابر، رحیم، رحمان، ئیمان، فاته، زه هرا، هه لیمه، عاتیشه، زهینه ب...) ناوه کان هه م بو کوپ و بو کچ به کار ده هینریت.

تاینی ئیسلام کاریگه ری زۆر گه وه ی له سه ر کۆمه لگه ی کوردی هه بووه له ناوانی منداله کانیان، به دریزایی چه ندین سه ده هه ست بهو کاریگه رییه ده کریت. ناوی پیغه مبه ر (محمد) یه کیکه له ناوه هه ره بلاو و باوه کانی کورد، ههروهها ناوه کانی دیکه ی وهک خه لیغه کانی راشدین و سه رکرده ئیسلامییه کان و ناوی ژنه کانی پیغه مبه ر زۆر بلاون قورئان کاریگه رییه کی گه وه ی له سه ر ناوی که سه کان کردوه.

كورد له پروی میژووویییه وه چه ندین ئاینی هه بووه، هه ره هه موو ئاینه كان به گویره ی قۆناغه میژووویییه كان ره نگدانه وه ی خۆیان هه بووه له سه ره هه سته مرۆقه كان و ناوانی كه سه كان ئه م كاریگه ریه ش تا ئیستا به رده وامه و به هیزه . دایك و باوك زۆر جار كه ناو بۆ مناله كه یان هه لده بژیرن جگه له هۆكاره ئاینیییه كه ده یانه وی مناله كه یان له رپگای ناوه كه یه وه هه لگه ری سیفه ت و واتای ناوه كه بیته وه كو (مطیع، صابر، رحیم...).

۳- هۆكاری سیاسی

دیاره یه كێك له و كایه گزنگانه ی له كۆمه لگه ی كوردیدا كاریگه ری زۆریان له سه ره ژیان ی خه لك و هه ست و ژیان یان هه یه ، سیاسه ته كه كاریگه ریه کی زۆری له سه ناواندا هه یه ، كورد له گه ل په یدا بوون و ده ركه وتنی پارت و لایه نه سیاسیییه كان له ناوه وه و ده ره وه ی كۆمه لگای كوردی و كاریگه ری به سه ره نوخبه یه ك له مرۆقی كورد زۆریه ی ناوی ئه و كه سایه تیان هه ی كه ده ركه وتوون دووباره ده بنه وه وه كو ناوی سه ركرده و دار و ده سته حزبییه كان وه ك (مه سعود، نیچیرقان، كۆسه رته، نه وشپروان، مه سروور...) ته مانه راسته وخۆ كاریگه ری به سه ره كه سه كان هه بووه كه ئه م ناوانه یان هه لپژاردوه بۆ مناله كان یان.

هه ره وه ها له ده ره وه ی ناوه كوردیییه كانیش له سه رده می به هیژبوونی ئاراسته ی ماركسییه ن له كوردستان زۆر ناوی (لینین و ستالین) زۆر بوون، یان ناوی ئه و سه ركرده ی كه كاریگه ری زۆریان له سه ره خه لك و دنیا و ولات هه بووه وه كو (هیتله ر و گیقارا).

له سه رده مانی رژی می به عس ناوی (صدام، حه لا، عوده ی...) وه ك نیشانه یه ك له لایه ن بنه ماله ی ئه و كه سانه وه بۆ وه فاداری و ریزگرتنی ده سه لات ی سیاسی ئه وسا ئه م ناوانه یان بۆ مناله كان یان هه لده بژارد. به لام ئیستا به شیوه یه کی تره .

هه ره بۆ مه به سته ی كاریگه ری سیاسه ت له سه ره ناوان چه ند نمونه یه کی زیندوو دینمه وه:

- مسته فا كور ی خۆی ناوانه (مه سعود).
- مسته فا كور ی خۆی ناوانه (نه وشپروان).
- ئه م دوو ناوه ته عبیر له دوو ده سه لات ی حزبی جیاواز ده كه ن.
- (مه لبه ند) باوك ی ناوی لێناوه، چونكه باوكه كه ئه ندامی كارگێری یه كێتی بووه.
- (نیچیروان) باوك ی ناوی لێناوه له به ره خۆشه ویسته ی به رامبه ر (نیچیروان بارزانی).

ناوی کۆمهله سهرکردهیه کی دهسه لاتی کوردی به شیوهیه کی راسته وخۆ دوای راپه پین زیادیان کرد، چونکه ئەو کهسانه په یوه ندییه کی ههسته وهی و سۆزدارییان به تاکی کۆمهله کهسانیکه وه ههیه، بۆیه ناوانی مندال و نهوهی نوی بهم ناوانه وه مهغزایه کی سۆزدارى ههیه.

٤- سروشت:

هه ندیک ناوه کوردییه کان و سروشت ته گه پیننه وه سهر ئایینی زه دهشت، به وهی ئایینی زه دهشت چوار توخمی سهره کی بۆ ژیان ده ستنیشان کردوه که ته مانه ن: (ناو، ئاگر، ههوا، خاك) که ناوی مرۆقه کانی کوردیش ده گه پیننه وه بۆ ته و توخمانه.

کوردستان ناوی زۆره و خاکیکی به پیت و به ره که تی ههیه و هه وایه کی ساردی ههیه و پپیوستی به ئاگر ههیه بۆ گهرم بوونه وه ته م توخمانه په یوه ندییه کی توندوتولیان به ناوی ره گه زه کانه وه ههیه (نیڕ و می) که زیاتر توخمه میینه کان بۆ توخمی (ئاو و ئاگر) ته گه پیته وه، توخمی نیڕیش بۆ ههوا و خاك) وه ک ناوه کانی میینه (خوناو، گولاله، ههتاو، فینک، سروه، شه پۆل، بلیسه، روویار، تریسکه، باران، ده ریا... ناوی کورانه ش زۆریان له توخمه کانی خاك و هه وایه ههیه وه ک: (چیا، بلند، ده شتی، به رزی، شه مال، سهر که ش... ههروه ها جگه له و ناوانه ش ناوی هاوبه ش له نیوان ههردوو ره گه زدا ههیه که ده گه پیننه وه سهر ته و توخمانه ی ژیان دروست ده که ن.

سروشت کاریگه ریه کی دهروونی له سهر ههستی مرۆقه کاند ههیه، باران کاریگه ری خۆی ههیه وه ک چۆن ههتاو و هه ور و سه وزایی و دهشت و شینایی ئاسمان و چیاو و دهشت. هه ره که بیان به شیوه یه ک کار له مرۆقه ده که ن و مرۆقه پییان سه رسامه، ته مه راسته وخۆ له ناواندا رهنگی داوه ته وه. دیاره ته و کهسانه ی له ناچه شاخاوییه کاند ده ژین ناوی وا هه لده بژین له گه ل سروشتی ناچه که یان بگوجیت، بۆ نمونه له شه قلاوه ناوی سه فین زۆره چونکه چیا ی سه فین بۆته ره مزیک بۆ شه قلاوه، ههروه ها له دهۆک ناوی مه تین زۆره چونکه چیا ی مه تین له و ده قه ریه، جگه له مانه ش له هه موو شوینه کانی دیکه ی کوردستانیش ناوی چیا و شوینه سروشتییه کان و دار و درهخت و گول و روویار و ده شته کان کاریگه ری له سهر دانانی ناوه کان له سهر مرۆقه کان ههیه، وه کو (تافگه، شه ویۆ، شلیتر، باران، چیا، روویار، زریان...) ههروه ها زۆر خیزانی گوندنشین که دوورن له شار و هه موو ته و لایه نانه ی په یوه سته به شار، ده بینین ناو به گویره ی ده ورو به ره که بیان بۆ مناله کانیا ن هه لده بژین، واته به گویره ی سروشتی

ناوچه کەیان ناوہکان ھەلدەبژێرن و چ شتیکی لە دەوروہریان ھەبیت دەیکەن بەناوی منالەکانیان وەکو (سنەوہەر، کانی، سیوئ...).

ھەر و ھا وەرژەکانی سالیس کەم دەرو نین لەسەر ناوان لە کۆمەلگای کوردەواری، مندالە کە لە کامە وەرژ بەرگی ژیان لەبەر بکا بەم وەرژە ناو دەنریت وەک: (بەھار، ھاوین، زستان، پایز). جگە لەوانەش کەش و ھەوای سروشتی ناوچە کە کاریگەری ھەیە لەسەر ناوان، مندالە کە لە چ کەش و ھەوایە کە لە دایک بیت ئەم ناوی لێ دەنریت وەک (باران، لافاو، تەزرە، سامال، فینک، زریان، رەھیل، رێژنە...)

ھەر و ھا جوانی دیمەنی دی و شار و شارۆچکەکانی کوردستان وایان لە مرۆف کردووہ منالەکانیان بەو ناوانە بکەن کە خۆیان لەم ناوچانە ژانیان بەسەر بردووہ، یان بەرپیکەوت لەوی گوزەریان کردووہ، بەجوانی ناوچە کە سەرسام بوونە وەک (شنۆ، مەھاباد، رانیە، چۆمان، ھیران، خۆشناو، بارزان... ھتد).

ھەر و ھا جگە لە ناوی تاییبەتی مرۆف ناوی گەرک و قوتابخانە و شەقام و رۆژنامە و گۆفار و ناوہندە رۆشنییری و ئەدەبیەکان... ھتد ھەر لە ژێر ئەو کاریگەرێ دەیان، بۆیە بە ئاسانی دەتوانین دەستینیشانی جۆرەھا ناو بکەین کە پەییوەندییان بەسروشستەوہ ھەیە، بۆ نمونە گۆفاری باران، قوتابخانەکانی سەرەتایی.

۵- ئەدەب

دیارە ئەدەبیاتیش یەکیکە لەو کایانە بەزۆر شیوہ کاری لە ناوان کردووہ لە زۆر ئاستدا، چ لە ئاستی ناوی کتیب و چپرۆک و رۆمان و شیعرەوہ بیت، یان لە ناوی نوسەران و شاعیران و ئەدیبەکان خۆیانەوہبیت. ناوی شاعیر و رۆمانووسەکان کاریان کردۆتە سەر خەلکی و مندالەکانیان بەو ناوانەوہ ناوان، وەک (ھەژار، ھیمن، سافی، زیوہر، گۆران، دلدار، بیگەس...)

ھەر و ھا ناوی شاعیر و نوسەری کورد ئەک تەنیا کاریگەری ھەبێ لەسەر ناوانی تاییبەتی، بەلکو زۆر ناوی قوتابخانە و شوینە گشتییەکان بەناوی ئەوانەوہ کران وەکو (دواناوەندی ئەحمەدی خانە، و قوتابخانەکانی نالی سەرەتایی و مەولەوی سەرەتایی و پیرەمێردی سەرەتایی سێپریانی سافی و چوارپانی زویبەر بیلال ئیسماعیل... ھتد).

ھەر و ھا زۆر کەسی تر لە ئەنجامی کاریگەری کتیبێکیان رۆمانیک ناوی پالەوانەکان بۆتە ناوی مندالەکانیان بۆ نمونە دواي بلاو بوونەوہی رۆمانی (دواھەمین ھەناری دنیای بەختیار عەلی) ھەندیک مندال بەناوی (سەریاس) کران یان دواي بلاو بوونەوہ

پۆمانی (دایکی مه کسیم گۆزکۆ) زۆر مندالّ به ناوی (پاڤیڤل) هوه کران، هه وره ها کچ ناوی جه میله کران دواى شعره کهى کامهران موکرى.

هه وره ها داستانه کوردییه کان کاریگه رییه کی زۆریان له سه ر ناوانان هه بوو زۆریه ی که س ناوی منالّه کانیا ن به ناوی داستانه کان کردوه وه کو (شیرن و فه رهاد، مه م و زین، خه ج و سیامه ندد... هتد) زۆر جار ئه و وشه و زاراوانه ی شاعیرانی کلاسیک له شیعه ر کانیا ن به کاری دینن، کاریگه رییه کی زۆر ده خاته سه ر ئه و که سانه ی که خوینه ری شیعه ر کلاسیکن و سه رسامن به و شاعیرانه، بۆیه ناوی منالّه کانیا ن له شیعه رمانه وه دیاری ده که ن:

- (یه لدا) دایکی ناوی لیئاوه، چونکه سه رسام بووه به و شیعه ر ی نالی که ده لئى: (شهوی یه لدا یه یان ده یچوره ئه مشه و).

- (به قا) باوکی ناوی لیئاوه ئه م زاراوه یه له شیعه ر سو فیگه رییه کانی شاعیرانی کلاسیک زۆر به رچاو ده که و ی ئه ویش سه رسامه به شیعه ر ی کلاسیک.

- باوک و دایکی کێک پریاریان داوه ناوی منالّه که یان بکه ن به (مانی) چونکه سه رسامن به شیعه ر ی (چاوه روانی) سالم که له و شیعه ر ناوی (مانی) هیئاوه.

- (حه بیبه) دایکی به ناوی هه بیبه ی نالی کردوه.

٦- فه لسه فه

له که ل ئه وه ی فه لسه فه زانستیکی تازه و نوێیه سه باره ت به رۆشنیبری کوردی هه ندی ناوه فه لسه فییه کان کاریگه رییه کی راسته وخۆیا ن هه بووه بۆ ناوانی که سه کان، بۆ نمونه:

- (هۆشه نگ): که خۆی کۆمه لّه شیعه ر یکی له کتییی کدا کۆ کردوه ته وه به ناوی (نیرفانا) بلاوی کردۆ ته وه که چه که شی به ناوی (نیرفانا) کردوه، نیرفانا ش گه رانه وه یه بۆ (فه لسه فه ی بودا).

- (زیاد) کوره که ی ناوانه (توشا) که له فه لسه فه ی زه رده شتی به ناوی (تریفه ی راستگۆیی) دی.

- (عه لی) کوره که ی ناوانه (میتر) که ته مه ش ناوی خاوه نده کانه.

- یه کێکی تر کوره که ی ناوه ناوه (باخوس) ته مه ش خاوه ندی تاییه تی (مه ی) ه لای یۆنانییه کان.

٧- هونه ر

ھونەرىش دىسان كاريگەرىيەكى زۆرى لەسەر ناواندا ھەبوو ھەيە، يەكەم كاريگەرى ھەلبەتاردنى ناو ھونەرىيەكانە لە لايەن ھونەرمەندان خۆيانەو دواترىش كاريگەرى ناوى ئەوان لەسەر گوڭگران و خەلكى. بۆ نمونە (ھەسەن زىرەك) كە تەنيا بەزىرەكيش ناسراوہ خۆى ئەو نازناوہى ھەلبەتاردووہ، ناوہكەشى كاريگەرى زۆر بوو لەسەر خەلكى، بۆيە زۆرىك لە خەلكى كورپەكانيان ناواناوہ زىرەك لە خۆشەويستىيانەو بۆ ھونەرمەند ھەسەن زىرەك ھەرۋەھا نمونەى ديكەش زۆرن چ لە جىھانى مۆسىقاى كوردى يان ەرەبى و... ەتد. كۆمەلە گۆرانىيىڭ كاريگەرى زۆريان ھەبوو لەسەر ھەستى خەلكى و خەلكيش لە ئەنجامى خۆشەويستى و رپىزى زۆريان بۆ ئەو ھونەرمەندانە، ناوى منداڵەكانيان بەو ناوانەوہ كوردووہ وەكو (ئەسمەھان، فەيروز، كەلسوم، صباح، صونگول) ئىستا رەنگە ناوى زەكەريا وەك ھونەرمەندىكى نوى و گەنج جىگەى بايەخىكى زۆر لە گوڭگرانى بىت، چونكە كەسكە بەگۆرانى و ھونەرەكەى كاريگەرىيەكەى گەيشتۆتە ئەو رادەيەى خەلك ناوى ئەو دانىتە سەر كۆرپەكانيان، لىرەدا زەكەريا پيش ئەو ناوى پىغەمبەرىك بوو بەلام لە ناو كورد لە سالانى ۲۰۰۱ - ۲۰۰۲ دواى دەرکەوتنى زەكەرياي ھونەرمەند جارىكى ديكە ئەو ناوہ بلاووتەوہ، جگە لەویش (ھەردى و لىلى فەرىقى و چۆپى و باخان و... ەتد) بەھەمان شىوہ كاريان لە ھەستى گوڭگرەكانيان كوردووہ و كاريگەرى ھەبوو لەسەر ناوانى منالەكانيان. ھەرۋەھا جگە لە ھونەرى گۆرانى، مۆسىقا و شىوہكارى و شانۆش بەزۆر شىوہ كار لە ھەستى خەلكى دەكەن و كۆمەلە ناويك دروست دەكەن، بۆ نمونە لە دنياى ھونەرى شىوہكارى ناوہكانى (نىگار، تابلاز، پەنگىن، شىوہ) لە ناوى كچ بەرچاو دەكەون.

ھەر سەبارەت بە كاريگەرى ھونەر لەسەر ناوان، ئەو زنجىرە دۇبلاژكراوانەى وەردەگىردىنە سەر زمانى كوردى بەشىوہيەكى راستەوخۆ كاريان لە ھەستى بىنەرەكانيان كوردووہ و كاريگەرىيان ھەبوو لەسەر ناوان وەكو زنجىرەى (پىساوانى ئەشكەوت و چىرۆكى خۆشەويستى خەمناك و سۆناتاي زستان و...) ئەگەر ناوى منالەكانىشيان بەپالەوانانى ئەم زنجىرانەوہ نەكردبن ئەوا ناوى شوئىيان بەناويان كوردووہ وەك (سەرتاشخانەى ژوانىۆن، ئارىشگاي ھايىن، شوئىنى ھىلەن...).

۸- جىھانگىرى

ديارە كاريگەرى جىھانگىرى ھەموو ئاستەكانى گرتۆتەوہ كە بەلىشاو بەرھەمى نوى و

تیگه‌یشتنی نو، ناو به‌ره‌هم دینیت و به‌خیرترین کاتیش ده‌یگه‌یه‌نیتته هه‌موو سوچه‌کانی دنیا، یه‌کیک له‌ ده‌رکه‌وته‌کانی ئەو کاریگه‌رییه، ناوی باله‌خانه و شوینه گشتیه‌کان و شوینی نیشته‌جی‌بوونه، وه‌ک ناوه‌کانی (گوندی ئینگلیزی، گوندی ئەلمانی نیوستی، های‌ستی، هاپی تایم، ئەکوا پارک، مؤدیرن‌ستی، دریم‌ستی، سوپه‌مارکیټ، مۆل...) ده‌رده‌که‌وئیت.

هه‌روه‌ها دیسانه‌وه له‌ ناوی رۆژنامه و گوڤار و سایته‌کانی ئەنته‌رنیټیشدا ئەو کاریگه‌رییه دیاره، وه‌ک (کوردستان نیت، کوردستان پۆست، کوردستان راپۆرت، کوردستان فۆرنیوز، گلۆبال و زۆر ناوی دیکه).

۹- که‌لتوور

له‌ رووی که‌لتووورییه‌وه نه‌ته‌وه‌ی کورد وه‌کو زۆریه‌ی نه‌ته‌وه‌کان ناوی دابه‌شکردۆته‌ سه‌ر په‌گه‌زی نی‌ر و می، کۆمه‌له‌ ناویک هه‌ن تایبه‌تن به‌ره‌گه‌زی نی‌ر، کۆمه‌له‌ ناویکیش تایبه‌تن به‌ره‌گه‌زی می، هه‌ندی‌ ناویش هه‌ن بۆ هه‌ردوو په‌گه‌زه‌که به‌کاردین. ناوی نی‌رینه‌کان به‌شی‌وه‌یه‌کی گشتی ئاماژه‌ی توندوتیژیان پی‌وه دیاره که‌ په‌مزیکن بۆ هی‌ز و ده‌سه‌لات و وزه‌یه‌کی عه‌ق‌لی گه‌وره، وه‌ک (قاره‌مان، پاله‌وان، شی‌رکۆ، دل‌شی‌ر، به‌هی‌ز، سه‌نگه‌ر، چاپوک، زانا، دانا، شالۆ، هۆشه‌ند، دل‌ی‌ر، توانا، چالاک، زیره‌ک...) ئەگه‌ر تی‌بینی بکه‌ین ئەم ناوانه‌ تایبه‌تن به‌ره‌گه‌زی نی‌ر، که‌س بۆ په‌گه‌زی می به‌کاریان ناهین‌ی. چونکه‌ ئەم ناوانه‌ هی‌مای هی‌زی جه‌سته‌ییان تی‌دایه، ئەمه‌ش په‌نگدانه‌وه‌ی خۆی هه‌بووه‌له‌سه‌ر هه‌ستی تاکی کورد بۆ ناوانی که‌سه‌کان، کورد له‌ ناوه به‌هی‌ز و تونده‌کاندا هه‌ست به‌گه‌وره‌یی و هی‌ز و ده‌سه‌لات ده‌کات، له‌ به‌رامبه‌ریشدا به‌رامبه‌ر ناوی کچ و په‌گه‌زی می‌ینه ناوی نه‌رم و نیان و شته‌ ناسکه‌کان سروشتیان بۆ هه‌ل‌ده‌بژیریت وه‌ک (تریفه، ناسکه، جوان، نیان، چیمه‌ن، وه‌نه‌وشه، په‌ری، نی‌رگه‌ز، شه‌ونم، شنه، باران...).

دابه‌شکردنی ناو له‌ کولتوری کوردیدا به‌سه‌ر دوو په‌گه‌زی نی‌ر و می ده‌گه‌ریته‌وه بۆ ئەو باره‌ی کوردی تی‌دا ژیاوه.

* مامۆستا له‌ به‌شی کوردی کۆلیژی زمان- زانکۆی سه‌لاحه‌دین

هه‌لّهت زمانی کوردی یه‌کێکه له زمانه ده‌وله‌مه‌نده‌کانی دنیا و ، ته‌گهر وه‌کو پێویست خه‌می لی‌ بخوریت و خزمه‌تی بکریت ، زۆر به‌ناسانی ده‌چیته‌ ریزی زمانی هه‌ره‌ پێشکه‌وتوه‌کان ، ته‌وه‌ش به‌ مشهور لی‌خواردنی ده‌بیته‌ به‌هۆی تو‌مارکردن و پاراستنی وشه‌و زاراوه‌ و په‌ند و ئیدیۆمه‌کانی.

ته‌گهر بیته‌ هه‌ر که‌س له‌به‌ر خۆیه‌وه‌ له‌و کاره‌ وه‌خۆ که‌ویته‌ ، خزمه‌تیکی گه‌وره‌ی زمانه‌ شیرنه‌که‌مانه‌ ، جا ته‌وه‌ من لی‌ره‌دا هه‌ندێک له‌و وشانه‌ لی‌کده‌ده‌مه‌وه‌ که‌ که‌متر به‌کار دین و ده‌کری له‌ گه‌لیک بواردا که‌لینێ چاک بگرن ، شایانی باسه‌ ، زۆر له‌و وشانه‌ تایه‌تن به‌ بواری می‌ش هه‌نگوین (هه‌نگ) و می‌شداریی ، هیوادارم مایه‌ی سوود به‌خشین بن...

ته‌غله‌ب: به‌زۆری ، زۆر جار ئاوره‌سه‌ۆ: گێرانی ده‌سته‌ چیلکه‌یه‌کی ئاگر له‌نیۆ خه‌لیف تا هه‌رچی می‌ش و مه‌گه‌ز وه‌یلانه‌کانیانی لین ، له‌نیۆ بچن و ، ته‌و می‌وه‌ی تیشیدا به‌ قال بیته‌ ، تا خه‌لیفه‌ که‌ بۆن خۆش بیته‌ .
 ئامبازی ده‌بی: له‌گه‌لی تیک ده‌گه‌ری و ده‌به‌ری راده‌چیته‌.
 ته‌سپارده‌ی خوایان که‌م: هه‌واله‌ی خوایان که‌م (کینایه‌ "درکه‌" یه‌ له‌وازیته‌پێنان).

با زمانه‌که‌مان بپاریزین

مسته‌فای سه‌ید مینه
 مامۆستای کۆلیژی زمان // قه‌لادزی
 زانکۆی کۆیه

تيك: درز ، قەلشى بچوك .
 تەردەست: خىرا ، دەستبەجى .
 جىرە: بژىو ، مەعاش .
 جاترە: گىياياكى بۆنخۆشى كويستانە ،
 بەوشك كراوھىي لەگەل ھەندىك چىشت
 بە كاردىت .
 ھەوجى بوون: پىويست پى بوون .
 خەلىف: ئەو شوپىنەى مىشەھەنگوينە
 (ھەنگ) تىيدا دەژىت .
 خۇيان تى نەدەگەياند: گويان نەدەدايە .
 دەنگۆ: شايە .
 دەتولپىتەو: دەپلېشىتەو .
 دلئارد: ئاومىد ، تەماپراو ، بى ھىوا .
 داگردن: خستە نىو ژوورى .
 دەستوھەرىي: دەستكردنەو بەرگىي
 كردن .
 دەخۇيان رادىيى: بەخۇيان راپەرموو ،
 باوھىيان بەخۇيان ھەبوو .
 دانەسەكناو: ھەدانەداو ، بى ئارام و زۆر
 جوولاو .
 دژكردەو: رد الفعل ، بەرتەك .
 دەدەلپىنن: لىيان دەتكى ، لىيان
 دەچۆرئ، لىيان دپتە دەرى .
 رەنىو بىنى: پەرودەكەت ، بەخىوكات .
 رىوھ: پىسايى و پاشەرۆك .
 رمودە: تامەزرۆى خوويپوھگر(مدمن) .
 زەين دان: تىفكرين ، لى روانىن ،
 تەماشاكردن ، سوي دان .

بژوئىن: چخورد ، زەمەند ، شوپىنك گول و
 گژوگىي ، چرو پرو لىك ھالابى .
 بواريان نەداوھ: رىيان نەداوھ ، مەودايان
 نەداوھ .
 بەخپى: بەتىكراپى ، بەگشتىي .
 بەر درىژ: درىژ خايەن ، شتىك زۆرى پى
 بچىت .
 برش: كەپوو .
 باعىس: ھۆ ، سەبەب ، سەبەكار .
 بەدووړا دەكا: لەنىوھراستەوھ لەتى
 دەكات ، دەيكاتە دوو بەشى يەكسان .
 بەكەونەتپى: بەكەونە نىو .
 بزوتىن: جوولابن .
 بزوتىن: جوولان ، رۇيشتن لەشوپىنكەوھ
 بو شوپىنكى دىكە .
 بپىنەوھى مىش: لىكردنەوھ ھەلگرتنى
 ھەنگوين .
 بىچم: روخسار ، فۆرم .
 پەژىوان: ژەوان ، پەشىمان .
 پەيسەر: سۆراغ .
 پاشەوارە: گەرانەوھى مىشەنگوين
 (ھەنگ) ، لەو شوپىنەوھ بۆى
 گوازراوھتەوھ ، بو ئەو شوپىنەى لىيى
 گوازراوھتەوھ .
 پل: پىنۆك ، پەلە .
 تاقتە كراون: چاك ھەلگىراون .
 تفاق: ئالىك .
 تويسكە: تويزالى تەنگ .

زهمه‌ند: بژوین. قانگ دان: دووکه‌ل کردن بۆ میشان تا
 زگم پی سوتا: به‌زه‌بیم پیداها‌ته‌وه. تا‌گایان له‌خۆ نه‌می‌تی.
 زارك: کونی خه‌لیف که‌می‌ش هاتوچو‌ی قه‌ف: گهو ، ئەلقه .
 پیدا‌ده‌که‌ن. قه‌وه‌ز: رکه ، قه‌فه‌ز.
 زه‌رگه‌ته: زه‌رده‌واله . کووکردن: گهرم کردنه‌وه‌ی شتی‌ک به‌فوی
 زارفش: شتی‌ک ده‌می گه‌وره‌و کراوه‌بی. گهرم.
 ژو‌وپا: بۆسه‌ری. کوت: له‌ت ، له‌تک ، پارچه .
 ژه‌نگه‌سو‌وره: زه‌رده‌واله‌یه‌کی گه‌وره‌یه . کی‌رد: چه‌قۆی گه‌وره ، ساتۆر.
 سو‌ی دان: زه‌ین دان ، ته‌ماشاکردن. کول‌وک: گول‌وک ، گول‌ی کی‌ویی
 سه‌رتو‌وز: شان‌ه هه‌نگوینی پر که‌به‌تالایی که‌به‌هاران ده‌پشکوون.
 تی‌دا نه‌بی‌ت. که‌لاک: لاک ، لاشه ، له‌شی مردوو ،
 سه‌غلت: نیگه‌ران ، نارپه‌حه‌ت. که‌له‌ش.
 سه‌سه‌ره‌کیی: سه‌ری بی ، سه‌رچیخ. کفه‌لیی: فشۆلیی و ناپته‌ویی.
 سپی‌پۆژ: رۆژی‌ک که‌توی‌ژاله هه‌وریکی گۆرین: تاین ، ناوبراو.
 ته‌نگ به‌ری ئاسمانی گرتبی و ، له‌قه‌ده‌ر: تارپاده‌یه‌ک ، مه‌یله‌و.
 نه‌خۆره‌تاو بی و ، نه‌هه‌ور. له‌پی ده‌په‌ری: ده‌که‌وی و توانای
 سووک و سه‌قاوه‌ت: چاپوک و گورج و رۆیشتنی نامی‌تی.
 گۆل و به‌راپه‌ر. له‌عه‌ده‌ی دپته‌ ده‌ری: ده‌ره‌قه‌تی دی ،
 سپیایی: شیرمه‌نی ، شیرو به‌ره‌مه‌کانی پیی ته‌نجام ده‌دری‌ت.
 ،وه‌کو ماست و شیرپۆژو لۆرک و ... هتد. لی‌په‌وار: دارستان ، جه‌نگه‌ل.
 شلخه: پوره . له‌بنه‌و پال‌وه: له‌جیوه ، له‌په‌نا خۆی.
 شتاق: هیچ کام ، هیجیان. له‌باتیان: له‌جیاتیی ته‌وه .
 شه‌مچه: شقارته . مه‌وته‌ن: زی‌دو نیشتمان.
 شالیزار: ته‌و زه‌ویییه‌ی برنجی لی چینه‌راوه . مۆر: سه‌رمۆر ، شوین نه‌شکاو ،
 عاملان‌دن: راهی‌نان و په‌روه‌رده کردن. پی‌چه‌وانه‌ی هه‌ل‌ژاو(فهل).
 قر ده‌بن: قرانی ده‌که‌ن ، هه‌موو له‌نیو می‌شی ده‌دی: میشان‌ی تر.
 ده‌چن. موزاییک: کاشیی.
 قه‌لش: درزی گه‌وره .

نیږه زبېی: نیږ لى پیدابوون ، شتیک
 بزیت و بیچووی نیږی لى پیدابیت.
 وه کول نه یهت: نه یه ته کول ، نه کولیت.
 وه گیر نه کهون: وه ده ست نه کهون ،
 پیدانه بن.
 واز: هز ، کیف ، ثاره زوو.
 وه تاقهت ده کهون: خوډه گرن و هیزیان
 پیدا ده بی.
 هلد او یږین: جیا ده کرینه وه.
 هلی ده پازنی: توند راپیده گووشیت ، تا
 ثاوی لى بیت و وشک بیته وه.
 هلدن: گه وره بن ، زیاد کهن.
 ههنگین: ههنگی ، ههینی ، ته و کاته.
 هه ر له جی: ده موده ست ، ده ستبه جی ،
 یه کسه ر.
 هه وریی: سرکه یی ، ده سمالیکی گولډاری
 نه رم و ته نکه ، ثافرهت به سه ری خویدا
 ده دات.
 هه رده: گه رمه ، جهنگه ، ته و او وه خت
 هاتن.
 هه لول: زور کلورو بو شایی.
 یه کسم: ولاخه به رزه ی وه کو ئیستر و
 ته سپ و ماین.
 یهک به بنی: به قه ده ر بنه که ی.

واتای رسته لای هالیدای

شوکر محهمه د که لالی

هالیدای باوه‌پری وایه زمان له‌سەر بنه‌مایه‌کی فره‌شهرکی بنیات نراوه ، ئەم بنه‌مایه‌ش له‌سیسته‌می زمانه‌وانیدا ره‌نگده‌داته‌وه ، که‌هه‌رینیا‌دیکی زمان جوړه‌شهرکیکی جیاوازی هه‌یه . به‌کاره‌ینه‌ری زمان چەند هۆکاره‌یه‌کی ده‌ربرین په‌یره‌و ده‌کات ، که‌به‌هۆیه‌وه گوزارشت له‌بیرو هزره‌کانی بکات . ئەم هۆکارانه‌ش له‌واقیعه‌دا بریتیه ، له‌به‌کاره‌ینه‌یه‌کی پاستی سیسته‌می زمان و ئەو توانسته‌زمانیانه‌ی له‌زمانه‌که‌دا هه‌ن ، که‌بریتین له‌تایبه‌تمه‌ندی هه‌رزمانه‌یک . لیره‌دا ده‌مه‌ویته‌وه بلیم له‌په‌زمانی کلاسیکه‌دا (کۆن) ته‌نها له‌ئاستی سه‌ره‌وه‌ی رسته له‌که‌ره‌سه‌کان ده‌کۆلرایه‌وه ، جیا له‌وه‌ی له‌ئاستی ژیره‌وه چەند شه‌رکیکی جیا‌جیا ده‌بینیت که‌زۆر بایه‌خ دارترو گرنه‌گترن . بۆیه منیش له‌سه‌ر ئەم سیسته‌مه له‌که‌ره‌سه‌کانی رسته‌م کۆلیوه‌ته‌وه‌وه به‌په‌په‌ی شه‌رکیان دابه‌شم کردوون ...

نوسینه‌که‌م له‌په‌یشه‌کییه‌ک و دووبه‌ش په‌که‌هاتوه‌:-

به‌شی یه‌که‌م ئەم سه‌ردی‌رانه له‌خۆده‌گریت: (په‌یناسه‌ی رسته ، واتای رسته ، په‌که‌هاته‌ی رسته ، ریزبوونی که‌ره‌سه‌کانی رسته ، رسته‌ی بنجی ، په‌یه‌نده‌ی که‌ره‌سه‌یی رسته). وه‌هه‌روه‌ها به‌شی دووه‌میش له‌م سه‌ر دی‌رانه په‌که‌هاتوه‌: (ناولینان ، کاروده‌سه‌لاتی له‌رسته ، جوړوکانی کار لای هالیدای) کاری پووداو ، کاری بارگه‌یه‌ن ،

کاری رهشتی، کاری دهروونی، جوړه کانی بکەر لای هالیدای (بکهری دهروونی، بکهری ریزمانی، بکهری لوجیکی) ، بهرکار لای هالیدای که وه کار تیکراو دهرده که ویت . له کو تاییدا کورتهی باسه کهم به چوند خالیك له نه نجامدا خستوته روو .

بهشی یه کهم

پیناسه ی رسته :

رسته گه وره ترین یه کهی دانهی ریزمانه چوند شیوه یه که ده گریته وه (ساده ، لیکن دراو ، نالوز) . نه م رستانه ش بو چوند مه به سستیك به کار دیت وه (هه والدان ، پرسیار کردن ، داوا کردن ، سه سورمان ... هتد) .
رسته چوند ناستیکی هه یه وه کو ناسته کانی دهنگسازي ، ناستی وشه سازی ، ناستی رسته سازی ناستی واتاسازی (محمد معروف فتاح: ۲۰۰۷: ۲۹).

واتای رسته:

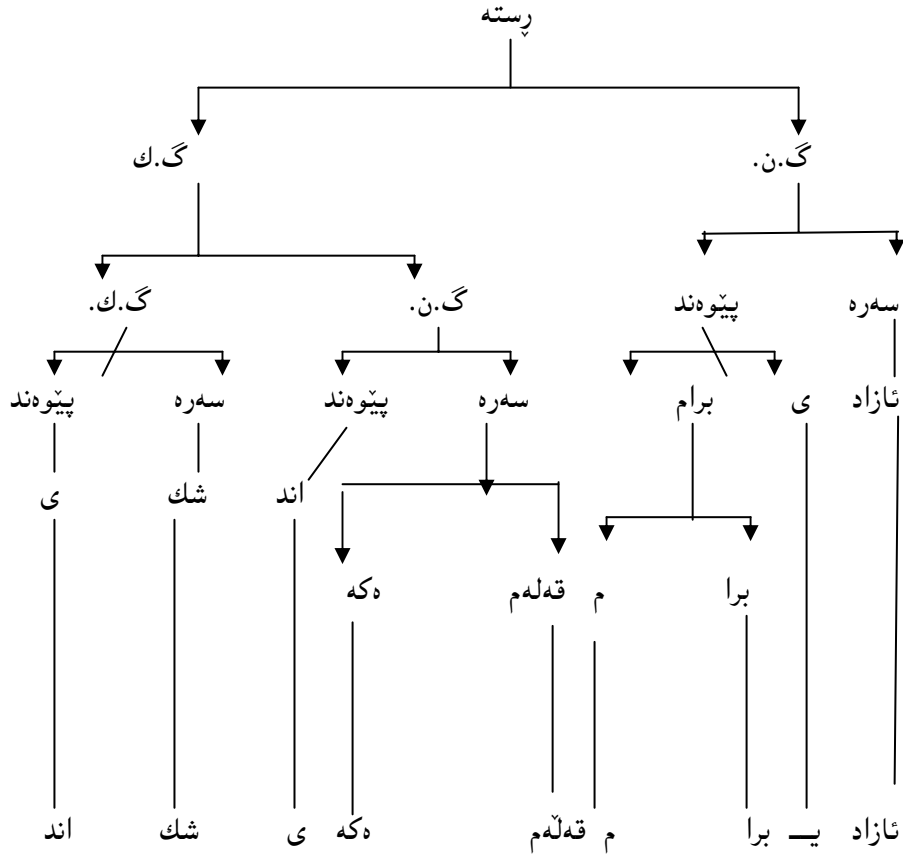
واتای رسته پیك دیت له (واتای وشه کان + کاریگهری ریزمانی) ، بو یه ش رسته دوو جوړ و اتا ده دات یه کی فهره نگی و نه وهی تریان ریزمانی . ده شیت رسته له م دوو پروانگه یه وه لی بی بکولر یته وه .

- ۱- رسته یه کی دوور له دهر و بهر ، که ریزمانی شه کلی ده گریته وه .
- ۲- رسته یه کی پابه ند به دهر و بهر ، که ریزمانی واتایی (لوجیکی) ده گریته وه :
نه مه ش باسه کهی تیمه یه ، که له بهشی دوو همداه در یژی باسی لیوه ده که یین (جولیا اس فالك: ۱۳۷۷: ۳۵۲)

پیکهاته ی رسته:

رسته پیك دیت له وشه ، گری ، لارسته (محمد علی خولی: ۱۲۵۴: ۹۸۳) . و دانهی سه ره کی رسته سازی وشه یه ، رسته ش له چوند به شیکی بنجی پیك دیت ، هه ر دانه یه کی ریزمانی ده توانی دهری به شیکی بنجی رسته بگرییت و گری پیك بینیت ، ساده ترین گری ناوی له ناویك یان راناویك پیك دیت و ساده ترین گری کاریش له په گی کار (فرمان) و راناویك پیك دیت ، نه رکی راناوی لکاویش ریکه که وتنه له نیوان بکهر و بهر کاردا . بهر کار پیداویستی کاره ، بو یه له شیکردنه وهی سه ره تادا بهر گری کاری ده که ویت (وریا عمر نه مین: ۲۰۰۴: ۱۹۹) . وه ک هیلکاری ژماره (۱) .

هیلکاری ژماره (۱) پیکهاتهی رسته
-تازادی برام قهلهمه کهی شکاند.

ریزیوونی که ره سه کان له رسته دا:

هه زمانیک ریگایه کی ههیه بۆته وهی په یوهندی نیوان وشه کانی نیشان بدات ، له ههندی زماندا بۆته وهی په یوهندی سینتاکسی نیشان بدات پشتی به وشه و ریزیوون به ستوه (تاواز حمدسدیق به گیخانی: ۱۹۹۶: ۵۳).

ئه په یوهندیه ئامازهیه بۆ په یوهندی ئاسویی وشه کان له گهلا گریکان له ناو رسته دا ، ههروه ها ئه و بنه ما سه ره کیانهی که که ره سه کان له رسته دا پابهندی ده بن ، بۆنونه :ئه گه زمانی ئینگلیزی وەرگرین وشه ریزیوون ده ور ده بینئ ، چونکه ئه و ناوهی پیش

کاره که ده که ویت بکهری پسته یه و ناوی دواي کاره که بهرکاری پسته یه وه گورانی شوینه کانیا ن ده بیته هوی گورانی واتا کانیا ن . زمانی کوردیش بهم شیوه یه . وهك له م نمونه ی خواره وه هاتووه :

چیا له بلندی دا

بلند له چیا ی دا .

جا ئەم ریزبوونه له زمانیکه وه بو زمانیکی تر ده گوریت به پیی سروشتی پیکهاتی زمانه که هندی له زمانه وانی کورد ریزبوونی بنجی له زمانی کوردیدا به جوړی (بکهر، بهرکار، کار) داده نین وهك له نووسینه کانیا ن ئاماژه یان بو کردووه .
 ئەمەش بو ئەوه ده که پسته وه که زۆریه ی رسته کوردیه کان پیکهاتیکی بنچینه یی هیه وهك خاسیه تی زمانه که خوی، ئەویش ئەوه یه که سه رتای هەر رسته یه ك (بکهر) ه ، له کۆتاییه که ییشی کاره، به لام هندی جار بو ده برینی شیوازی جیاواز له قسه کردن وهك له رسته کورت بره کان پییش و پاشی پیده کریت .
 به گشتی له زماندا دوو جوړ ریزبوون به دی ده کریت :-

ریزبوونی چه سپاو

ریزبوونی ئازاد (تالب حسین علی : ۱۹۹۸ : ۱۰)

ریزبوونی چه سپاو /

لیردها هەر گورانیك له ریزی که ره سه کان له سنوری گریکان روویدات، ده بیته هوی گورانی ئهرکی سینتاکسی رسته که به مەش واتا که ی ده گوریت . نمونه :

ئارام منی بینی .

من ئارام بینی .

کابرا ماره که ی کوشت .

ماره که کابرای کوشت .

ریزبوونی ئازاد /

سیسته میکی ریزبوونه ، ریزبوونی وشه کانه له ناو رسته دا به چند شیوه یه کی جیاواز بیته وه ی واتای رسته که بگوریت . واتا پییش و پاشخستنی که ره سه کان نایته گورانی واتای رسته که و ئهرکی ریزمانی ، نمونه :

براکه م ئەم کتیبه ی کری .

ئەم کتیبه براکه م کری .

منالّه که ژیر پیالّه کهی شکاند.

ژیر پیالّه که منالّه که شکاندی .

لیردها پیش خستنی بهرکار جیی بایه خ پیدانی گوئیگره ، بویه به پیش خستراوه .

پرستهی بنجی:

پرستهی بنجی ئه و پرستهیهیه که تهنها پیویستییه سه ره کهیه کانی

ههیه (M.M.F:1998:246)

مه بهست له پیویستییه سه ره کهیه کان (بکه ر ، بهرکار ، کار) ه که پرسته به نه بوونی

هه ریه کیك له مانه واتای تیک ده چیت. به لام پیویستییه لاهه کهیه کان وه کو ئاوه ئناو

، دیار خه ، ... هتد.

له ئاستی پرسته سازیدا ته گهر پرسته به گه وره ترین دانه وه برگرین و شیبکه یه وه

بو پیکیه یه ره راسته و خو کانی به پیی ئه رکه کهی له پرسته دا ده بینین هه ریکیه یه ریک وه ک

(بکه ر ، کار ، بهرکار ، ته واو که ر) ده کری پینج قالبی پرستهی کوردی (ناوه راست)

ده ستینیشان بکه یین ، بهم شیوه یه ی خواره وه :-

پرسته	قالب
منالّه که پرۆیشت.	۱- بکه ر . کار
ژن ژن ناخوات.	۲- بکه ر . بهرکار . کار
بنیشت به ده ستیه وه لکا.	۳- بکه ر . ته واو که ر . کار
ده ستی خسته ئاوه که .	۴- بکه ر . بهرکار . کار . ته واو که ر
من تو به ئازا	۵- بکه ر . بهرکار . ته واو که ر . کار

ده زام (M.M.F:1998:246)

په یوه ندی که ره سه یی پرسته :-

ئه م په یوه ندیه بریتیه له په یوه ندی رژمانی وشه به وشه کانی پاشترو پیشتی خویه تی

. واتا جی به جی کردنی چهند یاسایه کی رژمانی بوئونه :-

- منالّه کان له ژوره که دا نوست *

له م پرسته یه دا یاسایه کی رژمانی جی به جی نه کراوه ، شه ویش ریکنه که وتنی بکه رو

کاره که یه له کهس و ژماره دا .

۱- داریپوهه که زیره که *

۲- مناله که شکا *

لهم رستانه دا (۲،۱) دوجاری کیښه ی گونجان و نه گونجان ده بین له به کار هیښانی وشه کان ، که ده بی له ریزبونیان سنوری له گه له یه کهاتنی که ره سه کان ره چاوبکریت ، ههروه ها نه و وشانه ی ده شی له هه مان بیته له شوینی یه کتر دا به کار بیټ . بو دهرکه وتنی وشه کان له هه رسته یه که له و رستانه ده بی دوو جوړ په یوه ندی ره چاوبکریت ته مانیش بریتین له :-

۱- په یوه ندی ناسویی

۲- په و ندی ستوونی

۱- په یوه ندی ناسویی (سینتاکماتیکی)

بریتیه له په یوه ندی سینتاکسی نیوان وشه کان و دهرکه وتن و پله ی له گه له یه که هاتنیان له ناو رسته دا . به شیوه یه کی ناسویی ، واته وشه کان تاجه ند هاو ریپه تیان له گه له یه که هیه تاوه کو به یه که وه بین . بو نمونه : دار سیو هاو ریپه تی له گه له زیره که نیه ، بیان منال له گه له شکان ، به لام داریپو و شکان له گه له یه که هاو ریپه تیان هه یه ده گونجین وه ههروه ها منال و زیره کیش به هه مان شیوه

داریپوهه که شکا .

مناله که زیره که .

۲- په یوه ندی ستوونی (پارادیکماتیکی)

بریتیه له په یوه ندی فهره نگی نیوان وشه کان و دیار نه بوونی وشه هاوواتاکان له هه مان شوین له سه ر باری ستوونی . بیته وه ی و اتای رسته که بشیوینی . و اتا ده کری له شوینی بکه ر یان بهر کار یان هه ر به شیکی تری رسته که دهرکه وی . بو نمونه : وشه ی نازا له گه له هه ردوو وشه ی خو شه ویست و زیره که ده توانی له شوینی یه کتر بین ، چونکه هه رسیکیان سه ر به یه که به شه تاخاوتنن (سه لام ناو خوش : ۳۱:۲۰۰۵)

دلیر کورپکی نازیه

زیره که

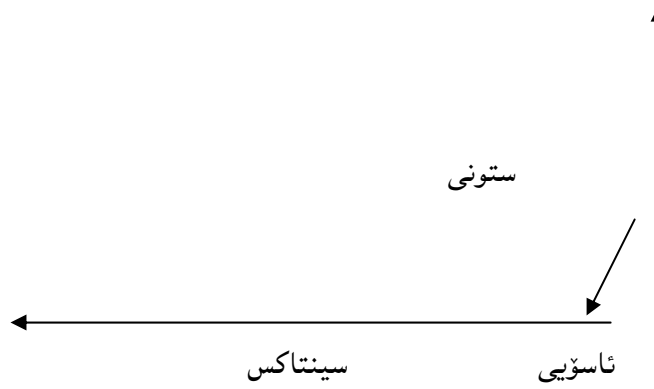
خو شه ویسته

ده کریت ته دوو په یوه ندی یه باسکرا له م هیلکاریه ی خواره وه دیار بکه یین :

هیلکاری ژماره (۲)

په یوه ندى كهره سه ی رسته

مؤرفولژی (فهره نگی)

به شی دووهم

ناولینان :-

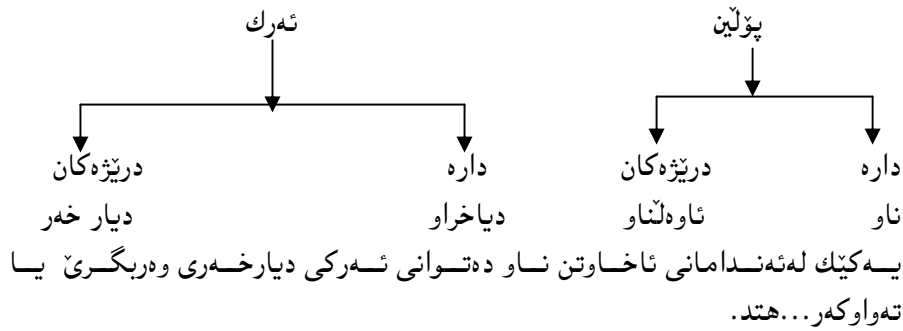
مه بهست له ناولینان دانانی ناوه بۆ به شه کانی رسته ، بویه ریگایه کی دیاری کردنی توخه کانه . ناولینان هه تدیک پیناسه مان دهرباره ی یه که کانی رسته ده داتی ، که ههریه که له به شه کان به یه که یه کی گه وره تر پیناسکراون . جا دوو ریگا هه یه بۆ ناوانی یه که زمانه وانیه کان، واته دوو ریسا هه یه بۆ ناوان له پیکهاته ریزمانیه کان شه وانیش :-

پۆلین

شەرك

زۆر له زاراره ته کنیکه زمانه وانیه کان که پۆژانه له کاتی به کارهینانیه وه پینان ناشناین له کاتی ناولینانیه به یه کی که له دوو ریگایه ی سه ره وه ده بییت (M.H:1977:27).

زاراره کانی وه کو (کار، ناو، ئاوه لئاو ، ئاوه لفرمان ، راناو... هتد). شه مانه ناوی پۆلینن . ههروه ها زاراره کانی وه کو (بکه ر، بهرکار، کارا، ته واو که ر ، دیارخه ر دیا خراو...) شه مانه ناوی شەركین ، چونکه شەرك پۆلی سه ره کی ده بییت .

كارو دەسلەلاتی لەپرستە :

بە باوەرپی هالییدی دنیای بیر دووجۆر كەرەسەى تىايە :-

بار

واتە رووداو گەيەن كە بە كار دەردەپریت.

شت

كەبەناو دەردەپریت، جا ناو كە فیزیكى یان واتایی .

هالییدی باوەرپی وایە كە فرمان لەپرستەدا زالە بەسەر كەرەسەكانى ترو
 فەرمانرەواى پرستەیه (M.H:1977:235). هەر وەها لەپیش ئەمیش چۆمسكى
 لە دەسلەلات و تیۆرى بەستنهوه باسى لەمە كرووه (سەلام ناوخۆش: ۲۰۰۵: ۸۸).
 بۆیه هالییدی دەلیت :-

۱- هەموو جۆرە پرستەیهك دەبیّت كاری تیدا بیّت .

۲- كار ژمارەى ئەو ناوانە دیارى دەكات كە دەبیّت لەگەلیدا بیّت بەم پێشەش
 كاردابەش دەبیّت بۆ تیپەرۆ تیئەپەر . بۆنمونه فرمانى (شكا) ئەوناوانەى كە
 پێویستی پێشەتى جیاوازه لەگەل پێداویستی فرمانى (شكاند).
 قەلەمە كە شكا. (بكەر + فرمانى تیئەپەر)

ئازاد قەلەمە كەى شكاند (بكەر + بەركار + فرمانى تیپەر)

فرمانى تیپەر هەمیشە لە كەرەسەیهك زیاترى دەویّت بۆ ئەنجامدانى كارەكە.

۳- كار جۆرى واتای گرییه ناوییه كان دیارى دەكات ،واتە هەلبژاردن بە دەست كارە
 ئایا پێویستی بە بكەرە یان كارا. بۆنمونه

بەرخەكە فری .

چۆلەكەكە فری .

۴- کاریگه‌ری کار به‌سهر هم‌موو رسته‌که بلاؤ ده‌بیته‌وه ،به‌لام کاریگه‌ری ناو هه‌ر بوخویه‌تی.

جوړه‌کانی کار لای هالیدای:

کار که ده‌برینه بوږودانی کاریک له‌کات و شوینیکی تاییه‌تیدا .به‌پیی لیکولینه‌وه‌کان چوار جوړ کاره‌ن(محمد معروف فتاح :وانه‌کانی خویندنی بالا)

۱- کاری رووداو /

ثم جوړه کاره جوړه‌ی تیدایه و خوکرده له ژیرکاریگه‌ری بکه‌ردایه ،تپه‌پرن بکه‌ره‌که‌ی ده‌بیته‌ کارا بیته و ده‌ستی هه‌بیته له‌روودانی کاره‌که (محمد معروف فتاح: ۱۹۸۹: ۴۸). وهک (ئاگر تیبه‌ردان ،دلپیسکردن،...هتد). ثم جوړه کارانه به‌یارمه‌تی کاری به‌تالی یاریده‌ده‌ری (گرت ،خوارد،را،برد...هتد). سویند خواردن ،له‌باوه‌شگرتن،ره‌نجی دا،خولی خوارد...هتد وهک:

نازاد که‌وه‌که‌ی گرت.

گرت > نازاد ، که‌و <

↓ ↓ ↓

کار کارا به‌رکار(کارتیکراو)

۲- کاری بارگه‌یه‌ن /

ثم جوړه کاره جوړه‌ی تیدا بیته یان تیدا نه‌بیته خوئه‌کرده و له‌ژیر ده‌سه‌لاتی بکه‌ردا نییه و له‌دوو له‌ت پیکهاتووه به‌زوری ناوه‌لناو یا ناوه‌لکاره ،ناوی بکه‌ر ،ناوی به‌رکار ،چاوغ...هتد. له‌ته‌که‌ی تری کاریکی داریژراوه به‌یارمه‌تی کاری(بوون) وهک لاوازیوون،بیته‌زیوون،نه‌خوشکه‌وتن ، زه‌رده‌ه‌لگه‌ران ،سپی چوونه‌وه ...هتد(وریا عمر شه‌مین: ۲۰۰۰: ۱۹۹).

کچه‌که‌ سپی هه‌له‌پرا .

> کچه‌که ، سپی هه‌لگه‌پرا <

↓ ↓
بارمهند بار

۳- کاری ره‌وشتی /

ئەم جۆرە کارە پەيوەندی بە دەرون و ھەست و پەي بردن و بێرکردنەو ھەبە و
 ڤودانی تیناکەوی. وەك
 من رقم له ماسیە .

< من ، رق له ماسی بوون >

↓ ↓
 ئەزمونکار دیار دە

۴- کاری دەروونی /

ئەم جۆرە وەسفی ڤوداویکی فیزیکی دەکات . کەجولەي تیایە وە روداوەکەش
 بەسەر کەسدا تیناپەڤی. وەك
 مندالە کە ترسا .

< مندالە کە ، ترسا >

↓ ↓
 ڤهوشتکار ڤهوشت

جۆرەکانی بکەر لای ھالیدای :-

ھالیدای لە ریزمانی ئەرکیدا سی جۆرە بکەر دەست نیشان دەکات، کە ئەمانەن:-

Theme	۱- بکەری دەروونی
Subject	۲- بکەری ریزمانی
Actor	۳- بکەری لۆجیکی (کارا)
	۱- بکەری دەروونی /

مەبەست ئەو ھەبە کە ئەو ھەبە پەيوەندی بە پەيامە کەو ھەبە، قسە کەر وە کو خالیکی
 دەست پیکردنی قسە کەي (ئەو ھەبە لە میشکی دایە و دەبەو یت دەری ڤریت) بو بەرھەم
 ھینانی ڤستە کە . نمونە :-

ئەم قۆریەبە ڤورم لە لایەن ڤیاو ھەبە پیتی دراو ھ

ب. دەروونیە

۲- بکەری ریزمانی /

ھەندی جار نیھادیشی پیدەگوتریت ، پیکھاتەي بکەر بە پەيوەندیە کي ڤوخت دادەنریت
 وە ڤاستی و ناراستی دەستەواژە کە بو ئەم دەگەریتتەو ھ . نمونە :-

کوره که گولته کهی دایه کچه که .

نالآ زیره که .

ب.ریژمانییه

ب.ریژمانییه

۳- بکه ری لوجیکی / (کارا)

مه بهست له مه (ته نجامدانی کرداری که) که ته نجامدهر توانای له سهر ته نجامدانی کاره که هه بی (M.H:1977:336). نمونه :-

ماموستا که رۆژنامه کهی حوینده وه .

وه ستایه که کاتزمیره کهی چاک کرده وه .

بهرکار لای هالیدی :-

ته وهی جیی سهرنج بهرکار لای مایکل هالیدی پیوستیه کی سهره کیه له و پستانه ی که کاره کهی تیپه ره ، که هه میشه به (کارتیکراو) ناوده بریت وه که له م نمونه ی خواره وه :-

قوتاییه که قه له مه کهی شکاند .

کارتیکراوه

(قه له م) کارتیکراوه له پرسته ی سهره وه ، چونکه کاری شکاندنی به سهردا جی به جی کراوه له لایهن قوتاییه که وه .

وه که دیاره له پیشه وه باسی جوړه کانی کار کراوه که ته نها له ژماره یه که (کاری پروداو) وه ژماره سی (کاری ره وشتی) دا ته گهر لییان ورد بینه وه ده بینین له و کارانه ی که مانای پروداو ده که یه نن پیوستیان به بهرکاری که هه یه بو ته نجامدانی کاره که هه وه که دیاره وشه ی (که و) بوته بهرکار، چونکه کاری گرتنی له لایهن کوره که و به سهره هاتوه ، که کاریکی تیپه ره . هه وه ها له کاری ره وشتی ته که رچی رودانی تینا که وی ، به لام ده بینین فرمانه کهی تیپه ره به مهش پیستی به بهرکاری که ده بیست تا وه کو وه کو ته زمونکاری که ههستی دهرونی بخاته روو به رامبه ر به دیارده که (رق لیبونه وه یه) له (ماسی) که ده بیته بهرکاری پرسته که . به لام دوو جوړه کهی تری (کاری بارگه یه ن) وه (کاری دهرونی) پیوستیان به بهرکارنا بیته بو به ته نجام گه یاندنی کاره کانیان .

ته نجام :

- ۱- رسته بریتیه له کارو پیداو یستیه سه ره کیه کانی .
- ۲- رسته پیکدیت له وشه، گری، لارسته، واتاکه شی بریتیه له واتای وشه کان + کاریگری ریزمانی . بویهش رسته دوو واتای ده دات یه کی فرههنگی ته وهی تریان ریزمانی
- ۳- رۆنانی رسته له زمانی کوردیدا به گشتی پیک دیت له : گ.ن، گ.ک . . . هتد .
- ۴- رستهی زمانی کوردی به شیویه کی گشتی ریزده بیئت به م شیویهی خواره وه ، به م رجیک کاره کی تیپه ر بیئت
بکه ر + به رکار + کار
تازاد نان ده خوات .
به لام ته گه ر کاره کی تیپه ر بیئت
بکه ر + کار
تالاهات .
- ۵- بۆ ده رکه وتنی وشه کان و گونجانیان له وه بیئیهی که لیتی به کار دیت له گه ل وشه هاو واتا کانی دوو په یوه ندی هه یه په یوه ندی ئاسۆیی و په یوه ندی ستوونی .
- ۶- کار لای هالیدای به شیکی بنه رتهی رسته یه و ده بیئته چوار جور (کاری رووداو ، بارگه یه ن ، په وشتی ، ده روونی)
- ۷- له ریزمانی ته رکیدا هالیدای سی جور بکه ر ده ستنیشان ده کات (بکه ری ده روونی ، ریزمانی ، لۆجیکی)
- ۸- به رکاریش پیداو یستیه کی سه ره کیه له رسته یی کاری تیپه ر لادانی ته مومژی دروست ده کات
- ۹- به رکار لای هالیدای هه میشه وه ک کارتیکراو به دیار ده که وی .

سه‌رچاوه‌کان :-

- ۱- وریا عمر ئەمین - تاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی - ده‌زگای ئاراس - هه‌ولێر - ۲۰۰۴.
- ۲- محمد معروف فتاح - وانه‌کانی خویندنی بالا - دکتۆرای زمان - کۆرسی یه‌که‌م - ۲۰۰۰ - ۲۰۰۱
- ۳- محمد معروف فتاح - زمانه‌وانی - زانکۆی سه‌لاحه‌دین - هه‌ولێر - ۱۹۸۹.
- ۴- سه‌لام ناوخۆش - پوخته‌یه‌ك ده‌رباره‌ی زمانناسی میژوویی. بونیات‌گه‌ری. چۆمسکی - چاپخانه‌ی چوارچرا - هه‌ولێر - ۲۰۰۵.
- ۵- محمد علی خولی - معجم علم اللغة النظرية (انگلیزی - عربی) - بیروت - لبنان - ۱۹۹۱.
- ۶- جولیا اس فالك - زبانشناسی و زبان بر رسی مفاهیم و بنیادی _ زبان شناسی - ترجمه‌خسرۆغلامیلی زاده - چاپی پینجم - تهران - ۱۳۷۷ .

7-MOHAMMAD.M. F. Generative Grammar of Kurdish-Sulaimani-1997.N.P.

8-M.A.K Halliday - An introductional to functional grammar LONDON.

نامه‌کان :

- ۱- ئاواز همه‌سدیق به‌گیخانی - ریزیوونی که‌ره‌سه‌له‌زمانی کوردی - نامه‌ی ماسته‌ر - کۆلیژی ناداب - زانکۆی سه‌لاحه‌دین - هه‌ولێر - ۱۹۹۶.
 - ۲- تالب حسین علی - هه‌ندی لایه‌ن له‌ په‌یوه‌ندی نیوان رسته‌و واتا - نامه‌ی دکتۆرا - کۆلیژی ناداب - زانکۆی سه‌لاحه‌دین - هه‌ولێر - ۱۹۹۸.
- گۆفاره‌کان :
- ۱- محمد معروف فتاح - بواری زمانه‌وانی و ئاسته‌کانی شیکردنه‌وه - گ. ئه‌کادیمی، ژماره (۵) - ۲۹ل - هه‌ولێر - ۲۰۰۷.
 - ۲- وریا عومه‌ر ئەمین - بنج و سیمایاساکانی گۆیزانه‌وه - گ روژشنبیری نوی، ژ (۱۲۱) .

له باسکردنی زاراوه‌دا پیویسته
(چه‌مک)ی دیاری بکریت و به وردی
پیناسه بکریت ، ئایه چه‌مک چییه و
پیوه‌ندی به زاراوه‌وه چییه و جیاوازی
نیوانیان چییه و سه‌چاوه‌کانی چه‌مک و
زاراوه‌کان چین؟ بۆ سنووردانان و
جیاکردنه‌وه‌یان یه‌ک به‌یه‌ک لییان ده‌دوین:
پیناسه و پروونکردنه‌وه‌ی چه‌مک :

ئه‌گه‌ر هاتوو زاراوه‌که ، وشه‌یه‌ک
یان ده‌قیکی به‌کارهاتوو‌بوو له زماندا ،
ده‌ست‌نیشان کردنی پیناسه‌ی چه‌مک و
به‌ده‌رخستنی واتاکه‌ی ، یه‌کیکه‌ له‌وه
دۆزانه‌ی که کاریکی ئاسان نه‌بیته ،
ته‌نانه‌ت له‌ فه‌لسه‌فه‌ی تازه‌شدا – به‌وه‌ی
که له‌ نه‌ژاد دا سه‌ر به‌ فه‌ره‌ه‌نگی
فه‌لسه‌فه‌یه‌ – فه‌ره‌ه‌نگه‌ (معجم)
فه‌لسه‌فه‌یه‌کانیش جیاوازییه‌کی زۆریان
به‌ خو‌وه‌ بینیه‌وه‌ له‌ پرۆسه‌ی
پیناسه‌کردندا ، گرفته‌که‌ش زیاتر ده‌بو
کاتی واتای چه‌مکه‌ به‌کارهاتوو‌ه‌که‌ی
میان‌ه‌ی ژیریته‌ی و فه‌لسه‌فه‌ی به‌راورد
بکریت له‌گه‌ل واتای زاراوه‌ زۆر
به‌کارهاتوو‌ه‌که‌ی گشت به‌واره
زانستییه‌کاندا ، بۆ په‌یردن به‌ واتای
چه‌مک.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ گه‌رگه‌فتانه‌ی تووشی
زاراوه‌ ده‌بوون، هه‌ندی له‌ نووسه‌ران و

چه‌مک و پیناسه‌ی زاراوه

د. شه‌هاب شیخ ته‌یب

مامۆستای کۆلیژی زمان – قه‌لادزی

زمانه‌وان دان به‌وه‌دا ده‌نین ، که زانستی زاراو‌سازی زانستیکی سه‌ریه‌خۆی توکم‌هیه ، به‌وه‌ی که گشت زانستیکی پیوستی به‌ کۆمه‌لیک زاراو‌ی دیاری کراو ده‌بیئت ، به‌ پیی ئەمه‌ هیچ زانستیکی بێ زاراو‌ نابیئت (۱) . گشت زانستیکی پیوستی به‌ زیاتر له‌یه‌ک بوار له‌بواره‌کانی زانیاری و پیوستی به‌ کۆمه‌لیک زاراو‌ی وردی دیاریکراو ده‌بیئت ، که له‌ رییه‌وه‌ بتوانیئت گوزارشت له‌و چه‌مکانه‌ی که پیوستی پیی ده‌بن بکات ، له‌سه‌ر ئەم بنه‌مایه‌ زمانه‌وانان هه‌ستان به‌ جیاوازی نیوان زاراو (Terme) و زاراو‌ه‌س‌سازی (Terminology) .

گومانی تییدا نییه‌ زاراو‌ پۆلیکی بنه‌رته‌ی و چالاکی له‌ پیکه‌ینانی زانیاری ، له‌ هه‌ر بوارێکی رۆشن‌بیریدا هه‌یه‌ ، له‌سه‌ر پیی خۆی ناوه‌ستی و پیش ناکه‌وی گه‌ر بیئت و زاراو‌ی واتادار و پروونی ئەو به‌ره‌مه‌ زانیارییه‌ ئاراسته‌ و رییه‌ری نه‌کات ، به‌ هه‌مان شیوه‌ش رۆشن‌بیری هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ نه‌ته‌وه‌کان تووشی نه‌مان و له‌ناوچوون و تیکشکان ده‌بیئت له‌به‌ر گه‌لیک هۆ گرن‌گترینیان ، تیکچوونی واتای زاراو‌که‌ و زۆربوونیان و نه‌چه‌سپاندیان و یه‌ک نه‌گرتنی چه‌مکه‌کانه‌ .

زاراو له‌ زمانی کوردیدا هه‌رچه‌نده‌ له‌ چه‌مه‌ری هیله‌ گشتیه‌کانی زانستی زمان و لیکنه‌وه‌ی زاراو له‌ زمانه‌کانی ئەم سه‌ر زمینه‌دا یه‌ک ده‌گرێته‌وه‌ ، به‌لام هاوکات کیسه‌ی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌ ، بۆ نمونه‌ تا ئیستا چه‌مکی زاراو له‌ زانستی زمانی کوردیدا ره‌چاو نه‌کراوه‌ و شووره‌ی جیاکه‌ره‌وه‌ی له‌ چه‌شنه‌کانی تری وشه‌ بۆ دانه‌نراوه‌ و سه‌رچاوه‌کانی هه‌له‌ینجاندنی ده‌ستنیشان نه‌کراوه‌ و ریگای په‌ره‌سەندنی خۆی نه‌گرتوه‌ و ریپازه‌کانی له‌ دایکبونی نه‌خراونه‌ته‌وه‌ به‌ر تیشکی لیکنه‌وه‌یه‌کی زانستی و ئەکادیمی (۲) ، پیوه‌ری راسته‌قینه‌ی سه‌رکه‌وتنی زاراو‌یه‌ک له‌وه‌وه‌ هه‌لده‌قوڵی که‌ ئەو زاراو‌یه‌ زمانی زۆربه‌ی کۆمه‌لانی پیاها‌توه‌ .

چه‌مک به‌ره‌و وشه‌یه‌کی تری به‌کارهاتوی کتیه‌کانی ژیریپژی و فه‌لسه‌فه‌وه‌ ده‌چییت ، شه‌ویش ویناکردن (۳) (تصوره‌) ، به‌ واتای (په‌یدابوونی وینه‌ی وشه‌یه‌ک له‌ عه‌قلدا) (۴) ، به‌ واتایه‌کی تر ، واتاکان وینه‌یه‌کی بیرین له‌ ئاکامیدا وشه‌کان دانراون ، ئەو وینه‌یه‌ی که له‌ عه‌قلدا په‌یدابوه‌ له‌وه‌ی مه‌به‌ست له‌ وشه‌که‌یه‌ به‌ واتا ناو ده‌برییت

، ههروهه له وهی ئه و شهیهی له عه قلدًا پهیدا بووه ناو ده بریت به چه مک .
 یه کی له و پیناسانهی چه مک ، ده لیت : بنیاتیکی عه قلییه ، ههروهه چه مک یه که یه کی فیکرییه به یه که وه به سیمای هاوبهش به ستراوه . ههروهه پسپوران له بواری زانستی زارواه سازیدا پیناسه یه کی زور گونجاویان بو داناوه ، به وهی که چه مک : هیمایه کی زمانی دیاریکراوه بو یه که چه مک . دووپاتیسی ده که نه وه که له سه ره دوو بنه مای سه ره کی راده وستی ، تهویش : (هیمای زمانی) و (چه مک) که فیلبهر (FELBER) به م شیوهیه پیناسه ی ده کات و ده لیت : بریتییه له بنیاتیکی عه قلی - فیکری ، له شتیکی دیاریکراو دارپژراوه . به کورته وینه ی بیریی (فکری) شتیکه له جیهانی دهروه و ناوه و هدا هه یه و بو ته وهی بگه ینه ته و بنیاته ئاوه زییه ی هیمای بو داده نریت ، بو ته وهی گوزارشتی لی بکات .
 زانایانی زارواه سازی بایه خیاب به دیاریکردنی مه به ست له (هیمای زمانی) که گوزارشت له چه مک ده کات داوه و جیاوازی نیوان سی جور له هیما زمانییه کانیا ن کردوه (۵) .
 لی ره دا پیوه ندیه کی ژیریژی له نیوان زارواه و چه مکدا هه یه ، ئه م

پیوه ندیه ش ری کخه ره (منظمه) ، به لام ته و پیوه ندیه له نیوان ناو و ناو نراودا نییه ، بو نمونه شه گهر ویستمان زارواه یه کی وه (گه یه نه ره) بو ئامیریکی دابنیین و بیته زارواه ، پیویسته ته و ئامیره کاری ته وهی بیته یان تابه تیتی گه یان دنی هه بیته ، ته مه ش پیوه ندیه کی ژیریژییه که ده بیته له نیوان زارواه و چه مک که دا هه بیته ، به لام ناو ، له وانه یه ناوی یه کی ک بنیین (سالار) ، له واقیعی شدا (سالار) نه بیته .

له روانگهی ته وهی باسکرا له باره ی چه مک و پیناسه جور به جور ه کانیه وه ده توانریت تیبینی ته وه بگریته ، که چه مک له بنیاتی زانیاری و ده رک پی کردنی جیهانی دهروه به کار دیت و ته و ریپازه فیکرییه جور به جورانه ش پیناسه ی جیاوازیان بو چه مک دانا . له وه وه قورسی دیاریکردنی پیناسه ی چه مکمان بو ده ره که ویت ، به لکو ئیستا پیناسه یه کی گونجاوی پیویست که هه موو لایه نه کانی له خو بگریته له ژیر ده ست نییه .

دیاری کردنی چه مک و به ره مه یانانی به گشتی پیوه ندیه ، به رۆشنیری و زانیارییه وه ، چ پیوه ندیت به زانسته رۆشنیرییه کان یان زانسته

سروشستییه کان ، که ئەمیش پێوەندیەکی بەهێزی بە هێما و زمان و بواری واتایی و زۆری زۆری ئەو لایەنە بەشداری لە دروست کردنی دەکەن هەیه (٦). گۆران و پێشکەوتنی خێرای زانست ، هۆیه کی سەرکی بوو بۆ زیادبوونی چەمک و واتاکان ، تاوەکو ژیان بەره و پێشتر بروات واتاکان بەریلاوتر دەبن ، بەپارەیهکە که وشەکانی زمان بەشیان ناکەن ، لەبەر ئەوە پێویست دەکات بە دواى شیوازی چاککردنی ئەم کێشەیه دا بگه‌ڕێن و بە شیوه‌یه‌کی زانستیانه هه‌ولێ دانان و هه‌لبژاردنی زاراوه‌ی نوێ بده‌ین که به وردی ئەو چەمکانە دەریبەن (٧).

چەمکیش دواى جیا‌بوونه‌وه‌ی له‌ بواره‌ فەلسەفییە‌کە‌ی وای لێ هات ئالۆزتر بوو ، بۆ ئەوە‌ی له‌ میانە‌ی جیا‌وازییه‌کانی تردا به‌کاربێت ، له‌وانه (زانسته‌ زمانه‌وانییە‌کان و فەلسەفییە‌کان و ئەو زانستە‌یه‌ی تر که پێوه‌ندیان پێوه‌ی هەیه) تا وای لێ هات چەمک وەك هاوواتا له‌گه‌ڵ زاراوه‌دا به‌کاردهات ، ئەمەش وامان لێ دەکات بۆ دەرك پێ کردنی و پێوه‌ندی به‌چه‌مکه‌وه له‌ واتای زاراوه‌ بکۆڵینه‌وه .

له‌وانه‌یه‌ چه‌مک و سیسته‌مه‌کانی له‌ زمانیکه‌وه بۆ زمانیکى تر جیا‌وازییە و

زۆر پێویسته له‌گشت زمانه‌کاندا هه‌مان شت بن ، واتای زاراوه‌ یان چه‌مک که ده‌رده‌بردریت له‌ زمانیکه‌وه بۆ زمانیکى تر جیا‌وازه ، ئەم دیارده‌ زانستییه‌ یه‌کیکه‌ له‌ گه‌رگه‌فته‌کانی پێش پرۆسه‌که ، یان کاری گه‌یاندن یان گۆرینه‌وه‌ی زانیاری له‌سەر هه‌ردوو ئاستی نه‌ته‌وه‌یی و جیهانی (٨) ، بۆیه لێرده‌دا پێویست بوو زاراوه‌کان یه‌کخه‌رتن ، یه‌کخه‌رتن پێوانه‌یی له‌ سەر بنه‌مای رێککه‌وتن له‌سەر چه‌مکه‌کان و سیسته‌مه‌کانی بنیاتنراویت (به‌ واتایه‌کی تر له‌سەر واتاکان و بواره‌ واتاییه‌کان) له‌بەر ئەمه‌ پسیپۆران لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی به‌راوردی واتا جیا‌وازه‌کانی چه‌مک و سیسته‌می چه‌مکه‌کان له‌ زمانه‌ جیا‌وازه‌کاندا ده‌کەن.

بایه‌خدانی زاراوه‌سازیی به‌ چه‌مک و هۆیه‌کان ، یه‌که‌م هه‌نگاوی دانانی زاراوه‌مان بۆ ده‌رده‌خات ، که کۆکردنه‌وه‌ی چه‌مکه‌کان و رێکخه‌ستنیان له‌ کۆمه‌ڵه‌یه‌کی خاوه‌ن پێوه‌ندییه‌کی هاوشانه ، پاشان ده‌بێت له‌ چه‌مک بگه‌ین ، به‌ تاییه‌تییه‌کانی و خه‌سله‌ته‌ جۆراوجۆره‌ راستی و ناراستییە‌کانی و هه‌روه‌ها پێوه‌ندی ئەم چه‌مکه‌ به‌ چه‌مکه‌کانی تره‌وه له‌هه‌مان ئەو کۆمه‌ڵه‌ی که لێیه‌تی و ده‌ستیشان

پیناسه کانی زمانه وانانی له
 فرههنگیکه وه بو فرههنگیکی تر ،
 له وانیه به پیی تاییه تمندی
 فرههنگه کان و توانستی رۆشنیری و
 عه قلیدا (۹) جیاوازییت و سه رهستن .
 فیلبهر (FELBER) ئه وهی
 پیشان دا که وردیی زاراوه کان پشت به
 هیما زمانیه کان نابهستی ، به لگو به
 چه مکه کان له (فیزساکر-
 Weizsacker) وه ، وه رگیراوه و
 شیکردنه وهی ئهم دهسته واژهیهی
 سه ره وهی کردوه به وهی ، که :
 تیگه یشتنی سه رکه وتوو له زماندا پشت
 به وردیتی زمان نابهستیت ، به لگو پشت
 به وردیتی ریکخستنی چه مکی شته کان
 که دیراسه ی له سه ره ده کهین
 ده بهستی (۱۰) . ده بییت ئه مه له بیر
 نه کهین که کاری زاراوه سازی یان دانانی
 زاراوه کان پیویسته هه موو کات له
 چه مکه کانه وه ده ست پی بکات ، وه ک
 باسکرا ، پاشان پیناسه ئنجا هیما ی
 زمانی (زاراوه) ، بو هه موو چه میک
 زاراوه یه ک دابنری و له گه ل زاراوه ی تر
 تیگه ل نه کری و گونجان و تیگه یشتن له
 توانست دابییت کاتی که یه ک زاراوه بو
 یه ک چه م ک دابنری و به پیچه وانه وهش
 ...

کردنی چیگه که ی و پاشان هه ولده دهین
 بو پیشنیاز کردنی زاراوه یه کی گونجاو بو
 ، که پیوه ندیه کی واتایی به و زاراوانه وه
 هه بییت و پاشان هه نگاویکی پیویست له
 نیوان بایه خدان به چه مکی تازه و
 پیشنیاز کردنی هیما یه کی زمانی بو ،
 ئه ویش دانانی پیناسه یه که بو ئه و
 چه مکه ، که مه به ستمان وه سفیکی
 وشه ییه بو ، به به کاره یانی چه مکی
 تری که پیش وه خت لامان ناسراوه ،
 پیویسته له پیناسه دا دیاریکراو و
 وردییت و ئه و تاییه تییا نه له خو بگریت
 که ئه و چه مکه هه یه تی و یارمه تی
 به یان کردنی چیگه ی چه مکه تازه که ی له
 سیسته میکی دیاریکراو له چه مکه کان
 ، که له یه ک کۆمه له به شدار ده بییت
 له گه لییدا بدات . روونکردنه وه کانیش
 له وانیه سوودیان له دیاریکردنی چه م ک
 و روونکردنه وه ی زورییت ، که له و
 مه رجانه بو دانران ، ئه مه یه ده بیته
 ژیریژی (منطق) و پیناسه که شی
 پیناسه یه کی زانستی ده بییت .
 جیاوازیی پیناسه ی زانستی له
 پیناسه ی زمانه وانانی ئاسایی ئه وه یه :
 پیناسه زانستییه کان بریتین له کۆمه لییک
 چه مکی چه سپاوه ، به پیچه وانه ی ریبازه
 فه لسه فی و ژیریژییه کانی سه ره به
 کۆمه لیکی به ستراوی هاوشانن ، به لام

ئەرکی پسیپۆر له زانستدا مامه له کردن له گه له چه مکه کان و پروونکردنه وه و پیناسه کردنیانه و ئەرکی زمانه وانیش هه لێژاردنی زاراوه کانه (وشه یان هیمای زمانی) به پپی دهستوره کانی دانان که له زمانه کان و زانستی زاراوه سازی تیوری ناسراوه ، پاشان وهسفکردنی به کارهینانی ئه و وشانه ، ئنجا دهوری زاراوه سازی پسیپۆر له زانستی زاراوه سازییدا دیت ، که ئه وانه ی وتران ، به سه ر ده کاته وه و بریاری زاراوه یه کی گونجاو و پیکوپیککی بۆ ده دات ، بۆ به کارهینان به پپی ئه و ریبازانه ی که زانستی زاراوه سازی و پپوانه یی بریاریان له سه ر داوه ، به مه ش وردبینی و واتا له بواری زانستی و زمان و ژیریژی بۆ زاراوه کافمان دا بین ده که یین.

پروسه ی پپوانه یی زاراوه له زانستی زاراوه سازییدا ، به دوو لایه ن به ئه نجام ده که یینریت : لایه نی ژیریژی (مه نتق) و لایه نی زمانه وانی (اللغوي) لایه نی ژیریژی ، چه مکه کان ده گریته خو (وینا کردنه ئاوه زییه کان - التصورات الذهنیه) به پپوانه یی و یه کخستن ، لایه نی زمانه وانیش بریتیه له رینگا کانی دانانی زاراوه و لیکۆلینه وه ی بنیاتی زاراوه ی ئینگلیزی ، ئه گه ر بۆ ئه و چه مکه تازه یه زاراوه یه کی ئینگلیزی

هه بیته له وانه یه بیته ریگه خو شکه ر و یارمه تیدانیک بۆ پپشنیار کردنی زاراوه یه کی گونجاو به رانه ری (۱۱). له مه ر چۆنیته مامه له کردن له گه له چه مکی جیاوازا و دانانی زاراوه ی گونجاوی یه کگرتوو و بلاؤ کردنه وه یان ... هتد . ئه و چه مکه انه ش ده توانریت له سه ر سی شپوه بن که ئه مانه ن :

یه که م :

چه مک هه یه پیمان گه یشتوو ، که رسته کانی له لامان ناسراوه و بلاؤ ، ئه مپیش دوو به شه :

۱- چه مک که زاراوه ی کوردیی هه یه و ئه مپیش دوو به شه له پرووی ژماره ی ئه و زاراوه ی بۆ ده لاله ت له سه رکردنی دانراون:

أ- چه مکیک که یه ک زاراوه ی کوردیی هه بیته ، ئه م زاراوه یه ش له لای گشت که سیک بلاؤ و ناسراوه ، یان وه رگپراوه یان له زمانیک تره وه هاتۆته نیو زمانی کوردی ، یان کوردیه کی په تیه یان وشه یه کی گشتیه .

ب- چه مکیک که ژماره یه ک له زاراوه ی کوردی یان وه رگپراوی هاوواتای هه بیته ، ئه و زاراوه انه ش بۆ ئه وه ی له هاوواتا رزگارمان بیت پپویستیان به چاره سه ر هه یه .

۲- چه مکیک که هیشتا زاروهی بلاؤ وناسراوی نه بیئت ، وهك (قیدیۆ ، دی فی دی ، ...) ئەم جۆرهش به دانانی له ژیر دهستی لیژنه‌ی زانیاری و هونه‌ری تایبەت ، بۆ دانانی زاروهی کوردی بۆیان ده‌بیئت زوو چاره‌سه‌ر بکریت .

دووه‌م :

چه مکیک تازه له ده‌روه دانراوه یان تازه دانراوه و که‌ره‌سه و چه مکه کانیمان هیشتا پێنه‌گه‌یشتوون ، ئەمیش دوو جۆری هه‌یه :

أ- چه مکی شته مادییه هه‌ست پیۆ کراوه‌کان.

ب- چه مکی تیۆری مه‌عنه‌ویی رووت ، هه‌روهك له بواری زانسته رووته‌کان دا .

سییه‌م :

چه مکیک که خۆمان و زاناکامان له توێژینه‌وه زانستییه تایبه‌تییه‌کاندا ده‌یدۆزینه‌وه .

پوونکردنه‌وه و پیناسه‌ی زاروه :

زاراوه وهك له زۆریه‌ی ئه‌وه سه‌رچاوانه‌ی ئاماژه‌یان بۆ کردووه ، واتایه‌که ئاماژه بۆ رێککه‌وتن ده‌کات ، ئەم واتایه‌ش ئاماژه بۆ تایبه‌تییه‌کی گرنگیی زاروه ده‌کات ، که ئه‌ویش رێککه‌وتنه له‌سه‌ر واتایه‌کی تایبه‌تی بۆ زاروه دووای جیاوازیکردن له واتاکه‌ی

وهك ئه‌وه‌ی ، زاروه‌که له ناکۆکیدا بیئت تا واتا زانستییه‌که‌ی به شیوه‌یه‌کی روون له نیوه‌رۆکه‌که‌یدا ده‌ریکه‌وێت . ئەم‌ه‌ش بۆ تایبه‌تی رێککه‌وتن تایبه‌تی رۆنی و زانستی پێده‌به‌خشیئت .

ئەم تایبه‌تییه‌کانه کاتیك له وشه‌یه‌کدا کۆ ده‌بنه‌وه بۆ گه‌یاندنی یا ئاماژه بۆ کردنی واتایه‌کی تایبه‌تی که گویی لێده‌گیری له هه‌لومه‌رجی به‌کاره‌ینانیدا تا ده‌بیئتە زاروه ، به‌لام دووباره بوونه‌وه و به‌رده‌وامی له میژوودا ئه‌وه وا له وشه‌که ده‌کات بیئتە زاروه و واتا تازه‌که‌ی بچه‌سپینی .

ئه‌وه‌ی له نیو ئه‌هلی زانست و هونه‌ردا (زاروه) ی پێده‌گوتریت ، چه‌ند وشه و ده‌رپرینیکی تایبه‌تین که بۆ گه‌یاندنی واتایه‌کی تایبه‌تی دانراون ، یان له ئه‌نجامی زۆر به‌کاره‌ینانی له‌هه‌ر زانست و هونه‌ریکدا ، ورده‌ورده واتایه‌کی تایبه‌تییه‌یان به‌سه‌ردا بپاوه ، شیوه‌ی زاروه‌یان وه‌رگرتووه . چه‌مکه‌کانی زاروه‌ش وه‌کو چه‌مکه زمانیه‌کانی وشه ، یان دانانین - واتا ، به‌خواست و مه‌به‌ستیکی تایبه‌تی داده‌نرین ، یان به‌ مانایه‌کی دیکه (دانانی) ن ، و وشه‌یه‌ک ورده‌ورده واتا و چه‌مکی زمانه‌وانی خۆی له‌ده‌ست ده‌دات و له زانستی‌کدا ره‌وشی زاروه به‌خۆوه ده‌گریت .

هه‌لبه‌ت به شیوه‌یه‌کی گشتی ،
 واتای زاراوه‌یی وشه ، له‌گه‌ل واتای
 زمانه‌وانی وشه ده‌گوختیت ، بو نمونه
 زاراوه‌ی (رۆژوو) و (نوێژ) له شه‌ریعه‌ت
 دا ، به واتای ئه‌نجامدانی کارێکی
 تایبه‌تی ، بیان ره‌وش و ده‌ستورێکی
 تایبه‌تییه ، که به‌ریز له پرووی زمانه‌وه
 ده‌ست لێهه‌لگرتن و دوعا ده‌گرنه‌وه ،
 به‌لام ناکرێ به هه‌موو ده‌ست
 به‌رزکردنه‌وه و نزایه‌ک بگوترێ (رۆژوو)
 و (نوێژ) . ئه‌وه بو هه‌موو زاراوه‌یه‌ک ،
 له‌وانه زاراوه‌کانی سۆفیه‌گه‌ریش ، راسته
 ، وه‌کو چۆن بابای سۆفی له کاتی
 جه‌زبه و حال لێهاتندا چه‌ند وشه و
 ده‌رپرینیکی به‌سه‌ر زاردا هاتوه ، بیان
 شیخه گه‌وره‌کان به نیازی په‌ندادان و
 ئامۆژگاری کردنی مریدان ، چه‌ند وشه
 و ده‌رپرینیکیان گوتوه ، که به‌هۆی
 دووباره‌کردنه‌وه و زۆر به کاره‌ینانه‌وه
 ورده‌ورده شیوه‌ی زاراوه‌یان وه‌رگرتوه .
 هه‌ندیک شاعیرانی سۆفی مه‌شره‌بیش به
 سوود وه‌رگرتن له خواستن و درکه و
 خوازه ، چه‌ند ده‌رپرینیکیان هیناونه‌ته
 کایه ، که له شیوه‌ی هیمادا بوون ،
 پاشان ورده‌ورده شیوه‌ی زاراوه‌یان به‌خۆوه
 گرتوه (۱۲) .
 زاراوه که گرنگیه‌کی زۆری له گشت
 بواره‌کانی زماندا هه‌یه نیشانه‌یه‌کی بێ

گیانه و په‌مزیکی ئامی‌رییه و هه‌یچ
 ئه‌رکێک جگه له مانا
 بوه کاره‌ینراوه‌که‌ی به‌رپه‌و نابا ،
 هه‌روه‌ها هه‌یچ که‌سیک بۆی نییه به
 ئاره‌زووی خۆی زاراوه‌ی بێگانه وه‌رگریت
 و دارشتنه‌که‌ی بگۆرێت و زمانه
 نه‌ته‌وايه‌تییه‌که‌ی پێی پینه بکات و
 به‌ئاره‌زووی خۆی مانا‌که‌ی بسازێت و به
 زۆره ملی به‌سه‌ر چه‌مک و مه‌فهومیکی
 جیاوازا بیه‌سه‌پینی (۱۳) و
 زمانه‌وانه‌کانیش به درێژایی می‌ژووی
 زمانی مرۆقاویه‌تی چ یۆنانی و رۆمانی بن
 ، چ عه‌ره‌ب له‌سه‌ر ئه‌وه یه‌ک‌دگیرن ، که
 زاراوه وشه‌یه‌که ، ئه‌مه‌رۆ زاراوه له
 هه‌موو روه‌یه‌که‌وه ، وه‌ک زانستیکی
 بایه‌خدار له گه‌لێک له زانکۆ به
 ناویانگه‌کاندا ده‌خوینریت لیکۆلینه‌وه‌ی
 زۆر له‌سه‌ر ده‌کریت و کۆبوونه‌وه‌ی
 سالانه‌ی جیهانی بو ده‌گیریت . زمانی
 کوردی وه‌ک زمانیکی په‌سه‌نی پوخت و
 پاراو ، هه‌رچه‌نده له زاراوه‌ی زانستی
 مرۆقاویه‌تی و ته‌کنه‌لوژی دا هه‌یشتا
 فره‌نده‌داره ، به‌لام زمانه‌که‌ی خۆی وه‌ک
 زۆریه‌ی زمانه‌کانی هیند و ئه‌وه‌روپایی
 بو فراوانبوون و زاراوه سازکردن گه‌لێک
 له باره (۱۴) . که‌واته لێره‌دا جێی
 خۆیه‌تی ئاماژه بو هه‌ندی پیناسه‌ی

جۆراوجۆری زاراوه چ له لای زمانهوانی کورد چ لای بیگانه بکهین .
 لیڤه دا ده بی هه ولدهین تاماژه بو پیناسهی جیاواز بکهین و بپرسین زاراوه چییه و چ نیشانهیه که له جۆرهکانی وشه جیای دهکاتهوه ؟ بو وهلامدانهوهی شه مهش ده بی په نا بهرینه بهر زمانهکانی تر تا بزانی به چی وهلام دراوهتهوه ؟ ، زانیهکی وهک (الشریف المرحانی) که واژهی (الاصطلاح) ی به زمانی عه ره بی داناوه پیناسهی کردوه و دهلیت : (الاصطلاح) واتا زاراوه - ریکهوتنی تا قمی که له کومه لانی خه لکی ده رباره ی ناونانی شتی که یا خود کاری که به وشه یه که له واتایه که وه بو واتایه کی تر گوازاراییته وه . دوا به دوا ی شه زانیه (الکفوی) له سه ره همان ریچه که ههنگاری ناوه و پیناسهی (الاصطلاح) ی به دوویاتکردنه وهی قسه کانی (المرحانی) کردوه ، سه ره رای پروونکردنه وه یه کی تازه ی لایه نه کانی پیناسه که به باسکردنی شه وهی : زاراوه وشه یه کی تاییه تییه ، له بابته تی که له بابته کانی زانست و زانیاری و روشنبیری و شارستانییهت و له کاروباری رۆژانه دا و به هۆی شه وانهی پیوهندیان به و بابته وه هیه و به کاری دههینن (۱۵) ،

له بهر شه وه لیڤه دا ده توانریت هه ندی چه مک بو زاراوه ده ستیشان بکریت :
 ۱- زاراوه چه شنی که له وشه .
 ۲- زاراوه تا قمی که له کومه لانی خه لکی سازیده کهن و بو ئیش و کاری تاییه تی خۆیان به کاری دههینن .
 ۳- ریبازی سه ره کی له ریبازه کانی دانان و له دایکبوونی زاراوه ، گواستنه وهی وشه یه که له واتایه که وه بو واتایه کی تازه تر ، که وابوو هه موو وشه یه که زاراوه نییه ، به لام هه موو زاراوه یه که وشه یه که و شه یه ش سنووریکی ته نگه بهری هیه ، که به به کارهیانی له لایه ن تا قمی که له خه لکی له کۆری که له کۆره کانی ژياندا شووره ی کی شراوه و له وشه ی فه ره نه نگیی شه وه وه رگه راوه (۱۶) (۱۷) ، شه مه و چه ندان خه سلته تی تر بو زاراوه له ئارادان و له هه موو زمانییکی زیندووشدا شه و تاییه تی یانه بهرچاو ده که ون ، چونکه زاراوه وه که له گشت زمانییکی زیندوودا ، به شییکی زۆری وشه کانی شه و زمانه ده گریتته وه ، شه مه به شه ش بابته کانی زانست و روشنبیری و شه ده ب و هونه ر و ئابووری و سیاسهت و ... هتد ، ده گریتته وه .
 زاراوه بنچینه ی زمانی ستانداردی نه ته وه یه ، دیالی که کانی لی که نزیک

دهکاتهوه پیوهندیان به هیتر دهکات ، دهبیته هوی پیکهینانی یهکیتهی دهبرین و بنچینهی نامراز و هزر و بیر و داهینان بو نوهکانی داهاتوو به یهکگرتویی (۱۸) ههروهه زاروه به گشتی بهوه پیناسه دهکریته : کومهلیک هیمای زمانین ، لهوارهکانی زانستی یان تهکنهلوژی نامازه بو چهندین چه مک و شت دهکن .

رپیکخراوی پیوانهیی نیودهولتهتی بهوهی پیناسه دهکات : زاروه هیمایه که لهسهری رپیکهوتوون بو گهیانندی چه مکیک له چهندین دهنگی تیکبهستراو یان له وینهی نووسراوی هم دهنگانه (بیتهکان) پیک دیت . بویه پیویسته دوو مهرجی سه رهکی تیدابیت :

۱- پیویسته هه چه مکیک یان شتیک به زاروهیه کی سه ره خو ده بردریت .

۲- زیاتر له یهک زاروه بو چه مکیک یان شتیک دانه نریته ، به لام به گشتی هم دوو مهرجه له زمانی کوردیدا سه دی سه د له زور زاروهدا نه هاتوته دی ، له بهر شهوه زور جار ده بینین یهک زاروه بو چهندین واتای جیاواز به کاردیت ، که جوریک ته مومژی واتایی دروست دهکات ، زماناسان بهم دیاردهیه ده لین هاوییژی یان هاودهنگی و هاوبهشی له بیژدها (۱۹) . له پیناسه یه کی تری

زاروهدا هاتوه : زاراف د ته زمانیدا ، په یقه که یان ژ په یقه کی پتره ، دیار کرنا رامانه کا تایه تی و خومالی ددهت ، و نارمانجه کا دیارگری دگه هینیت ، له ورا (زاراف) رامانه کا دورتر کورتر ژ رامانا په یقا ئاسایه خویا دکته ، و مه وادیه که به رفره هتر و هردگری و جوانیه کا باشتر دده تی .. هه بونا زاراف دناقه هه ر ته زمانه کی دا ، نیشان و سیفته تا هیز و شیان و پیقه هاتنیته وی ته زمانیه و که قناتی و ره سانه یه تی و هراو و گهش و بونا به رده واما وی ته زمانی دیار دکته (۲۰) ... ههروهه له جیکه یه کی تری شهوه له بهاره ی زاروهوه و تراوه : زاروه وشه یه که کومه لیک پسپور بو مه به ستیکی زانستی رایان ده کن به یه ک و دایده نین ، ده شبی بو نه یان هاوبه شی یان ویکچوونیکی زور یان که م له نیوان مانا زمانیه که ی و مانای زاروه یه که ییدا هه بیته (۲۱) و له گهل شه وهدا ، (زاروه) ته نها (شیه) ی چه مک زانستییه نویکانه و به زوری کرۆکی شه و راستیه زانستییه ده پیکیت ، که ده مانه وی ده ری برین ، به لام وای لی هاتوه گرنگترین کوسپ له رپی کورداندنی خویندنی بالادا ، دوزینه وهی زاروهی کوردیی ته وتویه ، که له گهل شه و شه و چه مک زانستییه بیانانه دا

- یەكەم : بەهەڵە داتاشینی زاراوه .
 دووهم : دانانی له زاراوهیهك زۆرتر بۆ
 یەك واتا .
 له ئەنجامدا دەگەینە ئەوهی ، كه :
- ۱- زاراوهی كوردی ، ناویكە ، دەشی (ساده) و دەشی (ناساده) بیّت .
 - ۲- ئەم (ناو) ه وشەیهکی كوردی
 ڕەسەنە .
 - ۳- پێویستە ، له نێوان زاراوه و واتاكە
 پێشوی جوړه پێوهندییهك هەبیّت .
 - ۴- دەبی (هەر زاراوهیهك) تەنیا بۆ
 یەك مەبەست دانرا بیّت .
 - ۵- دەبی (زاراوه) كه له بەر ڕوناكایی
 یەكێك له ڕێبازهكانی پەیدا بوون و
 سازکردنی (وشە) ی كوردیدا سازکرا بیّت .
 - ۶- نابی خەلکی ناپسپۆر (زاراوه) له
 زماندا ساز بکەن .
 - ۷- (زاراوه) تاییهته به بابەتیک یان
 لایەنێکی زانیاری و ژیری و
 ڕوناکبیری (۲۴) (۲۵) .
- کهواته به پێی ئەم خالانە ، دەتوانین
 زاراوهی كوردی بهم جوړه پێناسه بکەین:
 زاراوه ناویکی ڕەسەنە ، له فەرهنگی
 نەتەوايهتی كوردییهوه به پێی ڕێبازێکی
 وشەسازی كوردی ، بۆ مەبەستیکی
 دیاریکراو له کۆری پسپۆریتیدا سازکراوه
 دەکەوێت:
- بگونجی ، چونکه زاراوه هۆی سەرەکی
 دروست کردن و ڕێکخستن و
 گەشەپێکردنی زانسته (۲۲) .
 زاراوه چەشمنه وشەیهکه و
 گواستنهوهی وشەیهکه بۆ واتایهکی نوێتر
 ، زاراوه وشەیه فەرهنگی سەر زمانی
 خەلکی نییه ، بەلکو وشەیهکی نوێیاره
 بۆ واتایهکی نوێ ، له کۆرپکی زانستی
 یان ڕوناکبیری سەر دەمدا سازکراوه .
 زاراوه واژهیهکی بابەتییه ، پسپۆرهکان
 له سەری ڕێککەوتوون بۆ ئەوهی واتایهکی
 دیاریکراوی زۆر به وردی و ڕوونی پێ
 دەریسین ، به جۆرێک له بواری دهقه
 زانستییه کهدا هیچ شیواوی و ئالۆژییهك
 له بیری خوینەر و گوێگردا پەیدا نهکات .
 خالێکی گرنگ بۆ ئەوهی (زاراوه)
 به (وشە) بناسین دەبی (ئاوهلناوی
 ڕەسەن) ی بخهینه پال و بلین : زاراوه
 وشەیهکی ڕەسەنە و ئەو وشەیهش به
 گشتی سێ بهشه ، ئامراز و ناو و فرمان
 ، له بەر ئەوهی ئامراز و فرمان بۆ
 زاراوهسازی دەست نادهن ، دەبی واژهی (وشە)
 له پێناسه کهدا بکەین به (ناو)
 و بلین : زاراوه ، ناویکی ڕەسەنە (۲۳) .
 له بەر ئەوهی زاراوهسازی کورد له کاری
 زاراوه و پێناسه کردیدا یەك رانین ، بۆیه
 لهم بوارهدا دوو دیاردهی نابهجی بهرچاو
 دهکەوێت:

ههروهه ها ته گهر سهیری هه ندی
سهراوهی تر بکهین له بارهی زاراوهوه ،
دهبینین ئاماژه بو شهوه دهکهن : زاراوه
واژهیه که ، وشهیهک یان چهند وشهیهک
که چه مکیک هه لده گریت مادیی بیته یان
مه عنهویی یان وشهیهک یان چهند
وشهیهکه ، که خاوهنی واتایهکی زانستی
یان ژیری بیته (۲۶)، زاراوه وهک بینرا
رپیکهوتنی کومه لیک خه لکه له سهر
زاراوهیهکه ، بو به کارهینان و ناوانی ته
شتهی که دهیانسه ویت دهری بهرن له
کاروباری رۆژانه یاندا ، له بهر شهوهی
زاراوه وینهیهکی چری شه و پیوهندییه
تهندامیییه ، له نیوان ئاوهز (عقل) و
زماندا راوهستاوه ، ههروهه پیوهندیی
به دیارده زانیارییه کانهوه ههیه ،
زاراوهش له هه زانستی ، له زانستهکان
به ناوکی چهق دادنریته ، که لایهنی
رۆشنایی زانیاریی پی بهردهوام دهبی و
هینانی فیکری پی دهچهسپیت (۲۷)،
هه موو شههش بو پیکهوه بهستنی
ژیاری نه ته وه کانه .

پیناسهی تازهی زاراوه دووپاتی شهوه
دهکاتهوه ، میژووی زاراوه ، میژووی
زانسته کانه ، هه موو زانستیکی تازه
پیویستی به زاراوهی تازه دهبیته و ،
هه موو ویناکردنی (تصور) تازهش وا
له خاوهنه کهی دهکات ، زاراوهی تازهی

بو دروست بکات ، یهکی له
تاییه تییهکانی زانسته سروشتیییهکان
شهوهیه ، که په ره سه ندنیکی بهردهوامیان
ههیه ، ورد و ریکویینکن ، شایهنی
خۆکه یانندی ماوهیهکی دوور و درییان
ههیه ، بویه پیویسته و دهبیته بو شه
زانسته هه مان شه و زاراوانه هه بیته به
هه مان تاییه تی شه و زانسته (۲۸) .
ههروهه پیناسهیهکی تر له بارهی
زاراوهوه دووپاتی شهوه دهکاتهوه ، که
زاراوه له نهژاد دا رپیکهوتنی تویتهرانه
له سهر هه لژاردنی بو دیاریکردنی له
بارهی چه مکیکی دیاریکراو له زانستی
یان هونه ریکی دیاریکراو . زۆر جاریش
زاراوه به شیوه واژهیهکی تاک دیت ،
وهک فرههنگ ، جیناو ... یان ، چهند
وشهیهک وهک ، ته ندازیاری کارهبایی ،
زانستی زه ویناسی هتد .

زاراوه بریتییه له وشهیهکی یان
کومه له وشهیهکی له زمانیکی تاییه تی
زانستی یان ته کنیکی ، بو دهربرین له
چه مکهکان و ئاماژه بو کردنی شته
مادییه دیاریکراوهکان به کاردیت . بهم
واتایه زاراوه دهبیته گوزارشت کردن له
چه مکهکان و شته مادییهکان ، به لام
راوبوچوونی گونجاو له لای پسپۆرانی
زانستی زاراوه سازی شهوهیه که ، تا
را دهیهک له لایهن گۆکردن و رینوسه وه

تاییه تی ده کۆلێته وه ، زاراوه سازیش (Terminology) وهك زانستیک بایهخ به دارپشتنی زاراوه و دیاری کردن و دروستکردنی ده دات . کهواته زاراوه = نیوه رۆک (پله یه کی واتایی) + ده رپرین (دارپشته یه کی زمانی گه یه نه ری) ه ، یان هیما یه کی ریککه وتییه بو تیروانی نیك له دهنگی گۆکراو یان شیوه که به نووسین ده رده بریت (به پیت) پیک دیت . زاراوه له وانیه وه وشه یه ک یان دهسته واژه یه ک بیّت ، ته گهر چه مک نواندن ی بیر ی شتیک بیّت (ههست پیکراو یان روون) یان بو پۆلیک که سیمای هاوبه شی هیه و به زاراوه یه ک یان هیما یه ک گوزارشتی لی ده کات . زاراوه هه ر یه که یه کی (زمانی) واتایی یه که له وشه پیک هاتوه (زاراوه ی ساده) یان چه ند وشه یه ک (زاراوه ی لی کدراو) ، که به چه مک یکی دیاری کراو ناو ده بریت به شیوه یه کی یه ک لا له ناو بواری کدا یان چه مک یکی تاییه تی ، بریتییه له وینا کردنی کی ته رکی بو تاییه تی تی زانیاریی زاراوه که (۳۲) ، ته م ده ستوورانه ، زاراوه له پیوه ندیکردنی به چه مک وه زیاتر لی ل ده کات ، چه مکیش له میانه ی پیناسه کانی زاراوه دا له زۆرینه ی سه رچاوه کاند له زاراوه تاییه تی تره و

کۆکن ده رباره ی وشه ی (زاراوه) له زمانه جیاوازه کان به م شیوه جیاوازه ده ی نووسن و گۆی ده کهن ، به ئینگلیزی وه هۆله ندیی و دانمارکی و نه روویی و سویدی وشه ی (Term) و به ته ئمانی وشه ی (Trem) و به فه ره نس ی (Terme) و به ئیتالی (Termine) و به ئیسپانی و بولگاری و رۆمانی و سلۆقینی و چیکی و پۆله ندی (Terminos) و به پورتوگالی (Termo) و به رووسی (Termin) ی پی ده لێن ، وشه ی تری زمانه ته وروپییه کان که سه ر به هه مان بنه ماله ی زمان (۳۰) . له لای عه ره بیش وه رگیراوه به (اصطلاح) و (مصطلح) (۲۹) و له زمانی کوردیی شدا به (زاراو) و (زاراوه) به کارهاتوه ، به لام هه ر وشه ی (زاراوه) که چه سپاوه . کهواته زاراوه به هه ر شیوه یه ک بنووسریت و گۆ بکریت ناوانی کی زمانی ده سه پینی (۳۱) ، که له زمانی کی تاییه تی دا چه مک یکی دیاری کراوه .

جیاوازی نیوان چه مک و زاراوه :

له م چه ر خه ی ئیستادا ، زاراوه بو ته باسی زانستیک ی سه ره به خۆ ، که به زانستی زاراوه سازی ناو ده بریت و به شیوه یی کی زانستی له چه مکه کان و زاراوه به کارهاتوه کان له زمانی کی

به واتای ویناکردن (التصور) به کاردیت ، چونکه چه مکه کان مهرجی به رده وامی و کرژکیی زمانن و له ریگه یه وه مرؤف جیاوازی له نیوان شتیک و شتیکی تردا ده کات . چه مکه کانیش پیوستیان به جوړه ریگه شتیک هه یه به سو له نامیزگرتنی هه موو پارچه کانی .

زاراوهش بریتییه له چوارچیوهی ویناکاری (تصوریه) و گوزارشتی چه مکه کان . زاراوه کان به پیی ته وهی ده رکیان پیده کهین هیمان بو چه مکه کان ، ته مه ته وه ده که پیی که چه مکه کان له روانگهی تاییه تیتی چه مک دهر باره ی زاراوه له پیش زاراوه کان دوزراوته وه و دروست بووه ، له بهر ته وهی زانستی زاراوه سازی، زاراوه کان به چه مکه کانه وه ده به ستیت ، نه ک به پیچه وانه وه ، هه له بهر ته مه ش بایه خ به سیسته میکی چه می ره ها نادات ، به لام له پیناوی ئاسنکاری به رده وامی ته نیا بایه خ به سیسته مه دانراوه که ده دات ، به لام ته م پروونکرده وه یه بو ته و پیوه ندییی نیوان چه مک و زاراوه و لادان و نه هیشتنی ته و تیکه لییه ی نیوانیان و لایه نی جیاوازییان به سه ؟ .

ته وهی له باره ی پیناسه ی چه مک و زاراوه پروونمان کرده وه ده مانگه ریپیتته وه بو ته و تیکه لییه ی که لییه وه که وتینه

باسکردنی ، مه به ست دیاری کردنی جیاوازیی نیوان چه مک و زاراوه یه ، لیگولینه وه ی یه که ی چه مک و تاییه تییه بنچینه یه که ی له ده ورو بهری فله سه فیدا و یه که ی زاراوه تاییه تییه که یه تی له ده ورو بهری زمانه وانیدا، وای له و دوو یه که یه کردوه ، له واتا کانیاندا لیلی هه بیته ، به قه د ته و لیلییه ی نیوانیان و به کار هیئانیان و باوی هاوواتایی نیوانیان به ئاسانی و پروونی ده بینین ، ته نانه ت ته و فرههنگ و پیناسه ی ، بی ته وه ی جیاوازی له نیوانیاندا بکه ن بایه خیان به دیاری کردنی واتای نیوان چه مک و زاراوه داوه ، هه ر دوو چه مک و زاراوه یان وه ک هاوواتایه ک کرده ناونیشانی نووسینه کانیان (۳۳). هه روه ها له وانه ی بو دیاری کردنی زاراوه لیگولینه وه یان له باری زانستی زاراوه سازی کرده وه ، جیاوازییان له نیوان زاراوه و چه مک کرده وه ، که ده لیین زاراوه دیاری کردنی چه میکی له شیوه ی پیته یان ژماره یان نووسینی وینه یی یان داهینانیکی له م ره که زانه ، له میانه ی ته مه دا بینییان زاراوه پیوه ندیه کی به هیزی له که ل چه مک هه یه و ، له م روانگه یه وه دیاری کردنیکیان پیشکesh کرد که چه مکه کان زاراوه نین (۳۴) لیته دا باسه که ته وه نییه چه مک به پله ی یه که م سه ر به فرههنگی

فهلسه فییه ، پاشان پهره یسه ند و له بوارى زمانه وانیدا ، وهك هاوواتایه کی زاراره له بواره جیاوازه كاندا و دیاری کردنی جیاوازیی نیوان چه مك و زاراره و پیوهندی نیوانیان ، كه گشت زمانه وانه كان دانسی پیسدا ده نین به كار دهات ، كه چی تیکه لئی دیاری کردنی له ده ره وهی چوارچیوهی نیوان چه مك و زاراره به یهك واتا به كار دینن .

له جیاوازییهی بینیمان له تا كامیدا له وه دروست ده بییت ، له و دانیهی ناو ده نریت (چه مك) دانیه کی تر ده توانی له در پرینی هه مان واتا هاو به شی بکات له گه لئی ، به لام له و دانیهی ناو ده نریت (زاراره) له و دانیه هه ره له و واتایه در ده بریت و سه بر هاوواتا ناکیشی ، له مهش تاییه تیتی زاراره یه (۳۵) . کاتی كه وشه یه کی یان زاراره یه کی وهك ، رۆشنییری ، ژیار ، دیو کراسی ، فیدرالی ، ... به كار دینن ، له مانه چه مکن بریتییه له واتایهك ، پیكه پینانی و خر کردنه وهی به وشه یهك قورسه ، له بهر له وه تویره بر هاو یهك له وانه به سه ده ها پیناسه ده دۆزیته وه ، سه ره پای رپیکه وتنی نیوانیان له سه ره دابه شه هاو به شه کانی ، كه پیوهنده به واژه كه وه (اللفظ) ، رۆژیک دیت واتای له و شانه

یان له و چه مکه ته سهك ده بییت و به واژه یهك در ده بریت و ده بیته زاراره ، به لام زاراره له و توانسته ی نییه له پیناسه کردنی کراوه بییت و بلاوییت ، له بهر له وهی سنورداره و گشت واژه یه کیش له پیناسه کردنی خاوهنی واتایه ، له وانه یه دارشته ی پیناسه بو زاراره زور هه بییت ، به لام هه موویان له هاو به شی ته نگه بهری و ته سهکبوونی واتا که یدا به شداری ده که ن (۳۶) ، بویه سنووری پیناسه وا ده کات زاراره له چه مک جیاوازییت ، چونکه چه مک به رای کردنی (اجرائی) پیناسه ده کریت و ناتوانریت به ره ها (حدیا) پیناسه بکریت ، له بهر له وهی ته گهر به ره ها پیناسه کرا ده بیته زاراره ، به لام زاراره به ره ها پیناسه ده کریت و ده توانریت به رای کردنی پیناسه بکریت ، له پینا و روونکردنه وهی و نزیک - خستنه وهی له گه ل پاراستنی له و بنه میانیه کی جیای ده کاته وه ، وهك زاراره یهك چه مک ده توانریت بیته زاراره ، له ویش به پهره سندن میژوویی به کاره پینانی ، ههروه ها زاراره ش ده توانریت بیته چه مک ، له ویش به پی فراوانکردنی واتا که ی کاتی پشتگویی بحری ، وهك زاراره یهك به کاره پینانی بو واتایه کی گشتی ته شه نه بکا ، ههروه ها دانه وشه یهك له هه مان

سه‌رچاوه‌ی پیناسه‌کردنی‌ی‌ئو زاراوه‌یه‌ی ،
 که دروستی کردووه .
 ئه‌وه‌ی دیاریکرد له چه‌مک و زاراوه
 ده‌بیته‌ی چوونه ژووره‌وه‌یه‌ک بۆ ناسینی
 بیره‌کانی و تیگه‌یشتنی ده‌قه‌کانی ،
 له‌وانه‌ی ئه‌و زاراوه‌یه‌ی داتاشین یان دارشتن
 له زاراوه‌یه‌کی کۆنه‌وه یان به‌ره‌مه‌میکی
 تازه‌بیته .

سییه‌م - سه‌رچاوه‌ی ده‌ق :
 به تایبه‌تی ئه‌و کاته‌ی که ده‌قه‌که
 تایبه‌تییه‌کی زمانه‌وانی هه‌بیته و له
 ده‌قه‌کانی تر جیاوازتربیته و هه‌ندی له‌و
 وشانه‌ی تیدا به‌کاردین و له جیگا
 جیاوازه‌کاندا دووباره ده‌بیته‌وه و ده‌بیته
 کللیک بۆ تیگه‌یشتنی ده‌قه‌که (٣٨).

کات دا ده‌توانی بیته زاراوه و چه‌مک ،
 به‌لام به پیتی سیاقی جیاواز ، هه‌روه‌ها
 چه‌مک له لایهن ئه‌وانه‌ی ، که بایه‌خی
 پی‌ده‌ده‌ن هه‌ریه‌کیک له‌وانه واتایه‌کی پی
 ده‌ده‌ن جیگه‌ی جیاوازی و مشتومر ،
 به‌لام زاراوه له نیو ئه‌وانه‌ی ، بایه‌خی پی
 ده‌ده‌ن جیگه‌ی مشتومر و جیاوازی بیر
 و را نییه ، چونکه له نیو ئه‌وانه‌ی
 به‌کاری ده‌هینن دیاری‌کراوه ، هه‌یج
 که سیکیش ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر واتاکه‌یدا
 نییه (٣٧) .

سه‌رچاوه‌کانی چه‌مک و زاراوه :
 ده‌توانیته سه‌رچاوه‌کانی چه‌مک و زاراوه
 به‌سی خال دیاری بکرین :
 یه‌که‌م - میژوویی :

روونه که میژووی تایبه‌تی به
 میانه‌یه‌کی (سیاقی) دیاری‌کراوه له
 هه‌ل‌بژاردنی هه‌ندی وشه‌ی زمانه‌که‌دا رۆل
 ده‌گیریت بۆ ئه‌وه‌ی بیته نیشانه له
 نیوانیاندا و بتوانیته له‌و ده‌وربه‌رانه‌وه
 له‌و جۆره زاراوانه تیگه‌ین .

دووه‌م - سه‌رچاوه‌ی که‌سی :
 مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه ئه‌وه‌ی که پیناسیازه
 و له لایهن که‌سیکی پسپۆر له بواریکی
 دیاری‌کراودا به‌کاردیت وشه‌یه‌ک دیاری
 ده‌کات بۆ ئاماژه بۆ کردنی واتایه‌کی
 دیاری‌کراوه ، ئه‌و له‌و حالته‌دا ده‌بیته

- پهراویز و سهرچاوه کان:
- ۱- د. مولاي علي بوخاتم ، مصلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية والاصول والامتداد ، ل ۵۱
- ۲- د. کامل به صير ، زاراوهی کوردی هه لسه نگاندن و لیکۆلینه وه ، ل ۱۱.
۳. ویئاگردن: مه به ست (التصور) ه ، که به مانای (هیئانه پییش چاو ، به بیراهاتن ، رامان ، بیرلیکردنه وه ، تیروانین. .) دیت .
- ۴- انترنیت / تربوي اون لاین : عبدالرحمن حللي ، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره).
- Tarbawy on line.com – mafahim 1.html
- ۵- انترنیت : صوت العربية www.alarabiyah.ws/section.php?getsectionid=3
۶. د. علي توفيق الحمد ، في المصطلح العربي (قراءة في شروطه وتوحيده) .
۶. انترنیت : تربوي اون لاین on line .com المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره) .
- ۷- روژان نوری عبدالله ، فرههنگی زمان و زاراوه سازی کوردی ، ل ۱۷.
- ۸- د. علي القاسمي ، مقدمة في علم المصطلح ، ل ۳۴.
۹. انترنیت : د. علي توفيق الحمد ، في المصطلح العربي قراءة في شروطه وتوحيده .
۱۰. انترنیت : د. علي توفيق الحمد ، في المصطلح العربي قراءة في شروطه وتوحيده.
- ۱۱- د. محمد حلمي هليل ، خطوات نحو تقييس المصطلح اللساني في الوطن العربي ، بحث مقدم الى الندوة (التقييس والتوحيد المصطلحيان في النظرية والتطبيق) ، تونس ، ۱۳-۱۷ مارس ۱۹۸۹ ، ل ۱۰ .
- ۱۲- دکتري سيد جعفر سجادی ، فرهنگ اصطلاحات و تعبيرات عرفانی ، چاپی هشتم ، انتشارات طهوری ، تههران ، ۱۳۸۶ ، سراغان ، ص هفت .
- ۱۳- د. کامل به صير ، هونراوهی کوردی و زاراوهی کلاسیزم له په خنه سازی نه وروپیدا ، گوڤاری (به یان) ، ژماره (۷۵) ، به غدا ، کانوونی یه که م ۱۹۸۱ ، ل ۱۳ .
- ۱۴- ئیبراهیم نه مین بالدار ، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری نه مپوډا ، گوڤاری (پوڤشنیبری نوی) ، ژماره (۱۱۲) ، ل ۲۱۷ .

١٥. د. کامل به صیر ، زاراوهی کوردی
هه‌لسه‌نگاندن و لیکۆلینه‌وه ، ل ١٥-
١٦ .
١٦. هه‌مان سه‌رچاوه ، ل ١٦-١٧ .
- ١٧- د. کامل به صیر ، پیناسینی
زاراوه ، گوڤاری (پۆشنیبری نوی)
، ژماره (١١١) ، به‌غدا ، ١٩٨٦ ،
ل ٢١٧ .
- ١٨ — محمه‌ده وه‌سمان ،
گیروگرفته‌کانی زاراوه‌دانان له زمانی
کوردیدا ، ل ٥ .
١٩. پۆژان نوری عبدالله ، فهره‌نگی
زمان و زاراوه‌سازی کوردی ،
ل ٢٣٤-٢٣٥ .
٢٠. رشید فندی ، زاراڤیت ئه‌ده‌بی د
مه‌م و زینا خانی دا ، گوڤاری (پۆشنیبری نوی)
، ژماره (١١١) ،
به‌غدا ، ١٩٨٦ ، ل ٣٠٣ .
٢١. عبدالرزاق بیمار ، زاراوه‌کانی ناو
کتیبانی قوتابخانه‌کان ، گوڤاری (پۆشنیبری نوی)
، ژماره (١١١) ،
ل ٢٨٩ . هه‌روه‌ها پروانه :
عه‌بدولپه‌حمان عوسمان ، زاراوه‌زانی
و زاراوه‌ی زانستی کوردی ، گوڤاری
(بانه پۆژ) ، ژماره (٢١) ، ل ٦٣ .
- ٢٢- جه‌مال عه‌بدول ، به‌رکۆلیکی
زانسته زاراوه‌سازی کوردی ، ل ٦ .
- ٢٣- جه‌مال عه‌بدول ، زاراوه‌سازی و
زانستاندنی زمانی کوردی ، گوڤاری
ئه‌کادیمی کوردی ، ژماره (٧) ،
ل ١٨٨ .
- ٢٤- جه‌مال عه‌بدول ، زاراوه‌سازی و
زانستاندنی زمانی کوردی ، گوڤاری
ئه‌کادیمی کوردی ، ژماره (٧) ،
ل ١٨٤-١٨٥ .
٢٥. هه‌مان سه‌رچاوه ، ل ١٨٤-١٨٥ .
- ٢٦- انترنیت : منتدی اللسانیات :
منتدی المصطلح اللسانی ، محمد
احمد ، المصطلح العلمي بین
السیرورة والاندثار .
- ٢٧- د. مولای علی بوخاتم ،
مصطلحات النقد العربي السیماعوي
الاشکالیة والاصول والامتداد ، ل ٣١
- ٢٨- محمد کامل حسین ، القواعد
العامة لوضع المصطلحات العلمية ،
مجلة مجمع اللغة العربية بالقاهرة ،
الجزء (الحادي عشر) ، القاهرة ،
١٩٥٥ ، ل ١٣٧ .
- ٢٩- د. محمود فهمی الحجازی ،
الاسس الغویة لعلم المصطلح ، ل ٩ .
(*) هه‌روه‌ها له باره‌ی هه‌ندی
پیناسه‌ی تری زاراوه ، پروانه :
- أ- قاسم السارة ، تعریب المصطلح
العلمي (اشکالیة المنهج) ، مجلة
عالم الفكر) ، المجلد التاسع عشر ،

- العدد الرابع، وزارة الاعلام ، الكويت ، يناير - فبراير - مارس ١٩٨٩ ، ل٨٣-٨٤ .
- ب- د. ابراهيم كايد محمود ، المصطلح ومشكلات تحقيقه ، مجلة (التراث العربي) ، العدد (٩٧) ، السنة (٢٤) ، دمشق ، اذار ٢٠٠٥ ، ل١٧-١٩ .
- ج - شحادة الخوري ، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب ، الطبعة الثانية ، دار طلاس للدراسات الترجمة والنشر ، دمشق ١٩٩٢ ، ل١٧٢ .
- ٣٠- د.محمود فهمي الحجازي ، الاسس الغوية لعلم المصطلح ، ل٩ .
- ٣١- د. ايناس كمال الحديدي ، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث ، ل٣٢ .
- ٣٢- انترنيت : تربوي اون لاين [on_line .com](http://on_line.com) والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره) .
- ٣٣- انترنيت : تربوي اون لاين ، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره) .
- ٣٤- د.مولاي علي بوخاتم ، مصطلحات النقد العربي السيماعوي الاشكالية والاصول والامتداد ، ل٤١ .
- ٣٥- شحادة الخوري ، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب ، ل٧٣ .
- ٣٦- د.ايناس كمال الحديدي ، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث ، ل٣٢ .
- ٣٧- انترنيت : تربوي اون لاين ، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره) .
- ٣٨- انترنيت : تربوي اون لاين ، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره) .

نەرشیفی زمانناسی

گەردانی – بوون

نەرشیف

رەئووف ئەحمەد ئالانی

نوسەرانهوه نیه که بهههلهی خۆیاندا ناچنهوهو بهناوی سهلیقهسازی، چیان بهدهم خۆش بی ئاواشی دابریژن. تهگەر چی لیکنۆلینهوه کهم لایهنیکی زانستانهیه ، بهناپهواي نازانم که ئەم کۆله سهرگوزشتهیهی تی چین بکه م : مندال بووم و – له گوندهکهی جارامان – بۆیان دهگپرامهوه:- ((په نجاو شهش سالیك له مهو بهر ، ئاغایهك چه رچیهك روت ده کاتهوه ، له نیو وردهواله کهیدا گوژمهیهك په حهته لقوومی تیدا ده بی ، ئاغامان مهرحه مهت له گه ل سو فی عه لی ناویك ده کا و چه ند دانیه کی لی ده داتیی ،

له ده ر بازگهی پروامه وه – به زمانی یه کگرتوی ته ده بیی کوردی – جار به جار هه له ی باو ده خه مه به رچاو... کاتی سامالی زمانی نو سین ده ر ده که وئ که – بو پی فیروون و پی فیروندی، له ژیر کیفی ده ستووری دابینه کردایی، ده نا له وزه ی دوو توپی هیه ک کتیبیك نیه، ته وه ی سه رجه می خه لکی – له کاری رۆژانه یاندا – قسه ی پی ده که ن، به گرامه ریکی گونجاو بکریته خوانی به رده می – مه ر دو مگه له که، پروام وایه که زۆر ده قه زمانی له ئاخا وه تندا به حه لالی ده قۆزینه وه ، به لام له نو سیندا هه رامن کارم به و

به قه دو ره گيه وه ده كه ويته گهر دان ، وهك
 ﴿ بوو ، ده بي ، به ... هتد ﴾
 له وشه لكينيدا ((الالصاقيه)) كه
 ديار ده يه كي هه ره زالي زمانه كه مانه -
 ده وريكي به ته وژمي هه يه ، به چه شني
 كاري ((كردن)) كه ته ميان تي پهره .
 نمونه ي لكين ، وهك — تاوايون ،
 سواريون ، سووه ، زوربون ... هتد
 گير وگرفتيا كه مه و پيان ده گوتري —
 چاوكي ده ست كرد .
 له حاله تي كدا قه دي (يون) به
 مؤرفيمه وه گهر دان ، رهت بلاوده بي ، له
 شي كردنه وه دا سه خت گيرده بي ،
 به تا يه تي له زماني نووسيندا .

۱- بوو — له سه ر كيشي — چوو:

كاري رابردوي ره به قه و قه دي چاوكي —
 يون — ه ، به كرتاندي دهنگي — ن —
 له هه مان دؤ خداو له تاخاوتني گوميان
 و كرمانجي سه روودا — ته و دريژه
 بزوينه ﴿ .. وو ﴾ له سه ر شاههنگي
 توركي به دوولؤ = ديفتونگ ده شكيتته وه
 ، واته

دهنگ + تي كپاي — iu

— نه بوو — له دؤخي نه فيدا . له
 گوراني و ته رده لانيدا ، ده بيتته وه به ﴿
 نه وو ﴿ به گوريني دهنگي / ب /
 به دهنگي / و / . فه رههنگي مه ردؤخ —
 ل ۴ — به ركي يه كه م — ده لي : —

ته ویش له بهر به ره برؤژ كه ده يانگلميني .
 مسكينيك پيي ده لي: سؤفي ! خؤت
 ده زاني كه ته وشه كرؤكانه زه وته ني و
 حهر من؟! .. ته ویش هه ره ته وهنده ده لي
 : نه به خوا .. به زاريم ره حه تن...))
 لاره ده نكي و پرگه سوانه وه له زماني
 قسه دا و ناچه به ناچه و خيل به خيل ،
 ديار ده يه كي تاساين . به و به ره هاييه له
 نوسيندا تاو نادرين ، بيتو ته و
 هه ره مه كاريه به چرپته زماني
 نووسينيشه وه خؤ خهريك كردن
 به ده ستورسازي زمانه وه كاريكي
 بي هوده يه .. له لايه كي دي كه وه
 خؤدزينه وه يه له ته لاق دان بو يه كيتي
 زمان و نه ته وه!!

لافي ته وه ليناده م كه ره مه كي نووس
 نه بووم .. يان نه يم . ده مه وي به ره وه ي كه
 به هه له ي ته م و ته ودا به چه وه له گيرو
 گازی خؤمه وه ده ست پي بكم و
 به قسه ي نه زؤك گه مه به زه يني كه س
 نه كه م . ته گينا فتواي حه رام گوي وام
 كه وته ته به رچاو كه له (حرف جر)
 فعلی سازانده ! ته مه ش هه ره له زماني
 كوردی رووی داوه!؟

گهر دان يك به چاووكي — بوون —:

ته و چاوگه له توخي كاره
 ياریده دهره كانه و بي هيژو تينه پهره ...

زمانه وان له تی پروانینی جووته واوکه ، دههین بزوینی / .. وو = u / دولهت دهکن ، بهم گه مه کاریه پرگهی لی سازدهدن :

ب - بو / وا / یه = Bibu waye
ج - سازدانی نیو بر به دهنگذار له نی،انی جووته بزویندا ، بو تهوهی که هیجیان فراموش نه کرین : (بوو + یه + ایه = ببوایه) له شیوه ناخاوتنی سلیمانیدا تهو پاراستنه زاله . وینه تی چون و تی نه چونشمان زوره ، وهک : — گا + هکه = گاکه ، یان گایه که

له دسته شیوه سوراندا ، رابووردوی دانانی = انشائی ، بهم شیوه یه :
ا — ب + ب + ایه = بیایه . واته بزوینی قه دی — بوو — به تهواوی تیداده چی و تهنها رگی / ب / له کاره که دا ، دههینیه وه ، تم ریژگه یه ، چونکه دیاردهی دهسته شیوه یه که ، بههله دانانری .. به لام چونکه قه دی کاره که - بوو - تهو تی چوونی بزوینه ره که ی له باری ناچاریه وه نیه — ریژگهی — ببوایه — په سند ده کری له نویسیندا .

ب - ته گهر له بیایه دا دهنگی / ب / ی دوهم بهرگه کار خوئی ساغ بکاته وه ، ده بی له وینهی - بخواردبایه - دا به چی دابنری ؟

((له دنیا ی خه ما منی شهیدائی چاو یکم کرده وه له بو بینائی ... هه رچه تم کوشا کهس خه وه ره (نه بو) له تهنیائییا فیچ چومه خه ...))

۲- ده بوو — وهک — ده چوو :
پیگ هاتوه له نیشانهی ﴿ ده = ته + قه دی بوو ﴾ رابووردوی بهرده وایمه . باری ئیلزامیش ده کریته خوئی ، که ده لئین : ﴿ ده بوو بم کردایه ﴾ له ریژگه = صیغه — یه دا ، پی ویسته راست بکریته وه ، پاشکوی ﴿ به هامبهر وهر بگری و بنوسری ﴾ (ده بووایه بم کردایه)) له هندی ناچه دا ، ده گوتری : ((ده بوو بم کردایه)) به ههر حال بیتو بهو چند شیوه یه بخریته کار قالیکی هاوبهش به نارهوا دیته گوئی و ده بیته مایه ی ئالوزکان .

۳ - ببوایه - کاری رابووردوی دانانی و مهرچی :

پیگ هاتوه له نیشانهی ﴿ ب + قه دی بوو + پاشکوی — ایه . به هاوکیشه ی بنوستایه ﴾ . تم ریژگه یه وردبینی تیدا ده کری :

ا - دوو بزوینی / .. وو + ۱۰۰ / لیکیان داوه گو کردنیان مه حاله !
ب - به هاوکیشه ی / .. وو ، و + ی + بزویین = / و / ی دهنگ + بزویین ، ده بیه (ببوایه Bibwaye هه ندی

له و بارهیهوه هه ندی زمانه وان - وهك ماموستا مسعود محمد - له لیکۆلینه وه کانی خۆیدا ، وهك پاشگر بهر سه نتری دادهنی ، واته په نجه بو وینهی - بکردبایه - راده کیشی .

له بوچوونی خۆمه وه پام جیاوازه ، گومانی تیدانیه که (ایه) پاشکۆی کاری رابووردووی دانانیه : (ب... ایه) هه مینینه وه پسانه وه نه پسانه وهی تیکرای نیشانهی (بایه) ژیریژیانه بو دابچین له سۆرانیدا ریژگه که بهم چه شنهیه : بووبایه ، کردبایه ... لهم دۆخه دا تیکرای نیشانه که بریتیه له (بایه) به نه پساوهیش ده لکی به کۆتایی کاره که وه .

که له بری ئاخاوتنیشدا ده گرتی :

بکردبایه ، بدابایه ... وای بو ده چم که له تیکه ل بوونی دوو شیوه وه پهیدا بووی بی - واته بهرایی نیشانه که له بابانیدا شارباژیژی - خۆی راگۆیز کردبی بو سۆرانی و تیکرای ﴿... بایه﴾ هاتیتته کایه وه ، لهم کارتی کرانه وه وینه مان زۆره وهك ئامرازی په یوه ندی (له بو = لۆ + بو)

به سه رنجدانی ته ده بیاتی ناوچهی سلیمانی له به ره ه می شیعه ره پی شینه کانی زهق بوونه وهی (له بو) مان بو دهرده که وی ، ته م کارتی کرانه ش ره وتیکی میژووییه له گشت زمانیکدا ، ته وه نه پسانه وهیه

- به چاو مۆرفیته که - له ده ست شیوهی سۆراندا ، له بارتره ، به لام له دۆخی نه فی و ئیسیپاتدا به ده ست جی گۆرکیتی راناوی چالاک - چمیر متصل - وه وه گیرده خۆین ، به لام له ئاخاوتنه بابانیه که دا یهك رهوت ده بی و پاش و پیش ناکا ، وهك :

أ - بابانی : - بم کردایه ، نه م کردایه .
ب - سۆرانی : - کردبامایه ، نه م کردبایه .

ئینجا بو شه وهی که تووشی ته م هه موو گیرمه و کی شنهیه نه بین و به خواستی زمانی نووسین ته نها قالبیکیان لی بخریتته کار ،

٤ - بووبو - کاری رابووردووی دوور :
پیک هاتوه به دووباره خۆی کاره که ، وهك دهرده که وی قالبه که - بوو + بوو - له ئاخاوتنی سلیمانیدا به کاملی گۆ ده کرئ . به لام له دهسته شیوهی موکریدا ، کاره بنجیه که له پرگه ی کراوه وه ده شکیتته وه بو پرگه ی گیر ، که بزوینه ره که ی به پیتی عه ره بی نانوسری ، وهك ته م شی کردنه وهیه :

((ب / بوو + بوو = ببوو = Bibu))
ته م قالبه تیک شکاوه له زمانی قسه دا له زۆر هه رمیدا زاله و نووسه رانیش له ته ده بیاتی تۆمار کراویاندا به کاری ده هیئن ، به ش به خۆم ته گه ره له قسه دا

کردونه وهو لیږده دا بواړی پهل پی
 هاویشتم نیه ..

— کاری (بو = وه) له نیوان زمانی
 نووسین و قسه دا ، ئالۆزکاوه و به گشتی
 نووسهران ئاورپکیان له لایه نه
 زانستیه که ی نه دا وه ته وه :

أ — له رپوی دهنگسازیه وه ، ریگه له وه
 نه گپراوه که پرگه ی — وه — بیی و
 بگوتری : (بو وه) به لام له دهر پوقاندنی
 لچو لیوو بی بواره به دوا یه کداهاتی ئه و
 دوو برگه ته نافییه ، قورسی پهیدا ده بیی و
 برگه ی یه که م کورت هه ل دیته وه و زیان
 به ساختمانی وشه که ش ناگا ، که
 بنووسری :

— بو وه — نه ک بنووسری : — بو وه —

ب — له رسته سازیدا به دوا ی کاری — بووه
 — دا نیشانه که په یوه ندی / ۵۰۰ /
 به رهنگاری بزوینی نیشانه که ده بی، دیاره
 ده بیته — ۵ + ۵ — گوگردنیان به یه که وه
 مه حاله . بو پارسستیان نیو بر =
 ئینفونیکی / ت / دیته کایه وه و ده بیثری :
 (بو + وه + ت + ه — پیوا) له زمانی
 قسه دا و بو بارسوویکی لچولیو، ئه و
 ساختمانه هه رهس ده هیئی و کاتی
 بیخه یه نه ژیر رکیفی شی کردنه وه وه
 به دهستییه وه گیرده خوین، وه ک بلین : —
 ره گی / — ب = بوو .

وه هام دهق پیوه گرتبی ، له نووسیندا
 کرده په شیمانم ، مه به ستم نه وه یه که
 به خواستی وشه سازی ده ست چنی قسه ده
 زمانیه کان بکه یین و ریگه ی ئاسان
 بدۆزینه وه له ده ستورسازیدا .

۵ — بووه — کاری رابووردوی نزیکه و
 له سهر کیچی — چوه : پیک هاتوه له :
 (بو + وه) . له سهر فۆرمی نیشانه ی
 رابووردوی نزیک و کیشه و ده مه قالی
 به رده وامه ،

أ — رابووردوی ره بق + نیشانه ی —
 وه — . به پیی لیکۆلینه وه کانی خوّم
 پروام به م لایه نه یه .

ب — ریژگه ی بنچینه که ئاوه ل ناوه و
 دهنگی / وو / درپژ پاش گره ،
 نیشانه که ش ته نها بریتیه له / ۵۰۰ / ی
 بزوین ، ئینجا ئه ویش راناو بی یان کاری
 یاریده ده بری

ج — رای سییم : نیشانه که به دوا ی
 دهنگداردا / وو / رپوته ، وه ک ت
 پشت + وو — به دوا ی بزوینیشوه ته نها
 / — و / یه ، وه ک :

— زانی + و — ئه مه یه ره یه ساکارانه
 بو ی چوون و هیمایان بو بزوینی / ۵۰۰ /
 ی نه کردوه .

تییینی : له کتیبه ده ست نووسه که مدا :
 (قریوه یه که له چوار وهرزه ی زمانی
 کوردیدا) ئه و لایه نانه م یه کالا

وهك له وشه‌ی (چیا، چوار) دا هه‌ستیان
 پی ده‌کری و نانوسری (چیا، چوار).
 به‌خواستی ئه‌و لی کۆلینه‌وه‌یه وه‌ها پی
 ویسته که
 بنوسین

Biwewe = بووه

.....

بووه‌ته ..

نه‌نوسین

بووه‌وه

بووه

بووته ...

بووه‌ته ..

بووه‌ته ...

* ئه‌م وتاره له گۆڤاری رۆشنییری نوی،
 ژماره (۸۰) ی سالی (۱۹۸۰)، له لاپه‌ره
 (۱۳ - ۱۵) بلاوکراوه‌ته وه.

وو + وه = وۆ . لی‌ه‌دا قه‌دی کاره‌که‌و
 فۆرمی نیشانه‌ی - وه - له تاکه برگه‌ی
 بو - دا، سه‌ری تیدا ده‌چی . له‌گه‌ل
 ئه‌وه‌شدا که ریگه له قالبه‌ کامله‌ که
 نه‌گیراوه . که‌واته ره‌وای کارنییه که
 له‌باتی (بووه‌ته ..) بنوسری (بوته ..).

ج - دیسان هه‌ر له‌وشه‌سازیدا کاری -

بوو - له‌گه‌ل پاشگری / وه / ی دووباره‌و

به‌ره‌به‌ردا، له‌گریژنه ده‌چی، به‌نیگایه‌ک

ئهم ریژگانه گه‌مارووی زه‌نیمان ده‌ده‌ن:

۱- بو / وه / وه = بووه‌وه

۲- ب / وه / وه = بووه‌وه

۳- بو / وه = بووه .

باری زانست و سه‌رده‌می تیژه‌رو، ته‌نها

ماوه به‌وه ده‌دا که ریژگه‌که له ده‌قی

(بووه‌وه) دا خۆی بچه‌سپینیتته نوسینه‌وه،

چونکه قالبی - بووه - وهك (- بوته‌وه،

چۆته‌وه) که له‌مه‌وبه‌ر له‌سه‌ری رۆیشتم

به‌جاری سه‌ریان تیدا ده‌چی. قالبی

(بووه‌وه) ش زیده‌ره‌وی تیدا هه‌یه، چونکه

دریژه بزوینی / وو / ی دوای - بوو -

به‌زه‌بری بزوینه‌که‌ی دی ده‌بیته‌وه

به‌ده‌نگدارو سه‌ره‌تای برگه و ده‌نگی / ب

/ وهك برگه‌یه‌کی گیر به‌چی ده‌هیلای،

نیمچه بووی / وو / یان نیمچه ژیری - 1

- له‌م ئه‌لفوییه‌دا هیمایان بو دانه‌نراوه،

سه لام ناوخوش

خویندنه وهیهك بۆ فهرهنگا

كورمانجی - ئینگلیزی

هەر فهرهنگێك چەند رێنماییه كی ههیه بۆ ئەو كهسانه‌ی به‌كاری ده‌هێنن، له‌م فهرهنگه‌ش لایه‌ره (٢٠) و (٢١) ته‌رخانه‌كراوه بۆ چۆنیه‌تی به‌كاره‌یتانی فهرهنگه‌كه، له‌بەر ئەوه‌ی فهرهنگه‌كه له‌ده‌سپێكدا به‌گوێره‌ی ئەلفبێی لاتینی نووسراوه، بۆیه‌ بیانییه‌كان توشی گرتی ئەوتۆ نابن!

له‌لایه‌ره (٢٢) و (٢٣)دا كورته‌كراوه‌كان خراونه‌ته‌روو، ئەم دیاردیه‌ له‌فهرهنگدا زۆر هاریكاره، فهرامۆش‌كردنی جگه‌ له‌وه‌ی پروبه‌ریكی زۆر داگیرده‌كات، هه‌تا كار له‌ش‌یوازی نووسینه‌ی فهرهنگیش ده‌كات، هه‌روه‌ها ئەمه‌یان زیاتر په‌یوه‌سته به‌كه‌سانی پ‌سپۆر نه‌ك خوینه‌رو كه‌سی عه‌وام.

* پێناسه‌یه‌ك بۆ فهرهنگه‌كه
 فهرهنگی (كورمانجی - ئینگلیزی) ناوی فهرهنگه‌كه‌یه، به‌واتای فهرهنگه‌كه‌ هه‌یچ ناویكی نییه‌ وه‌ك زۆربه‌ی فهرهنگه‌ كوردیه‌كان. ئەم فهرهنگه‌ (مایكل چایت) نووسیه‌تی. زانكۆی Yale له‌سالی ٢٠٠٣ بۆی بلاو‌كردۆته‌وه.

مایكل ده‌روازه‌ی فهرهنگه‌كه‌ی ناو ناوه (بیره‌وه‌ری و هه‌یقی). ده‌روازه‌كه‌ له‌ لایه‌ره VII هه‌وتی رۆمانی هه‌تا لایه‌ره VII ی هه‌قده‌ی رۆمانی گرتوه‌وه. لایه‌ره هه‌شتی رۆمانی هه‌تا بیستی بریتیه‌ له‌ چهند سوپاسنامه‌و ریتزو پێزانین بۆ ئەوكه‌س و دام و ده‌زگایانه‌ی یارمه‌تی مه‌یکلیان داوه‌ له‌نووسینه‌ی ئەم فهرهنگه‌دا.

مانگه‌کانی کوردیش نه‌نووسراون!
 ئەمەش کیماسیە کە.
 وشەکانی فەرھەنگە کە لە (A) ی هەتا
 (Z) (٦٩٩) لاپەرە ی گرتوو. لەو
 هەموو لاپەرە یە هەر تەنیا واتای وشە کە
 نە دراوە، بە لکو رستەش هە یە، لە لاپەرە
 (٧٠٣) هەتا لاپەرە (٨٤٧) دانە وشە -
 Vocabulary ئینگلیزی - کوردی
 هە یە.

لەم بەشە دا، فەرھەنگنووس بە شپۆ ی
 ئە بچە دی وشە ی ئینگلیزی هیناوە لە
 بەرامبەریش واتاکە ی (تەنیا واتاکە ی) بە
 کوردی داوە. لێرەش هەردوو ئە لڤبای
 لاتینی و کوردی بە کار هیناوە.

ئە دگەرەکانی ئەم فەرھەنگە:

لە ماوە ی ئەم چوار سە دە یە دا (سە دە ی
 هەژ دە و نۆز دە و بیست و بیست و یە ک)
 چە نە دە ها بیانی بە بیانووی جودا،
 فەرھەنگی (کوردی) و زمانە کە ی خۆ یان
 یان بە پێچە وانە وە نووسیوە، ئیتالی،
 کوردی، فەرەنسی، کوردی، رووسی،
 کوردی، ئینگلیزی کوردی هە ندی لەو
 فەرھەنگانە موز دە دە رە مە سیحیە کان
 نووسیوینە. هە ولتیا ن داوە (کتیب پیرۆز)
 بە تاییە تی پە یمانی نوێ - ئینجیل بۆ
 کوردان راڤە بکە ن هە تا لە هە ندی
 شوینی کوردستان (ئینجیل) کراوە تە وە
 کوردی. ئە و دە قە کوردییە ی ئینجیل
 بە یە کە م دە قی پە خشان ی کوردی یا خود
 نووسی ن کوردای دانراوە.

لاپەرە (٢٤) هە تا (٣٢) تاییە تکرارە
 بە کورت تکرارە ی ئە و سەر چاوانە ی
 فەرھەنگنووس سوودی لێ وەر گرتوون،
 هەر وە ها لاپەرە (٣٣) هە تا (٣٦)
 تەرخان کراوە بۆ ئە و ژێ دە رانە ی لە بواری
 بە راورد کردنی زمانە وانیی سوودی یان
 لێ بینراوە. بە حوکمی ئە وە ی کورمانجی
 دە قەرێکی فرە لە کوردستان دە گرێ تە وە،
 لە و هە موو دە قەرە ش هۆزو عە شیرە ت و
 خپل و تیرە ی زۆر هە ن، بۆ یە وشە کان ی
 شپۆ وە خۆ یند نە وە ی جودایان هە یە.
 ئە مە و ئە و زا رە ی کوردی قسە کە ری زیاتر
 لە دە قی نووسین! لە م پروانگە وە، مایکل
 لە لاپەرە (٣٧) و (٣٨) ناوی ئە و
 شوینانە ی تۆ مار کردووە، کە (وشە) و
 (شروڤە ی) وشە کە ی) لە زانیاری دە رە کان
 وەر گرتوو. ئە مە ش لایە ک ی ئە کادی می
 زانستی فەرھەنگە کە یە.

نووسی ن کورمانجی بە سی ئە لڤبای
 دە نووسری. هەر سی رینووسی (لاتینی)
 (عەرەبی!) (سیریلی) لە لاپەرە (٣٩) و
 (٤٠) رینووسی (ستان دە رد) ی هەر سی
 ئە لڤبایە کە خراونە تە پروو. هەر چە نە
 لە ریز بە ندی وشە کاندای هە ردوو رینووسی
 لاتینی و کوردی بە کار هاتوون.

لە لاپەرە (چل و یە ک و چل و دوو)
 سیستە می سالتنامە ی فارسی (ئیرانی، و
 عیسا یی (زایی ن) خراونە تە پروو ئامازە
 بۆ مانگە کان ی ئە و دوو سیستە مە
 جودایە کراون، بە لام هیچ ئامازە یە ک بۆ
 سالتنامە ی کوردی نە کراوە و ناوی

۴- به شه ئاخاوتنی وشه که نیشان دراوه. به واتای ته گهر وشه که له کوردی (ئاوه لئاو) بووبی، شه وه له ئینگلیزیه که ش وشه یه کی ئاوه لئاوی هیئاوه و هیماي (adj) له پيش داناوه. ۵- جیندهری وشه که دیار کراوه. کورمانجی زاریکه وه ک زمانی فره نسی جیندهر تییدا زۆر گرنگه شه مهش به (F) بو میینه (M) بو نیر به کارهاتوه. ۶- دیاردهی فره واتا له کوردیدا مشه یه، ههروه ها هه ندی جار له مه دیارده زمانه وانیه دا لیلی ambiguity دروست ده بی. یه کی له هۆکاره کانی لابردهی لیلی ده ورو به ره Context. شه مهش به دوو جوړ ده بی: سیاقی زمانه وانای، سیاقی نازمانه وانای. رسته هیئانه وه به شیک له سیاقی زمانه وانای له فره ههنگ پیکدینی. شه فره ههنگه گرنگیه کی باش بهم دیارده داوه. خوینهر له به رانه ر واتا جیاوازه کانی کورمانجیدا توشی سه ر لیشیان نابی. ههروه ها هیئانه وهی رسته بو واتا جیاوازه کان هه ر وشه یه ک، پرۆسه ی وه رگیپانیش ئاسان ده کات.

له لایه کی تر، ئیشکردنی له سه ر زمانی کوردی و نووسینی فره ههنگی کوردی و ریزمانی کوردی به به هانه ی سیاسی کراوه. ژماره یه ک له رۆژه لاتناس و کوردناسان مژۆلی شه و جوړه کارانه بوونه. وپرای شه هه نجه ته سیاسی، به لام کاره که بیان له ئاکام به قازانجی زمان و که لتووری کورده وه ته و او بووه.

کۆمه له ی سییه م، شه و که سانه ن که به بیانوی (زانستی) (مه عریفی) (زمانه وانای) و (خولیا) به و کاره هه لساون. به رای من شه فره ههنگه زیاتر له شه و کۆمه له ییه، چونکه ته کنه لۆژیای سه رده م هه موو سنووره کانی بریوه. شه وهی ئیستا ده کری زیاتر مۆرکیکی زانستی پیوه دیاره. له پيش شه م فره ههنگه، زۆر فره ههنگی تر نووسراون، به لام شه مه یان چه ند تاییه تمه ندیکی هه یه له وانای تر دانین:

۱- وشه کوردیه که به هه ردوو رینووسی لاتینی و کوردی نووسراون. له م روانگه وه له سه رایای کوردستان له لایه ک و ده ره وهی کوردستان خوینهر ده توانی فره ههنگه که بخوینیته وه.

۲- به هاوکاری (مارتن چوارتنز) ئیتۆ مۆلۆژی هه ندی وشه کانی شرۆقه کردوه.

۳- خویندنه وهی دهنگی وشه که - شه وهی به لاتینی نووسراوه، به شه لقبای کوردی ده براره له هه ندی شوینیش به پیچه وانه.

ههوائى زماناسى ههوائى زماناسى ههوائى زماناسى

رۆژى شه مه رېكه وتى (۲۰۰۹/۵/۲۳) كاتزمير (۹) ى به يانى گفتوگوى تيزى دكتوراي قوتابى (عمومر مه جموود كهريم) به ناو نيشانى (سىماى پراگماتيكي و سيمانتيكي گرميانه پيشه كيبه كان) له هۆلى ماموستا (تاثير به كر) له كۆليجي زمانى زانكۆى كۆيه تاوتويكرا، ليژنهى هه لسه نگاندن له م به ريزانهى خواره وه پيكهاتبوو:

- ۱- پ. د. يوسف شريف سه عيد زانكۆى سه لاهه دين سه رۆكى ليژنه
- ۲- پ. ي. د. محمه د مه حوى زانكۆى سليمانى ئەندام
- ۳- پ. ي. د. طالب حوسين عه لى زانكۆى سه لاهه ددين ئەندام
- ۴- پ. ي. د. عه بدوللا حوسين رسول زانكۆى سه لاهه ددين ئەندام
- ۵- پ. ي. د. به كر عمر عه لى زانكۆى سليمانى ئەندام
- ۶- پ. د. محمه د مه معروف فه تاح زانكۆى سه لاهه ددين ئەندام و سه رپه رشت دواى گفتوگۆيه كى دوورو دريژ، تيزه كه وهك خۆى و به پلهى (ناياب) وه رگيرا.

پۆژی پینجشهمه ریکهوتی (۲۰۰۹/۱/۲۲) سه‌عات (۹) ی به‌یانی نامه‌ی ماسته‌ری قوتابی (عومه‌ر نه‌حمه‌د عه‌بدولپه‌حمان) به‌ناونیشانی (فریزی به‌ند له‌زمانی کوردیدا) له‌هه‌وئێ مامۆستا (تاهیر به‌کر) له‌کۆلیجی زمانی زانکۆی کۆیه‌ تاوتویکرا، لیژنه‌ی هه‌لسه‌نگاندن له‌م به‌ریژانه‌ی خواره‌وه پیکهاتبوو:

- ۱- پ. د. وریا عومه‌ر نه‌مین زانکۆی به‌غدا سه‌رۆکی لیژنه
- ۲- پ. د. یوسف شه‌ریف سه‌عید زانکۆی سه‌لاحه‌ددین نه‌ندام
- ۳- پ. ی. د. طالب حوسین عه‌لی زانکۆی سه‌لاحه‌ددین نه‌ندام
- ۴- د. ئیبراهیم عه‌زیز ئیبراهیم زانکۆی سه‌لاحه‌ددین نه‌ندام و سه‌ریه‌رشت

دوای گفتوگۆیه‌کی دوورو درێژ، نامه‌که وه‌ک خۆی و به‌پله‌ی (زۆر باشه) وه‌رگیرا.

هه‌وایی زمانناسی هه‌وایی زمانناسی هه‌وایی زمانناسی

رۆژی پینجشهمه ریکه‌وتی (۲۰۰۹/۲/۵) سه‌عات (۹) ی به‌یانی نامه‌ی ماسته‌ری قوتابی (بابا په‌سول نوری په‌سول) به‌ناونیشانی (پیکهاته‌ی ژماره له زمانی کوردیدا) له‌کۆلیجی زمانی زانکۆی سه‌لاحه‌دین تاوتویکرا، لیژنه‌ی هه‌لسه‌نگاندن له‌م به‌ریزانه‌ی خواره‌وه پیکهاتبوو:

- ۱- پ. ی. د. فه‌ریدون عه‌بدول محمه‌د زانکۆی سلیمانی سه‌رۆکی لیژنه
- ۲- پ. ی. د. عه‌بدوڵلا حوسین زانکۆی سه‌لاحه‌ددین ئەندام
- ۳- د. ئیبراهیم عه‌زیز ئیبراهیم زانکۆی سه‌لاحه‌ددین ئەندام
- ۴- پ. د. یوسف شه‌ریف سه‌عید زانکۆی سه‌لاحه‌ددین ئەندام و سه‌ریه‌رشت

دوای گفتوگۆیه‌کی دوورو درێژ، نامه‌که وه‌ک خۆی و به‌پله‌ی (زۆر باشه) وه‌رگیرا.

پوژی شه‌مه ریکه‌وتی (۲۰۰۹/۵/۹) سه‌عات (۹) ی به‌یانی تیژی دکتوری قوتابی (شیرکو هم‌مه‌مه‌مین قادر) به‌ناونیشانی (شیکارکردنیکی گوتاریی چیرۆکه هه‌وال) له‌هه‌وایی ماموستا (تاھیر به‌کر) له‌کۆلیجی زمانی زانکۆی کۆیه تاوتویکرا، لیژنه‌ی هه‌لسه‌نگاندن له‌م به‌پێژانه‌ی خواره‌وه پیکهاتبوو:

- ۱- پ. د. وریا عومەر ئەمین زانکۆی به‌غدا سەرۆکی لیژنه
 - ۲- پ. د. یوسف شه‌ریف سه‌عید زانکۆی سه‌لاحه‌ددین ئەندام
 - ۳- پ. ی. د. به‌کر عومەر عه‌لی زانکۆی سلیمانی ئەندام
 - ۴- پ. ی. د. هۆگر مه‌حمود فه‌ره‌ج زانکۆی سلیمانی ئەندام
 - ۵- پ. ی. د. قه‌یس کاکل توفیق زانکۆی سه‌لاحه‌ددین ئەندام
 - ۶- پ. د. محمهد مه‌عروف فه‌تاح زانکۆی سه‌لاحه‌ددین ئەندام و سه‌رپه‌رشت
- دوای گفتوگۆیه‌کی دوورو درێژ، تیژه‌که وه‌ک خۆی و به‌پله‌ی (نایاب) وه‌رگیرا.

رێنمایی و روونکردنه‌وه:

- ۱- ئەو بابته‌ی بلاوناکریتته‌وه به‌خاوه‌نه‌که‌ی ده‌دریته‌وه.
- ۲- ئەو بابته‌ی بلاو ده‌بیته‌وه، نووسه‌ر ده‌توانی له‌شوینی دیکه بلاوی بکاته‌وه.
- ۳- بابته‌کان تاپ کرابن ، هه‌روه‌ها (زمانناسی) بو‌خۆی به‌گویره‌ی رینووسی خۆی دایده‌به‌زینی.
- ۴- له‌به‌رانه‌ر بلاوکردنه‌وه‌ی هه‌ر بابته‌یک یان چاوپێکه‌وتنی‌کدا هه‌یچ پاداشتی‌ک نییه‌.
- ۵- باس و بابته‌کانی نیو گو‌فاره‌ جگه له‌ زمانی کوردی ، ئەوا به‌زمانه‌کانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی‌ش له‌ ژماره‌کانی داها‌توو بلاوده‌که‌ینه‌وه.